บทที่ ๕
ภูมิปัญญาการใช้สำนวนไทยที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต

สำนวนไทยในที่นี้หมายถึง สำนวนที่ปรากฏในภาษาไทยหรือสำนวนที่คนในสังคมไทยใช้พูดจาติดต่อสื่อสารกัน มีผู้อธิบายความหมายของสำนวนไทยในลักษณะที่กล่าวนี้ไว้มากราย เช่น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (๒๕๔๖ : ๑๑๘๖) อธิบายว่า "ถ้อยคำที่กล่าวสืบต่อกันมาช้านานแล้วมีความหมายไม่ตรงตามตัว หรือมีความหมายอื่นแฝงอยู่ เช่น สอนจระเข้ให้ว่ายน้ำ รำไม่ดีโทษปี่โทษกลอง ถ้อยคำที่แสดงออกมาเป็นข้อความพิเศษเฉพาะภาษาหนึ่ง ๆ" พจนานุกรมฉบับมติชน (๒๕๔๗ : ๘๗๐ – ๘๗๑) อธิบายว่า "ถ้อยคำที่กล่าวสืบต่อกันมา กลุ่มถ้อยคำซึ่งมีความหมายโดยนัยไม่ใช่ความหมายตรง ๆ" นววรรณ พันธุเมธา (๒๕๔๔ : ๓๐๗ – ๓๐๘) อธิบายความหมายของสำนวนว่า "ถ้อยคำที่มีความหมายไม่ตรงกับความหมายรวมของคำที่นำมาประกอบกัน เช่น กิ้งก่าได้ทอง" คนัย เมธิตานนท์ (๒๕๔๑ : คำนำ) อธิบายว่า "คำพูดที่พูดออกมาแล้วก็เข้าใจได้ทันที และตรงกับความต้องการของผู้พูดนั้นเรียกว่าเป็นภาษาธรรมดาทั่วไป แต่มีภาษาอีกระดับหนึ่งที่พูดออกมาแล้วสามารถซ่อนความนัยได้หลายแง่หลายมุมไม่ตรงไปตรงมา อย่างเช่น ภาษาธรรมดาคนฟังจำต้องมีความรอบรู้หรือมีประสบการณ์ จึงจะเข้าใจความหมาย การพูดโดยมีความหมายแฝงอยู่นี้เราเรียกกันว่าสำนวน" กาญจนาคพันธุ์ (๒๕๑๕ : ๑) อธิบายว่า "คำพูดของมนุษย์เราไม่ว่าชาติใดภาษาใดแยกออกได้กว้าง ๆ เป็นสองอย่าง อย่างหนึ่งพูดตรงไปตรงมาตามภาษาธรรมดา พอพูดมาก็เข้าใจได้ทันที อีกอย่างหนึ่งพูดเป็นชั้นเชิงไม่ตรงไปตรงมา แต่ให้มีความหมายในคำพูดนั้น ๆ ... คำพูดที่เป็นชั้นเชิงนี้เราเรียกกันว่าสำนวน"

จากคำอธิบายนี้สรุปได้ว่าสำนวนไทยมีความหมาย ๒ ประการคือ ๑) ถ้อยคำที่กล่าวสืบต่อกันมา ๒) ถ้อยคำที่มีชั้นเชิงมีความหมายไม่ตรงกับตัวอักษร

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้สำนวนไทยในความหมายดังนี้ "คำพูดที่กล่าวสืบต่อกันมา คำพูดที่เป็นชั้นเชิงไม่ตรงไปตรงมา"

สำนวนไทยนอกจากจะเป็นถ้อยคำที่กล่าวสืบต่อกันมานานช้า มีชั้นเชิงไม่ตรงไปตรงมาแล้ว สำนวนหลายสำนวนยังใช้คำที่มีเสียงสัมผัสคล้องจอง มีการเปรียบเทียบที่เห็นได้ชัดคมคาย มีความหมายลึกซึ้งกว้างไกลยากที่จะอธิบายได้โดยใช้ภาษาธรรมดา นอกจากนี้สำนวนไทยยังผูกพันกับวิถีชีวิต สภาพสังคม วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของคนไทยและสังคมไทยอย่างแนบสนิท เป็นสิ่งที่คนไทยและสังคมไทยมีความคุ้นชินและสามารถจะเข้าใจในความหมายได้เป็นอย่างดี สำนวนไทยจึงเป็นภูมิปัญญาทางภาษาที่มีคุณค่ายิ่งอย่างหนึ่งของสังคมไทย

ในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการใช้สำนวนไทยที่หลากหลายและเหมาะสมกับบริบท ซึ่งทำให้การส่งสารเป็นไปด้วยดีมีประสิทธิภาพไม่น้อยกว่า ๒๐๗ สำนวน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) **กงเกวียนกำเกวียน** หมายถึง “เวรสนองเวร กรรมสนองกรรม” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๖) หรือ “การหมุนเวียนไปตามสภาพ ไม่มีที่สิ้นสุด โดยปริยายหมายความว่ากรรมย่อมสนองกรรม” (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๒) สำนวนนี้มาจากการสังเกตความจริงของกงเกวียนและกำเกวียน (ซึ่งต่างเป็นส่วนของล้อเกวียน กงคือส่วนรอบของล้อ กำคือซี่ของล้อ เมื่อกงหมุนกำก็หมุนตาม) ซึ่งหมุนตามกันตลอดเวลามาอุปมาเปรียบเทียบกับการกระทำของคน (ซึ่งเรียกว่ากรรม) ที่เมื่อกระทำกรรมใด ๆ ลงไปย่อมมีผลเกิดตามมาเสมอ เรียกว่ากรรมสนองกรรม ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่น

“จะฆ่าท้าวเจ้ากรุงวิลเลียมราช *อยู่เคหาสถ์รกร้างเตรียมวางแผน*
มันสร้างกรรมกรรมจะต้องสนองแทน *ให้เหมือนแม้น**กำกงที่วงเกวียน**”*
(รอยหมึกนิลกาฬ)

"ยิ่งแค้นจิตคิดจองสนองตอบ *ได้ทีลักจักลอบประหารผลาญ*
เราก็ชายหมายว่าชาติอาชาชาญ *จะทำการแก้กลไอ้คนคัน*
เหมือนปลายหนามตามเหน็บยังเจ็บแน่น *จะล้างแค้นลอบฆ่าให้อาสัญ*
*เหมือน**กำวงกงเกวียน**ต้องเวียนกัน* *กรรมของมันก็จะต้องสนองกรรม"*
(จำเลยรัก)

๒) กรวดน้ำคว่ำขัน หมายถึง "ตัดขาดไม่คบหาสมาคม" (กาญจนาคพันธุ์ ๒๕๑๕ : ๒๔) หรือ "ตัดขาดไม่ขอเกี่ยวข้องด้วย" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๘) หรือ "ตัดขาด ไม่ยุ่งเกี่ยวด้วยอีกต่อไป" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๑๒) สำนวนนี้มาจากการกรวดน้ำหรือตรวจน้ำ ซึ่งเดิมเป็นการรินน้ำจากภาชนะลงบนพื้นดินเพื่อแสดงว่าตนได้กระทำอย่างนั้นจริง ๆ เช่น ยอมยกสิ่งนั้นให้กับคนอื่นโดยเด็ดขาด ประกาศไม่ยอมเป็นเมืองขึ้นอีกต่อไป ฯลฯ ต่อมาการกรวดน้ำนำมาใช้ในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่มีการรินน้ำจากขันเพื่ออุทิศกุศลแก่ผู้ตาย เมื่อรินน้ำหมดขันผู้กรวดน้ำจะคว่ำขันเป็นอันยุติการกรวดน้ำ นำมาใช้เป็นสำนวนว่า "กรวดน้ำคว่ำขัน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่น

"เข้าใจผิดคิดว่าเป็นปีศาจ *มันอาฆาตของกรรมจะทำไฉน*
*เรา**กรวดน้ำคว่ำขัน**ให้มันไป* *ยังโหยหวนกวนใจอยู่อย่างนี้*
มันตายแล้วไม่น่ามาก่อเหตุ *สำแดงเดชต่างต่างอีนางผี*
นายสญชัยโกรธาสิ้นปรานี *ออกฟันผีระวิวรรณถึงบรรลัย"*
(มัจจุราชเล่นกล)

๓) กระต่ายหมายจันทร์ หมายถึง "ชายหมายหญิงที่สูงศักดิ์" (กาญจนาคพันธุ์ ๒๕๑๕ : ๒๗) หรือ "ผู้ชายหมายปองผู้หญิงที่มีฐานะดีกว่า" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๓๗) หรือ "ชายที่หมายปองหญิงที่มีฐานะสูงกว่า" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๒๖) สำนวนนี้มาจากการสังเกตธรรมชาติของ

กระต่ายที่แสดงอาการร่าเริงเมื่อเห็นแสงจันทร์ และการสังเกตเห็นความแตกต่างห่างไกลของกระต่ายและพระจันทร์นำมาอุปมาเปรียบเทียบกับคน (คือชายหนุ่มกับหญิงสาว) ที่มีฐานะแตกต่างกันว่าชายหนุ่มที่มีฐานะต่ำกว่า อาจได้แต่หมายปองหญิงสาวที่มีฐานะสูงกว่าเท่านั้น ไม่มีโอกาสที่จะได้ชมจริงเลย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่น

"เจ้าแสงเพชรมาอยู่ในเรือนหลวง
ในส่วนลึกนึกรักหนักอารมณ์
เป็นคนต่ำคำเตือนให้ตัวคิด
ถึงเราจักรักจริงนิ่งไว้ใน
แต่เจียมตนจนตายก็ไม่กล้า
ถึงขมกลืนขืนกล่าวจะร้าวราน
ไม่สมรักสักรายกระต่ายเหย
ถึงแรมเดือนเลื่อนดับเป็นกัปป์กัลป์
ก็โรยร่วงเริ่มทุกข์ไม่สุขสม
เพราะมีปมค้อยดูอดสูใจ
ไม่มีสิทธิ์เทียบศักดิ์ทำมักใหญ่
เพียงหัวใจคนจนทรมาน
สกุลกาหรือจะเปรียบเทียบหงส์หาญ
เหมือนนิทานเจ้ากระต่ายหมายพระจันทร์
บุญไม่เคยขึ้นไม่ถึงซึ่งสวรรค์
ก็พระจันทร์ไม่มาให้กระต่ายชม"
(เจ้าแสงเพชร)

"เป็นกระต่ายหมายแขเป็นคู่เคล้า
เสมอสัตว์บังอาจนักรักพระจันทร์
เหมือนกาดำต่ำสีไม่มีศักดิ์
ต้องเจียมตัวกลัวราชอาชญา
เราเกิดดินก็ต้องอยู่คู่กับหญ้า
บุญกระต่ายย่อมไม่ถึงซึ่งดวงจันทร์
เป็นเรื่องราวที่เขาชวนกันสรวลสันต์
อย่าหวังวันไม่ตรีจะมีมา
จะหมายรักร่วมวงศ์กับหงสา
วาสนาเรากับนางนั้นต่างกัน
เขาเกิดฟ้าให้เขาอยู่คู่สวรรค์
สักกี่วันก็ไม่สมอารมณ์ปอง"
(สิงหราชกษัตริย์ศึก)

"กาวินว่าข้าพเจ้าก็เฝ้าแต่คิด
เมื่อใครครวญควรแคลงระแวงใจ
คนสนิทเธอมีอยู่ที่ไหน
ก็สงสัยโพธินเคยยินดี

คงเอื้อมอาจประมาทหมายลบลายสิงห์ *มาแย่งชิงกรรณิการ์พาหลบหนี*
ฐานะน้อยต้อยเตี้ยหาเมียมี *ทำอวดดีเหมือน**กระต่ายหมายพระจันทร์**”*
(ดัชนีนาง)

๔) กลัวคนตาย ใช้คนเบื่อ เชื่อคนจร เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้บางครั้งใช้ว่า **คนบ้าอย่าถือ คนดื้ออย่าสอน คนจรอย่าเชื่อ คนเบื่ออย่าใช้ คนตายอย่ากลัว คนชั่วอย่าคบ** หรือ **คนบ้าอย่าถือ คนดื้ออย่าสอน คนจรอย่าเชื่อ คนเบื่ออย่าวาน คนพาลอย่าเผลอ คนแก้ออย่าถม คนล้มอย่าหัว คนบ้าผัวอย่าแหลง คนเนื้อยแรงอย่าให้ตั้งหม้อ คนอ้อร้ออย่าให้ก่อไฟ** หมายถึง การรู้จักวางท่าที รู้จักทำในสิ่งที่ควรทำ รู้จักเว้นในสิ่งที่ควรเว้น เช่นไม่ควรจะกลัวคนที่ตาย ไม่ควรจะใช้ไหว้วาน ขอร้องคนที่เบื่อหน่ายระอาแล้ว ไม่ควรเชื่อถือ วางใจแก่คนที่เราไม่รู้จัก ไม่คุ้นเคยสนิทสนม ไม่รู้ประวัติความเป็นมา ไม่รู้จักหัวนอนปลายตีน ที่เป็นคนจรหมอนหมิ่นเพราะล้วนแต่ไม่สำเร็จประโยชน์ เป็นอันตรายหายนะ ฯลฯ ทั้งสิ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่น

“อาจารย์สั่งให้ระวังอย่าวางใจ *เผื่อคนไกลกลับกลอนมาหลอกหลอน*
กลัวคนตายใช้คนเบื่อเชื่อคนจร *จะเดือดร้อนภายหลังระวังภัย”*
(ถล่มวิมานรัก)

“กำชับสั่งให้ระวังอย่าวางใจ *แต่อย่าไปโง่เขลาให้เขาเห็น*
สังเกตดูท่าทางอย่าว่างเว้น *ก็จะเห็นอุปเท่ห์ในเล่ห์กล*
*โบราณสอนว่า**คนจรเราอย่าเชื่อ*** ***คนเบื่ออย่าใช้**ไม่ได้ผล*
ใช้คนเบื่อเชื่อคนจรจะร้อนรน *อย่า**สอนคนดื้อ**ดันในสันดาน*
*กับ**คนตายนั้นอย่ากลัว**กับ**คนชั่วนั้นอย่าคบ*** *รู้ให้ครบศึกษาไว้ให้แตกฉาน*
เวลาเวียนเปลี่ยนย้ายขยายนิทาน *บริการแฟนหนังฟังกันลอง”*
(กำสรวลสวาท)

๕) **กันดีกว่าแก้** หมายถึง "อย่าประมาทวางใจ คิดป้องกันแก้ไขไว้ก่อน" สำนวนนี้คงเกิดจากการสังเกตพฤติกรรม การแก้ปัญหาของมนุษย์ว่ามนุษย์สามารถจะแก้ปัญหาได้ดี หรือป้องกันไม่ให้ปัญหาเกิดขึ้นได้ดีเมื่อมนุษย์คิดป้องกันหรือเตรียมรับปัญหาที่จะเกิดขึ้นไว้ก่อน ส่วนคนที่ประมาทจะเป็นตรงข้าม จึงเกิดสำนวนนี้ขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่น

"พิษนาคีมีฤทธิ์กับพิษร้าย *จงไปคายพิษขวางกลางไพรสร*
มันต้องพิษแล้วชีวิตจะม้วยมรณ์ ***กันไว้ก่อนดีกว่าแก้พ่อแน่ใจ"***
(ราชินีบอด)

๖) **กลิ้งครกขึ้นภูเขา** หมายถึง "ทำงานที่ยากเกินความสามารถของตน" (กาญจนาคพันธุ์ . ๒๕๑๕ : ๓๖) หรือ "ทำงานที่ยากเกินกว่าความสามารถปรกติของตน โดยปริยายหมายว่ายากเหลือประมาณ" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๕๗) สำนวนนี้คงเกิดจากการกลิ้งครกขึ้นที่สูงหรือขึ้นภูเขาจริง ๆซึ่งต้องยากลำบากมากเพราะทั้งหนักทั้งต้องคอยดันยันครกไม่ให้ตก นำมาเปรียบเทียบกับการทำงานอื่น ๆ ที่ต้องยากลำบากเหลือประมาณหรือยากเกินความสามารถของตน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่น

"อาคมนั่งฟังความยิ่งคร้ามขลาด *ไม่เอื้อมอาจคลอเคลียเป็นเมียผัว*
*เหมือน**กลิ้งครกขึ้นภูเขา**ใจเรากลัว* *เพราะรู้ตัวว่าต่ำต้อยต้องจำเจียม*
สงวนจนคนอย่างเราเหมือนเผ่ากา *พระธิดานั้นเป็นหงส์ทรงหลักเหลี่ยม*
อย่าเมตตากาคำผิดธรรมเนียม *แต่งให้เรี่ยมก็เสียงร้องต้องเป็นกา"*
(ดอกฟ้าละอองดิน)

๗) **กาก็ยังเป็นกา** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง ความจริงคงยังเป็นความจริงไม่แปลเปลี่ยนไป ธรรมชาติของสิ่งนั้นเป็นอย่างไร ก็ยังคงเป็นอย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง คนเลวคนไม่ดี ก็ยังเป็นคนเลว คนไม่ดี ไม่เปลี่ยนแปลง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่น

"ทรงรับรองกุมารีปรานีหนู *เพราะตรวจรู้ว่าเพชรรัตน์ใช่ปัดหิน*
ไม่เหมือนสาวเจ้ากลตัวมลทิน *มันคดคิ้นคื้อดันพันธุ์กาลี*
จัดให้หนูอยู่ในพระตำหนัก *น่าเอ็นดูรู้รักซึ่งศักดิ์ศรี*
ทั้งเคยผ่านการศึกษาวิชาดี *ยิ่งเป็นที่โปรดปรานการต่อมา*
ผู้ใหญ่หวังตั้งจิตแต่ปีดบัง *กุมารีมีหวังวาสนา*
สัญชาติกามาหลอกก็ออกกา *ได้เวลาเปลี่ยนย้ายนิยายยาว"*
(ราชินีบอด)

๘) **ก้างขวางคอ** หมายถึง "เข้าไปขวาง" (กาญจนาคพันธุ์ . ๒๕๑๕ : ๔๘) หรือ "ผู้ขัดขวางมิให้ทำการได้สะดวก ผู้ขัดขวางให้คนอื่นเสียประโยชน์" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๑๐) หรือ "ผู้ที่ชอบเข้าไปยุ่งหรือแทรกแซงในกิจธุระของผู้อื่นทำให้เขาเกิดความรำคาญ" (ฐะปะนีย์ นาครทรรพ. ๒๕๑๘ : ๑๑) สำนวนนี้เกิดจากการกินปลาที่มีก้าง เมื่อก้างติดคอทำให้เจ็บกลืนกินอาหารลำบาก นำมาเปรียบเทียบกับคนที่เข้าไปขวางคนอื่นให้ทำการไม่สะดวก หรือทำให้เขาต้องเสียประโยชน์ไป ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ไอ้สีแก้วยอดทองสองขี้ข้า *มันหลีกหลบหยบหน้าไปอยู่ไหน*
*หรือทำ**ก้างขวางคอ**ไม่พอใจ* *กูสงสัยอีนุจรีมันตีตาย"*
(ดัมภีร์ดำ)

"ขุนนิลนำทำงานตามสารสั่ง *คงไม่พลั้งพลาดแผนเป็นแม่นหมาย*
เมื่อเกษราไร้คู่อยู่เดียวดาย *คงจะได้สมรักเราสักคราว*
ใครเป็นก้างขวางแฝงมาแย่งหญิง *ต้องช่วงชิงเกษราธิดาสาว*
หยาดน้ำค้างพร่างพรมสายลมพราว *นิทานยาวยกแยกมาแทรกแซง"*
(สามมงกุฎ)

"ถึงอย่างไรไก่พระกาฬเชี่ยวชาญชน *ถึงพระจอมคนจะเมตตาไอ้อาคม*
กูอาฆาตมวงไปจ้องจับ *มาสืนสับคอฆ่าได้สาสม*
สุธิษาข้าหมายจะได้ชม ***ไอ้อาคมเป็นก้างมาขวางคอ"***
(ดอกฟ้าละอองดิน)

๕) **กิ้งก่าได้ทอง** หมายถึง "เย่อหยิ่งเพราะได้ดี หรือมีทรัพย์สินเล็กน้อย" (กาญจนาคพันธุ์ . ๒๕๑๕ : ๕๔) หรือ "คนชั้นต่ำที่ได้รับลาภยศเพียงเล็กน้อยก็วางท่าหยิ่งผยองจนเป็นที่ขบขันหรือหมั่นไส้ของผู้ที่รู้ฐานะเดิมของคนผู้นั้น" หรือ "อวดผยองจนเกินตัวและลืมฐานะเดิมของตนเองได้ดีแล้วลืมตัว"(พจนานุกรมฉบับมติชน.๒๕๔๗ : ๘๗) สำนวนนี้มาจากนิทานสุภาษิตมีเรื่องย่อว่า กิ้งก่าตัวหนึ่งผงกหัวคำนับพระราชาในโอกาสที่พระองค์เสด็จประพาสราชอุทาน พระราชาพอพระทัย จึงพระราชทานเหรียญกษาปณ์ทองให้คนเฝ้าสวน นำไปซื้อเนื้อมาเลี้ยงกิ้งก่าตัวนั้น แต่คนเฝ้าสวนเผอิญหาซื้อเนื้อไม่ได้จึงนำเหรียญทองไปผูกคอกิ้งก่าไว้ กิ้งก่าได้ทองก็ชูคอทำท่าผยอง ไม่ยอมคำนับพระราชาอย่างที่เคยทำ เมื่อพระราชาทราบสาเหตุ ที่ทำให้กิ้งก่าเปลี่ยนไป พระองค์ก็ลงโทษให้เอาเหรียญทองออกเสีย และไม่พระราชทอง อีกจึงเกิดสำนวน "กิ้งก่าได้ทอง" ขึ้น นำมาเปรียบเทียบกับคนที่มีพฤติกรรมเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนัง ฉิ้น อรมุต เช่น

"ตั้งแต่นั้นหัสจักรบริหาร *เผด็จการเป็นใหญ่ในไอศวรรย์*
กำเริบจิตฟิตกายให้สำคัญ *ดูก๋ากั่นดัง**กิ้งก่าบ้าเหรียญทอง**"*
(มัตติกา)

"แค้นไอ้เดชสุริยาหนักหนานัก *มันทำหักหลังมิตรคิดจองหอง*
*เหมือน**กิ้งก่าบ้านายพอได้ทอง*** *กลับคะนองเนรคุณให้วุ่นวาย"*
(สายเลือดขัตติยา)

๑๐) **กิ่งทองใบหยก** หมายถึง "สมกัน" (กาญจนาคพันธุ์ . ๒๕๑๕ : ๔๕) หรือ "เหมาะสมกัน" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๒๕) หรือ "คู่หญิงชายที่คู่ควรกัน" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๘๗) สันนิษฐานว่าเป็นสำนวนที่มาจากจีน ฐะปะนีย์ นาครทรรพ (๒๕๑๘ : ๑๑ - ๑๒) อธิบายที่มาและที่ใช้ของสำนวนนี้ว่า "กิ่งไม้ที่ประดิษฐ์ด้วยของมีค่า คือ กิ่งไม้ทำด้วยทองและใบไม้ทำด้วยหยกสีเขียว ย่อมสวยงามรับกันอย่างเหมาะเจาะเป็นที่ชื่นชมแก่สายตาของผู้พบเห็น ฉันใด หญิงชายที่สวยงามสมกันมีฐานะเสมอกัน ก็ย่อมจะเหมาะสมที่จะเป็นคู่ครองกัน ฉันนั้น สำนวนนี้นำมาใช้เป็นคำอุปมาอุปไมย หมายถึง ชายหนุ่มหญิงสาวที่มีความเหมาะสมกันด้วยประการต่าง ๆ แล้วได้แต่งงานกัน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"พอสบเนตรเทพวงศ์พงศ์นรายณ์ *นางเอียงอายตกประหม่าก้มหน้าหนี*
เข้านั่งหลังบิดาไม่พาที *เจ้าธานียิ้มพรายสบายใจ*
สนมนางต่างพินิจสะกิดกัน *เป็นสำคัญมั่นคงไม่สงสัย*
*เหมือน**กิ่งทองใบหยก**อย่าตกใจ* *ถึงอย่างไรก็ไม่แคล้วแล้วครั้งนี้"*
(เทพวงศ์จงกลนี)

๑๑) กินข้าววัด นอนหลา ห่มผ้าผี เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "คนหลักลอย คนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง" เป็นสำนวนที่มาจากพฤติกรรมของคนที่มีลักษณะเช่นนั้น คือ เป็นคนหลักลอย ไม่กินข้าวที่บ้านตนเอง ไม่นอนที่บ้านตนเอง ไม่มีเสื้อผ้า ไม่ใช้เสื้อผ้าของตนเอง แต่ไปกินข้าวที่วัด นอนที่ศาลา ห่มผ้าบังสุกุลศพ พูดเป็นสำนวนว่า กินข้าววัด นอนหลา ห่มผ้าผี มักใช้คู่กับสำนวน "เสาเรือนอยู่ในห่อพาย" ซึ่งหมายถึง "คนหลักลอย คนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง" เช่นเดียวกัน เสาเรือนอยู่ในห่อพาย หมายถึง เสาเรือนยังอยู่ในห่อพาย (ห่อพาย คือ ผ้าที่ผูกชายเป็นถุงใช้บรรจุสิ่งของสัมภาระต่าง ๆ) ซึ่งหมายถึง ยังไม่มีเสาเรือน ยังไม่มีบ้านเรือน เป็นสำนวนเชิงตำหนิ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ไม่ใช่คนมั่งคั่งยังสมบัติ *กินข้าววัดนอนหลาห่มผ้าผี*
เสาเรือนอยู่ในพายบ้านไม่มี *ได้ไอ้นี่เป็นผัวมันชั่วแรง"*
(มหาราชกำสรวล)

๑๒) กินปูนร้องท้อง หมายถึง "ทำอาการมีพิรุธขึ้นเอง แสดงอาการเดือดร้อนขึ้นเอง" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๒๘) ฐะปะนีย์ นาครทรรพ (๒๕๑๘ : ๑๖) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่าดังนี้ "ผู้ใดทำผิดอย่างใดไว้พอมีคนพูดถึงความผิดเรื่องนั้น ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีใครทราบว่าใครเป็นผู้ผิด บุคคลนั้นก็จะปฏิเสธในทำนองร้อนตัวไปก่อน เลยทำให้ผู้อื่นรู้ว่าเขานั่นเองเป็นผู้ผิด" สำนวนนี้มาจากความเชื่อและการสังเกตการร้องของตุ๊กแก กล่าวคือสังคมไทยเชื่อว่าที่ตุ๊กแกร้องเพราะมันกินปูนเข้าไปทำให้มันร้อนท้องจึงต้องร้องออกมา นำมาเปรียบเทียบกับคนที่ทำอาการมีพิรุธขึ้นเอง แสดงอาการเดือดร้อนขึ้นเอง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"พระครูเฒ่าเท่าแต่โกรธลงโทษเรา *ช่างหูเบาเชื่อง่ายไร้หลักฐาน*
เขาว่าท้องแล้วเขาหนีเขาไม่มีพยาน *หนังสือสารไม่เขียนไว้ว่าชายใด*
แม้นตามจับกลับมาถามเนื้อความน้อง *เขาว่าท้องกับหลวงตาจะเอาหน้าไว้ไหน*
หรือกินปูนร้อนท้องน่าข้องใจ *ถึงผู้ใหญ่ก็อาจผิดใช่**พระอิฐพระปูน**"*
(ม่านมลทิน)

๑๓) **แก่มะพร้าว เฒ่ามะละกอ** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "แก่เสียเปล่า อายุมากแต่ไม่มีแก่นสาร" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นต้นมะพร้าวและต้นมะละกอว่ายิ่งแก่ยิ่งไร้แก่น ยิ่งล้มง่าย นำมาเปรียบเทียบกับคนแก่ที่ยิ่งแก่ยิ่งไร้แก่นยิ่งไร้สาระ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

นาคราช : *สำหรับพี่นี้ถือว่าบุญตา*
ได้เห็นหน้านฤมลแม่คนสวย
ต่อใดผัวเธอจะมอดม้วย
ส่งข่าวพี่ด้วยแม่หน้ามน
พี่จะได้ช่วยมารักษาลูก
ช่วยฝังช่วยปลูกให้เป็นผล
อย่าห่วงลูกน้องในท้องอีกคน
ประทุมวัน : *แกนี่เล่ห์กลลวนลามน้ำใจ*
ชาติแก่มะพร้าวชาติเฒ่าลอกอ
ใจคอยังคิดพูดผิดผู้ใหญ่
ลูกผัวเขามีพูดจี้พูดไช
หัวใจมักมากเป็นนาคเป็นงู
(สุพรรณิการ์)

๑๔) **ไก่แก่แม่ปลาช่อน** หมายถึง "มากไปด้วยมารยาเล่ห์เหลี่ยมต่าง ๆ" (กาญจนาคพันธุ์ . ๒๕๑๕ : ๑๑๗) หรือ "หญิงค่อนข้างมีอายุที่มีมารยาและเล่ห์เหลี่ยมมากและมีกิริยาจัดจ้าน" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๕๗) หรือ "หญิงผู้ชำนาญในเชิงเสน่ห์กล มีมารยาต่าง ๆ ไม่น่าไว้วางใจ" (ฐะปะนีย์ นาครทรรพ. ๒๕๑๘ : ๒๗) หรือ "หญิงเลยวัยสาวมีเล่ห์เหลี่ยมมากรู้เชิงผู้ชายดี" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๑๑๐) กาญจนาคพันธุ์ (๒๕๑๕ : ๑๑๗ – ๑๒๐) อธิบายว่า สำนวนนี้เดิมใช้ว่า "กระต่ายแก่แม่ปลาช่อน" ต่อมาพูดเพี้ยนจาก "กระต่าย" เป็น "ไก่" จึงกลายเป็น "ไก่แก่แม่ปลาช่อน" ไป และอธิบายที่มาของสำนวนนี้ว่าเกิดจากการสังเกตธรรมชาติของกระต่ายแก่ ที่มีเล่ห์เหลี่ยมมากและธรรมชาติของแม่ปลาช่อนที่เมื่อวางไข่จะดุร้ายมากกล้ากัดคน มาเปรียบเทียบกับผู้หญิงที่มีอายุมากและมีลักษณะเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำบ้างดังเช่น

"เกษรสาวเจ้าตัณหาค้าสวาท *นางสามารถทำเกรดเทียบเศรษฐี*
*เป็น**ไก่แก่แม่ปลา**ปัญญาดี* *นางไม่มีลูกผัวเป็นตัวตน"*
(ครูบ้านนอก)

*"นาง**ไก่แก่แม่เล้า**สาวเกษร* *ได้หลอกหลอนลวงหนูคุณครูหญิง*
สาวเพียงจันทร์มั่นจิตคิดว่าจริง *อุตส่าห์ทิ้งหน้าที่ตัวคนหัวอ่อน"*
(ครูบ้านนอก)

"สาวเพียงจันทร์มั่นใจว่าผู้ใหญ่ช่วย *โชคอำนวยครั้งนี้ต้องมีผล*
แม่ครูสาวรู้เท่าไม่ทันคน *ต้องหลงกล**แม่ปลา**ปัญญาพราว"*
(ครูบ้านนอก)

*"อัน**ไก่แก่แม่ปลา**ปัญญายิ่ง* *ต้องทนทิ้งรสเปรี้ยวไว้เคี้ยวหวาน"*
(กุหลาบดำ)

๑๕) ไก่พระกาฬ หมายถึง "ไก่ตัวเก่ง ไก่ตัวกล้า ผู้ชายที่มีฝีมือ ผู้ชายที่เก่งกล้าสามารถ" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นธรรมชาติของไก่ที่ต่อสู้อย่างกล้าหาญไม่ยอมแพ้และนำความหมายของ "พระกาฬ" ที่หมายถึง "ความตาย ความเก่งกล้าสามารถ ความมีอำนาจ ความน่ากลัว" มาอุปมาเปรียบเทียบกับผู้ชายที่มีความเก่งกล้ากล้าสู้ ไม่กลัวตาย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"การศึกษาเสร็จสิ้นฤาษีสอน
ครบรอบปีแล้วน้องจะต้องลา
พระเจ้าพี่มีครูอยู่ที่ไหน
*เกิดเป็นชายหมายใจว่า**ไก่พระกาฬ***
รู้แน่นอนไสยศาสตร์สมปรารถนา
ตรงไปหน้าคีรินทร์นิลกาฬ
แยกกันไปกลางดงน่าสงสาร
ความกันดารถือว่ายากำลัง"
(ต้นรักดอกโศก)

๑๖) ไก่รองบ่อน หมายถึง "ผู้ที่อยู่ในฐานะตัวสำรองซึ่งจะเรียกมาใช้เมื่อไรก็ได้" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๕๗ – ๑๕๘) พจนานุกรมฉบับมติชน (๒๕๔๗ : ๑๑) ให้ความหมายของสำนวนนี้ว่า "ตัวสำรอง อยู่ในอาณัติ" เป็นสำนวนที่มาจากการชนไก่ที่เจ้าของบ่อนจะเก็บไก่ตัวดีตัวเก่งไว้ชนพนันกับไก่นอกบ่อนที่มาชนพนัน เมื่อมีไก่นอกบ่อนมาท้าชนพนันเจ้าของบ่อนอาจไม่นำไก่ตัวดีตัวเก่งออกชนก็ได้ เมื่อเห็นว่าไก่ที่มาท้าชนไม่เก่งมากนัก แต่อาจนำเอาไก่ตัวสำรองไปชนแทน จึงเกิดสำนวน "ไก่สำรองบ่อน" ขึ้น เรียกสั้น ๆ ว่า "ไก่รองบ่อน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"เสี่ยพิภพก็รบรุกเอาทุกท่า
ทั้งปลอบว่าขาเก่าเรากันเอง
***ไก่รองบ่อน**อย่างเกษรไม่เคยเสียว*
ทั้งแรงยาม้าศึกทำให้คึกคัก
เหมือนมังสุมารำทวนชนวนเขนง
เกษรเก่งหลายท่าทั้งน่ารัก
สู้ไอ้เขียวเดือยดำตัวลำหนัก
หลงเกมรักแพรวพราวสาวเสเพล"
(ครูบ้านนอก)

๑๗) **ไก่หลายขน** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ผู้ชายที่มีอายุมากแล้ว ผู้ชายที่ชราแล้ว ผู้ชายที่แก่แล้ว" มักต่อท้ายว่า "ชนดีก็ไม่กี่อัน" เป็น "ไก่หลายขนชนดีก็ไม่กี่อัน" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของไก่ที่ผลัดขนใหม่หลายครั้งว่าเป็นไก่ที่แก่หรือชรามีกำลังลดน้อยลง เมื่อต้องชน (ต่อสู้) กับไก่ที่หนุ่มกว่า แม้ไก่หลายขนจะตั้งใจชน ชนเก่งแต่ในที่สุดก็จะหมดแรง แพ้คู่ต่อสู้ นำมาเปรียบเทียบกับผู้ชายที่มีอายุมากแล้ว ชราแล้วมีพละกำลังลดน้อยลงแล้วเมื่อต้อง "ต่อสู้" คือ "ร่วมเพศ" กับคนอื่น แม้จะตั้งใจต่อสู้มีประสบการณ์ มีความสามารถในการต่อสู้ (มีประสบการณ์มีความสามารถในการร่วมเพศ) มาก่อน แต่ในที่สุดก็จะหมดแรงเสียก่อน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"พระเจ้าฟ้าปาริฉัตรปัทมราช *แสนสวาทเสน่หามารศรี*
อันผัวแก่เมียสาวไม่เข้าที *จะไม่มีแรงให้ต่อปลายอัน*
ถึงใจจริงสิ่งที่แท้การแก่เฒ่า *จะสู้สาวไฟแรงทำแข็งขัน*
***ไก่หลายขน**ชนดีก็ไม่กี่อัน* *จะออกสั่นหัวเป็นมะเขือลน"*
(มัจจุราชสายน้ำผึ้ง)

๑๘) **ข่มเขาโคขืนให้กินหญ้า** หมายถึง "บังคับขืนใจให้ทำ" (กาญจนาคพันธุ์ . ๒๕๑๕ : ๑๓๐) หรือ "บังคับขืนใจผู้อื่นให้ทำตามที่ตนต้องการ" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๖๔) หรือ "บังคับผู้ที่ไม่ยินยอมให้ทำตามที่ตนต้องการ" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๑๑๖) สำนวนนี้มาจากการสังเกตธรรมชาติของโค ซึ่งปกติชอบกินหญ้าแต่กลับขัดขืนไม่ยอมกินหญ้า แม้เราจะไปข่มเขาให้มันกินหญ้าก็ตาม นำมาเปรียบเทียบกับคนที่ขัดขืนไม่ยอมทำตามคนอื่น การไปบังคับเขาให้ทำตามใจเราจึงเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องไม่สมควรจะทำ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"จะปลูกเรือนพ่อต้องตามถามผู้อยู่
*ไม่**ข่มเขาโคขืน**ให้ฝืนใจ*
จะมีคู่ตามประสาอัชฌาสัย
ถึงอย่างไรก็แล้วแต่แม่ผกา"
(น้องแก้ว)

"เราไม่กล้าปราศรัยลงให้แม่น
ที่พูดไปใช่คำจะอำพราง
แม้เจ้าตัวเขาไม่รักสมัครหมาย
ครั้นจะถามกันให้รู้เขาอยู่ไกล
*การ**ข่มเขาโคขืน**ให้กินหญ้า*
จะปลูกเรือนก็ต้องถามตามผู้อยู่
เพราะสุดแสนสารพัดจะขัดขวาง
สิ้นทุกอย่างท่านก็รู้อยู่แก่ใจ
เราจะให้ก็เหมือนคิดผิดวิสัย
จะให้ไปก็ไม่เหมาะพิเคราะห์ดู
ไปเบื้องหน้าปรากฏจะอดสู
ให้มีคู่ตามรักสมัครใจ"
(เทพวงศ์จงกลนี)

"ไม่ทำตามคำมั่นกันไว้ก่อน
เหตุการณ์ก้าวเข้าขั้นเขตบังคับ
*เหมือน**ข่มเขาโคขืน**ไม่ชื่นเชย*
จะเดือดร้อนสงครามลุกลามเลย
จะต้องรับศิริเมนไว้เป็นเขย
ลูกแม่เลยรับเคราะห์มันเจาะจง"
(แรงอธิษฐาน)

๑๕) ขาเก่า หมายถึง "คนที่เคยรู้จักสนิทสนมกันมาก่อน คนที่เคยมีเพศสัมพันธ์กันมาก่อน" กาญจนาคพันธุ์ (๒๕๑๕ : ๑๓๓) อธิบายคำว่า "ขา" ว่า "หมายถึงผู้ที่นิยมชมชอบอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้" "ขาเก่า" จึงหมายถึง "เคยชอบสิ่งนั้น ๆ เหมือนกันมาก่อน" นำมาใช้เป็นสำนวน หมายถึง "คนที่เคยรู้จักสนิทสนมกันมาก่อน คนที่เคยมีเพศสัมพันธ์กันมาก่อน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่น ตัวอย่าง

"เสี่ยพิภพก็รบรุกเอาทุกท่า *เหมือนมังสุมารำทวนชวนเขนง*
ทั้งปลอบว่าขาเก่าเรากันเอง *เกษรเก่งหลายท่าทั้งน่ารัก*
ไก่รองบ่อนอย่างเกษรไม่เคยเสียว *สู้ไอ้เขียวเดือยดำตัวลำหนัก*
ทั้งแรงยาม้าศึกทำให้คึกคัก *หลงเกมรักแพรวพราวสาวเสเพล"*
(ครูบ้านนอก)

๒๐) ข้าสองเจ้าบ่าวสองนาย หมายถึง ๑) ในกรณีที่เป็นข้า หมายถึง "วางตัวยาก วางตัวลำบาก" เพราะเจ้านายสองคนย่อมต่างกัน ๒) ในกรณีที่เป็นนาย หมายถึง "ไม่ควรจะวางใจต่อ "คน" คือ "ข้า" ที่มีลักษณะเช่นนั้น" คือ ไม่มีความสุจริตจริงใจ เขาอาจจะจงรักภักดีหรือทรยศต่อเราก็ได้ หากไปวางใจก็เป็นอันตราย สำนวนนี้คงมาจากการสังเกตพฤติกรรมของเจ้านายและข้าทาสที่ทำให้ทั้งสองฝ่ายต่างวางตัวลำบาก เป็นอันตรายมาเตือนสติว่า เมื่อเป็นข้าหรือเป็นนายก็พึงรู้จักตนและวางตนให้ถูก ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ยักษ์เมรุตันอั้นอัดกัดกรามกรอด *เขาทิ้งทอดค่าว่าน่าบัดสี*
เราคัดค้านก็เพราะว่าสัญญามี *แต่แค้นอีสร้อยฟ้าขึ้นหน้าลอย*
เรานึกกลัวก็เพราะตัวเป็นข้าบาท *ไม่บังอาจที่จะพร้องสนองถ้อย*
ผู้ดีว่าแล้วขี้ข้าไม่ควรพลอย *แต่นึกน้อยใจอยู่ไม่รู้วาย*
ทุกข์ก็มีที่จะต้องเป็นสองเจ้า *ไม่เคยเข้าใจการประมาณหมาย*
เหมือนเขาว่าข้าสองเจ้าบ่าวสองนาย *แสนละอายโอ้วิตกหัวอกเรา"*
(จำเลยลึกลับ)

๒๑) ขายผ้าเอาหน้ารอด เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "อวดหรือเปิดเผยด้านที่ดีแต่พยายามปกปิดด้านที่ไม่ดี" เป็นสำนวนที่เกิดจากการขายผ้า กล่าวคือ ปกติผ้าทุกชิ้นจะมี ๒ หน้าหรือ ๒ ด้านเสมอ คือ หน้านอก (ด้านนอก) และหน้าใน (ด้านใน) หน้านอก (ด้านนอก) จะสวยงามมากกว่าหน้าใน (ด้านใน) คนที่ขายผ้าจะพยายามเอา

หน้านอก (ด้านนอก) ซึ่งสวยงามวางอวดผู้ซื้อมากกว่าจะเอาหน้าใน (ด้านใน) ซึ่งขาดความสวยงามมาวางอวด จึงเกิดสำนวนนี้ขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ไม่ออกรบก็ไม่ได้อายพ่อตา *จะก้มหน้าลองสู้ดูสักที*
เหมือนเขาว่าขายผ้าเอาหน้าขึ้น *พระแข็งขืนใจออกนอกกรุงศรี"*
(กุหลาบดำ)

๒๒) ข้าวใหม่ปลามัน หมายถึง "อะไรที่เป็นของใหม่ก็ถือว่าดี นิยมเรียกช่วงเวลาที่สามีภรรยาเพิ่งแต่งงานกันใหม่ ๆ ว่าระยะข้าวใหม่ปลามัน"(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๘๗) ฐะปะนีย์ นาครทรรพ (๒๕๑๘ : ๓๙) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า "กำลังมีความสุขอย่างคู่บ่าวสาว ที่ซึ่งแต่งงานกันใหม่ ๆ" พจนานุกรมฉบับมติชน (๒๕๔๗ : ๑๓๔) ให้นิยามของสำนวนนี้ว่า "ยังอยู่ในภาวะเริ่มต้นที่ยังนิยมชื่นชมซึ่งกันและกันอยู่ มักใช้เรียกช่วงที่คู่แต่งงานบ่าวสาวมีความรักหวานชื่น" สำนวนนี้เกิดจากการได้กินข้าวใหม่และปลามัน กล่าวคือ การได้กินข้าวใหม่ (ข้าวที่เก็บเกี่ยวใหม่ซึ่งยังนุ่ม หอมมัน) ย่อมมีรสชาติอร่อยมากกว่าข้าวเก่า การได้กินปลาที่มันอ้วนพีเนื้อนุ่ม ก็ย่อมอร่อยกว่าปลาที่ไม่มีมันผอมเนื้อน้อยแข็ง ปกติข้าวใหม่และปลามันจะเกิดพร้อม ๆ กัน คือ ชาวนาจะเริ่มเก็บเกี่ยวข้าวใหม่ในช่วงเดือนอ้ายถึงเดือนสี่ ซึ่งเป็นระยะที่น้ำในนาในหนองกำลังลด ปลาซึ่งอยู่ในนาในหนองซึ่งได้กินอาหารสมบูรณ์อ้วนพีกำลังเป็นปลามัน ข้าวใหม่และปลามันจึงเป็นของอร่อยของดีนำมาใช้เป็นสำนวนว่า "ข้าวใหม่ปลามัน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"พงศ์นราต้อนรับสหายรัก *พลางถามทักลวนลามตามวิสัย*
คงอดนอนตลอดคืนชื่นหัวใจ *เพราะ**ข้าวใหม่ปลามัน**วันวิวาห์"*
(จำเลยรัก)

"คาราพรรักมั่นสำคัญหมาย *ว่าองค์ชายเกียรติศักดิ์ไม่สงสัย*
สู่ปราสาทราชฐานการภายใน *เป็น**ข้าวใหม่ปลามัน**ทุกวันมา"*
(สายเลือดขัตติยา)

"สองกษัตริย์เกษมเปรมปราโมทย์ *พระทรงโปรดแสง**พยัคฆ์**ไม่หักหาญ*
จันทร์จิราปฏิบัติคอยจัดการ *ให้สำราญเริงรื่นทุกคืนวัน*
ประคองเคียงเอียงแอบแนบสนิท *เฝ้าเชยชิดชมน้องประคองขวัญ*
แต่แรมร้างแล้วหลบมาพบกัน *เป็น**ข้าวใหม่ปลามัน**นั้นแน่นอน"*
(แสงพยัคฆ์)

๒๓) ขี่ช้างจับตั๊กแตน หมายถึง "ลงทุนมากแต่ได้ผลนิดหน่อย" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๘๙) หรือ "ทำการใหญ่หรือลงทุนไปมากโดยไม่คุ้มกับผลที่ได้" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๑๓๕) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตพฤติกรรมของคนบางคนที่มีลักษณะเช่นนั้นคือ ลงทุนลงแรงไปมากแต่ได้ผลเพียงเล็กน้อย อุปมาเหมือนการขึ้นขี่ช้างซึ่งเป็นสัตว์ที่ตัวใหญ่เพื่อจับตั๊กแตนซึ่งเป็นสัตว์ที่ตัวเล็ก การขึ้นขี่ช้างต้องลงทุนแรง การขี่ช้างแล้วไล่จับตั๊กแตนก็ต้องลงทุนลงแรงมากอีกเช่นกัน บางครั้งอาจจับไม่ได้เลย หรือบางครั้งอาจจับตั๊กแตนได้บ้างแต่ก็ไม่คุ้มกับการลงทุนที่มากแต่อย่างใด ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า "การไปทำในสิ่งที่ยากยิ่งซึ่งต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่งและทำได้สำเร็จยากยิ่งหรือเสี่ยงต่อการล้มเหลวอย่างยิ่ง" เช่นที่ว่า

"ธรรมเนียมหนังหวังดีที่ฝีปาก *จะทำให้ชอบคนมากยากหนักหนา*
เหมือนหนึ่งรองเอาน้ำค้างกลางยมนา *เติมมหาทะเลเค็มก็เต็มแกน*
บางคนยอบางคนชังนั่งนินทา *บางคนมาทักท้วงบางหวงแหน*
*เหมือนหนึ่ง**ขี่ช้างพลายไล่ตั๊กแตน*** *มันไม่แม่นตรงไหนน้ำใจคน"*
(ทวนทิพย์ทวนทอง : บทปรายหน้าบท)

๒๔) **ขึ้นคาน** หมายถึง "มีฝีมือในทางใดทางหนึ่งจนไม่มีคู่แข่งขัน โดยปริยาย หมายถึง หญิงโสดที่มีอายุเพราะหาคู่แต่งงานที่คู่ควรไม่ได้" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๙๓) หรือ "หญิงไร้คู่แต่งงานจนอายุมากขึ้นทุกที" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๑๓๙) กาญจนาคพันธุ์ (๒๕๑๘ : ๑๕๙) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่าดังนี้ "การเลิกร้างอยู่โดดเดี่ยว ส่วนมากใช้กับผู้หญิงที่สามีเลิกร้างไม่เกี่ยวข้องต้องอยู่คนเดียว หรือใช้กับหญิงสาวที่ไม่มีโอกาสจะหาคู่ได้เหมาะสม เช่นมีฐานะสูงหรือมั่งมีมากไม่มีชายใดกล้าเข้าไปเกี่ยวข้อง ต้องค้างเรือดอยู่ หรือว่าเป็นสาวใหญ่แล้วก็เลยไม่คิดหาคู่ หรือไม่มีชายใดเข้าไปยุ่งเกี่ยว ต้องค้างเรือดอยู่ เหล่านี้เรียกกันเป็นสำนวนว่าขึ้นคาน" สำนวนนี้มาจากเรือที่ขึ้นคานไม่ได้ใช้งาน คือ เรือที่ใช้งานต้องลอยแช่น้ำ เมื่อนาน ๆ เข้าเรืออาจรั่วชำรุด ตะไคร่น้ำจับหรือเพรียงกิน เจ้าของจึงชักลากขึ้นวางไว้บนคานเพื่อซ่อม ตอก หมัน ทาน้ำมัน ฯลฯ เพื่อสามารถใช้ประโยชน์ต่อไป หรือหากไม่ใช้เรือนั้นก็อาจจะชักลากขึ้นคานเก็บไว้เพื่อเรือจะได้ไม่รั่วชำรุด ฯลฯ เรือที่ขึ้นคานจึงหมายถึงเรือที่ไม่ได้ใช้งาน เมื่อนำมาใช้กับคนก็ยังใช้ในความหมายเดียวกันว่า ไม่ได้ใช้งาน ไม่ได้แต่งงาน เป็นโสด เป็นม่าย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุตใช้สำนวนนี้ในความหมายที่ว่าผู้ชายและผู้หญิงที่เป็นโสดเพราะยังหาคู่ไม่ได้ ดังเช่น

"พี่บอกน้องตรงตรงพี่ปลงได้ *แต่ร่างกายมันไม่ฟังยังปล้ำอยู่มั่งเหลย*
ชั้นสาวแก่แม่ม่ายก็ไม่ได้เชย *เป็น**เรือเกยค้างคาน**มานานวัน"*
(อภินิหารพระสุริยเทพ)

"โอ้อนาถวาสนาชะตากู *พิเคราะห์ดูให้ดีเหมือนผีหลอน*
ไม่กี่วันผันแปรไม่แน่นอน *เมื่อคราวก่อนรักใคร่หมายสำราญ*
มิได้ชมศรีสวัสดิ์ตัดชะตา *กลับอาสาคับเข็ญเป็นทหาร*
เพราะต่อเรือเหลือล้ำเกินลำธาร *จึง**ขึ้นคาน**ค้างแต้อยู่แน่นอน"*
(จำเลยลึกลับ)

"กำเริบจิตคิดอ่านแผนการร้าย *จะทำลายสาริกาให้อาสัญ*
ไม่ถึงตายก็ให้แตกแยกทางกัน *ชายคู่หมั้นของเราต้องเอาคืน*
แม้หมอทำให้เราได้ชายคู่หมั้น *อันรางวัลเราจะให้แกหลายหมื่น*
อีสาริกาอย่าหวังว่าจะยั่งยืน *ไม่กี่คืนจะ**ขึ้นคาน**ไปนานวัน*
(กรรมลิขิต)

๒๕) ขุดบ่อล่อปลา หมายถึง "ทำกลอุบายเพื่อให้อีกฝ่ายหลงเชื่อโดยหวังประโยชน์จากอีกฝ่ายหนึ่ง"(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.๒๕๔๖ : ๑๔๕) หรือ "ผู้ที่ลงทุนทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อหวังผลตอบแทน" (ฐะปะนีย์ นาครทรรพ. ๒๕๑๘ : ๔๗) หรือ "วางอุบายหลอกล่อให้อีกฝ่ายหนึ่งหลงเชื่อ เพื่อจะได้ประโยชน์" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๑๔๐) เป็นสำนวนที่เกิดจากขุดบ่อเพื่อให้ปลามาอยู่อาศัยเมื่อปลาหลงกลมาอยู่อาศัยในบ่อก็จะปิดบ่อจับปลาได้ง่ายนำมาใช้กับคนที่ทำกลอุบายเพื่อให้อีกฝ่ายหลงเชื่อ เพื่อตนจะได้ประโยชน์จากเขาที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

*"**ถูขุดบ่อล่อปลา**ปัญญายิ่ง* *เอาผู้หญิงล่อให้ผู้ชายหลง*
เหมือนนกเข้าพะเนียดไม่เกลียดกรง *ปัญญายงถ่ายเทด้วยเล่ห์ลวง"*
(แสงวาริน)

"ขับไอ้พลายหวายหวังเอาพังต่อ *เป็นช้างล่อลวงให้เจ้าชายหลง*
เมื่อไต่เต้าเข้าพะเนียดไม่เกลียดกรง *จะได้ลงขอสับจับสบาย*
***พ่อขุดบ่อล่อปลา**เจ้าอย่าร้อน* *จงไปนอนชื่นชมว่าสมหมาย*
ต่างหัวเราะเยาะยิ้มอยู่พริ้มพราย *ฝ่ายเจ้าชายเหมราชสวาทรัก"*
(ต้นรักดอกโศก)

๒๖) เขียนเสือให้วัวกลัว หมายถึง "ทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งเสียขวัญหรือเกรงขาม" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.๒๕๔๖ : ๒๐๓) พจนานุกรมฉบับมติชน (๒๕๔๗ : ๑๔๗) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า "ขู่ให้กลัว ทำให้ฝ่ายตรงข้ามเสียขวัญ" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของวัวที่กลัวเสือ เมื่อจะหลอกให้วัวกลัว ผู้ที่หลอกอาจเขียนรูปเสือ ซึ่งไม่สามารถจะทำอันตรายวัวได้เลย นำมาวางไว้ ก็สามารถหลอกวัวให้กลัวได้ นำมาใช้กับคนที่โง่เขลาเบาปัญญากลัวในสิ่งที่เขาหลอกให้กลัวหรือกลัวในสิ่งที่ไม่ควรกลัว ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนคำไปบ้าง ดังเช่น

"มารเยาะเย้ยเหวยไอ้มนุษย์ *กำลังสุดสิ้นหวังยังมุสา*
ทำเขียนเสือหลอกวัวตัวปัญญา *สำคัญว่าคนอย่างกูไม่รู้กล"*
(มัจจุราชสายน้ำผึ้ง)

"เพียงพูดโม้โอ้อวดไม่เข้าเรื่อง *ทำให้เปลืองเวลามาอาศัย*
เขาเขียนเสือหลอกวัวกลัวอะไร *เขามิได้รู้จริงสักสิ่งอัน"*
(สาปฟ้าลาดิน)

"ทรงแค้นจิตคิดถึงคำราชทูต *มันมาพูดองอาจประมาทหมาย*
*แกล้ง**เขียนเสือหลอกวัวให้กลัวลาย*** *เราก็ชายหมายมาดชาติช้างงา"*
(ดอกฟ้าละอองดิน)

"เราไม่ลองก็ไม่รู้ดูเหตุการณ์ *เพียงนิทานเขาหลอกบอกให้กลัว*
เป็นเล่ห์กลคนปัญญาก็น่าคิด *เราหลงผิดเชื่อวาจาก็น่าหัว*
*เขา**เขียนเสือเพื่อหลอกข้างคอกวัว*** *ที่วัวกลัวก็เพราะเขลาเบาปัญญา"*
(อภินิหารพระสุริยเทพ)

๒๗) เขี้ยวงา หมายถึง "มีอาวุธ มีกำลัง มีอำนาจที่จะต่อสู้ป้องกันตนเองหรือคนอื่นหรือทำร้ายคนอื่น" เป็นสำนวนที่เกิดจาก "เขี้ยวงา" ของสัตว์ซึ่งมีความแหลมคมเป็นอาวุธป้องกันตัวและทำร้ายสัตว์อื่นของสัตว์ นำมาใช้เป็นสำนวนหมายถึงมีอาวุธ มีกำลัง มีอำนาจที่จะต่อสู้ป้องกันตนเอง หรือคนอื่นหรือทำร้ายคนอื่นดังกล่าวแล้ว ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ยักษ์กุเวรอพยพหลบหลีกหนี *ความบัดสีอดสูอยู่หนักหนา*
เสียเชิงชายชาติยักษ์อันศักดา *หมดเขี้ยวงาหนีกลับความอับอาย"*
(รักไร้พรมแดน)

๒๘) เขาเป็นไฟเราเป็นน้ำ เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "การรู้จักประนีประนอม การรู้จักโอนอ่อนผ่อนปรน การไม่เอาชนะคะคานกัน" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของไฟและน้ำ คือไฟมีความร้อนส่วนน้ำมีความเย็น หากมีแต่ไฟก็มีแต่ความร้อน หากมีไฟและมีน้ำความร้อนย่อมลดลง นำมาเปรียบเทียบกับสามีภรรยาที่รู้จักประนีประนอม โอนอ่อนผ่อนปรนกัน ไม่เอาชนะคะคานกันว่า (ถ้า) เขาเป็นไฟเราเป็นน้ำ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"หญิงจะดีมีผลเพราะปรนนิบัติ *ถวายสัตย์สู้ม้วยอยู่ด้วยผัว*
เขายิ่งรักหนักยิ่งให้ยิ่งกลัว *อย่าทำตัวจองหองไม่ต้องการ*
เวลาองค์ทรงพิโรธอย่าโกรธตอบ *ค่อยพูดปลอบผันผ่อนให้อ่อนหวาน*
***เขาเป็นไฟเราเป็นน้ำ**จะสำราญ* *ที่โกรธนั้นบันดาลเหือดหายไป"*
(แสงวาริน)

ขุนเจื่อง : ขุนเจื่องฟังคั่งแค้นไอ้แสนเมือง
มาก่อเรื่องชั่วช้าทำกล้าหาญ
ดูถูกกูผู้เป็นเหมือนเช่นพราน

จึงทำการข่มเหงไม่เกรงใจ
เราก็ชายหมายมาดว่าชาติเชื้อ
สืบเลือดเนื้อขัตติวงศ์พงศ์ผู้ใหญ่
อุ่นฟ้า : แต่อุ่นฟ้าว่าวอนให้อ่อนใจ
ผัวเป็นไฟนางเป็นน้ำเข้าพร้ำพรม
ถึงแค้นเคืองเรื่องนี้ก็ตริตรอง
จงเชื่อน้องเถิดพิเคราะห์ให้เหมาะสม
เราตกยากจากแผ่นดินเหมือนสิ้นคม
ถึงหวานขมก็ต้องขืนกลืนไว้ก่อน
(เสวตฉัตรลานนาไทย)

๒๙) เข้าเมืองตาหลิ่วต้องหลิ่วตาตาม หมายถึง "ประพฤติตนตามที่คนส่วนใหญ่ประพฤติกัน" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๒๐๒) หรือ "ทำตามอย่างคนส่วนใหญ่ทำ ทำตามสถานการณ์" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๑๔๕) สำนวนนี้เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของคนว่า คนจะรู้สึกว่าคนที่เหมือนตนหรือกระทำเหมือนตนคือพวกของตน เกิดความรักหวงแหนพร้อมที่จะช่วยเหลือหรือปกป้อง ส่วนคนที่ต่างกับตนหรือกระทำต่างกับตน คือคนอื่นเกิดความรู้สึกแบ่งแยก ผิดแปลกหวาดระแวง พร้อมที่จะทำร้าย เช่น คนที่ตาหลิ่ว (คนตาบอด ๑ ข้าง) จะรู้สึกว่าคนที่ตาหลิ่วคือคนที่เป็นพวกของคน คนที่หลิ่วตา (คือมองอะไรด้วยตาข้างเดียว) จะรู้สึกว่าคนที่หลิ่วตาคือคนที่เป็นพวกของตน นำมาเตือนสติว่าพึงประพฤติตนให้เหมาะสมกับกาละเทศะ ทำตามอย่างคนส่วนใหญ่ทำ ทำตามสถานการณ์ซึ่งจะทำให้ตนปลอดภัย พ้นภัย ใช้เป็นสำนวนว่า "เข้าเมืองตาหลิ่วต้องหลิ่วตาตาม" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"อยู่เมืองพาลพาลจะพาไปหาผิด
พวกบัณฑิตหรือจะรักไม่พักถาม
อยู่เมืองหลิ่วจะต้องหลิ่วนัยน์ตาตาม
จะหมดงามเพราะยักษ์มันชักจูง
เราหลบหลีกคนพาลเถิดน้องมาณวิกา
ไปคบหาบัณฑิตที่จิตสูง
เขาพราวแพรวแววหางเหมือนอย่างยูง
ดีกว่าฝูงกาดำที่ต่ำช้า"
(มหาราชกำสรวล)

๓๐) **ไข่เป็ดไข่ห่านไม่ทานไข่แลน** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ คำเต็มว่า "ไข่เป็ดไข่ห่านไม่ทานไข่แลน ไข่อื่นหมื่นแสนไข่แลนหรอยหว่า" หมายถึง "การได้เสพสม การได้ร่วมเพศ การได้มีเพศสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงมีความสุขเป็นเลิศ มีรสเป็นเลิศเป็นสำนวนที่เกิดจากการได้กินไข่แลน (ไข่ตะกวด) ซึ่งมีรสชาติเลิศกว่าไข่เป็ด ไข่ห่าน ซึ่งปกติก็มีรสเลิศอยู่แล้ว กล่าวเป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ว่า "ไข่เป็ดไข่ห่านไม่ทาน (คือสู้ไม่ได้) ไข่แลน" (ไข่เป็ดไข่ห่านอร่อยสู้ไข่ตะกวดไม่ได้) "ไข่อื่นหมื่นแสนไข่แลนหรอยหวา (ไข่อื่นหมื่นแสนไข่แลน (ไข่ตะกวด) อร่อยกว่า) คำว่าไข่แลนในภาษาไทยถิ่นใต้มีความหมาย ๒ แง่ ๒ มุม คือ หมายถึง ไข่ของตะกวดหรืออวัยวะเพศของผู้ชายที่ส่วนปลายโผล่พ้นจากหนังที่หุ้มปลายอวัยวะเพศออกมาก็ได้ "ไข่แลน" เมื่อนำมาใช้เป็นสำนวนจึงหมายถึง "อวัยวะเพศชาย" การได้ทานไข่แลน" จึงหมายถึงการ "ได้เสพสมทางเพศ" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายตรงแต่มีนัยะที่เป็นสำนวน เช่นที่ว่า

"พอเหลียวเห็นกวางทองย่องเข้าขับ
แต่กลับผิดพลาดโอกาสไม่สวย
ไม่ได้กินเนื้อโชคไม่เอื้ออำนวย
หันลงห้วยยักษ์ร้ายได้ไข่แลน
แม่มันกลัวจริงจริงยอมทิ้งไข่
วิ่งเข้าในดงรกไปแอบถกคอแหงน
ไข่เป็ดไข่ห่านก็ไม่ทานไข่แลน
เดินกินเล่นมาหว่างควนเจอะจวนคน"
(ราชินีวิปโยค)

๓๑) คดในข้องอในกระดูก หมายถึง "มีสันดานคดโกง" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๒๑๕) กาญจนาคพันธุ์ (๒๕๑๕ : ๑๕๕) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า "มีสันดานโกงที่สุด" สันนิษฐานว่าสำนวนนี้มาจากการนำความคดโกงของคน ซึ่งซ่อนอยู่ภายในไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่ซ่อนอยู่ในข้อและกระดูก ซึ่งมีลักษณะคดงอและซ่อนอยู่ภายในร่างกายว่า มีลักษณะซ่อนเร้นและคดงอเช่นเดียวกัน พูดเป็นสำนวนว่า "คดในข้องอในกระดูก" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนคำบ้าง เช่นที่ว่า

"ตั้งแต่วันนั้นมาจักรณรงค์
หาช่องทางวางแผนสุดแสนร้าย
หลงอำนาจวาสนาทั้งบ้ายศ
คดในข้องอในเนื้อเหลือปัญญา
ยังประสงค์ก่อการประมาณหมาย
เพราะอยากได้เป็นใหญ่ใจเจ้าอา
คิดกบฏแบ่งแยกแปลกหนักหนา
เพียงโรยหน้าว่าจงรักเหมือนผักชี"
(สองฝั่งฟ้า)

๓๒) ค้นขอนหาตะเข็บ เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้บางครั้งใช้ว่า "รื้อขอนหาตะเข็บ" หมายถึง "หาเรื่องเดือดร้อนใส่ตนเอง หาเรื่องเจ็บตัว" สำนวนนี้เกิดจากการรื้อค้นขอน (ขอนคือท่อนไม้ขนาดใหญ่) ซึ่งนอกจากต้องเหน็ดเหนื่อยลำบากแล้ว การรื้อค้นขอนซึ่งวางทับอยู่บนพื้นดิน อาจจะมีตะเข็บหรืองูหรือแมลงมีพิษ แอบซ่อนอยู่ ผู้ที่รื้อค้นขอนอาจถูกตะเข็บหรืองูหรือแมลงมีพิษกัดต่อย ต้องเจ็บตัวโดยไม่จำเป็น นำมาเปรียบเทียบกับคนที่พยายามหาเรื่องเดือดร้อนใส่ตนเอง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ผการัตน์ว่าเราจะช่วยเหลือ
สามีเจ้าเราจะตามมาปรับความเข้าใจ
อยู่นี่เถิดสามวันฉันจะมา
ทำค้นขอนหาเข็บให้เจ็บตัว
เหมือนชาติเชื้อตระกูลวงศ์อย่าสงสัย
เหมือนน้ำไหลคืนคลองไม่ต้องกลัว
ขอสัญญาว่าจะให้ได้พบผัว
ก็น่ากลัวว่าจะยุ่งกันรุงรัง

ตามผัวเขาแต่เราเล่าสาวนิ้งนิ้ง *อยู่ไม่นิ่งเรื่องจะร้ายต่อภายหลัง*
ไม่ทันห้ามปรามมันถึงห้ามกันก็ไม่ฟัง *แล้วจะตั้งสมเด็จท้าวเจ้ารามินทร์"*
(วงเวียนรัก)

สุธาสินี : *นางวิงวอนบิดาให้ปรานี*
ช่วยสักทีมันจะผิดชนิดไหน
อย่าให้เศียรเปื่อยเน่าเก่าลงไป
จะได้ไว้ดูเล่นะเป็นขวัญตา
แม้ภายหลังพบตัวเอาหัวต่อ
บางทีพ่อช่วยได้ไม่สังขาร์
ท้าวภุชงค์ : *ท้าวภุชงค์ทรงห้ามปรามธิดา*
แม่สุธาอย่าคิดให้ผิดไป
ให้ผลดีหาไม่ผลร้ายมาก
จะลำบากมั่นคงไม่สงสัย
จะหาเรื่องยุ่งยากมาฝากใจ
เหยียบบันไดพลอยโจนไม่รู้ตัว
ญาติผู้ตายเขาจะว่าเจ้าฆ่าฟัน
มันสำคัญอยู่ที่เจ้ามีหัว
จะเอาโทษโจทก์ฟ้องให้หมองมัว
ต้องแก้ตัวสู้ความน่ารำคาญ
อย่าค้นขอนหาตะเข็บเจ็บภายหลัง
จงเชื่อฟังพระบิดาที่ว่าขาน
แม้คิดว่าร้ายผลพ้นประมาณ
ไม่ใช่งานที่เจ้าคิดผิดทำนอง
(มหาราชกำสรวล)

๓๓) คบคนให้ดูหน้า ซื้อผ้าให้ดูเนื้อ หมายถึง "จะคบใครพิจารณาเสียก่อน เช่นเดียวกับจะซื้อผ้าก็ต้องพิจารณาเนื้อผ้า" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. ๒๕๓๘ : ๑๖๖) หรือ "จะพิจารณาคนหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้พิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบ" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.๒๕๔๖ : ๒๑๗) หรือ "คบคนต้องดูหน้าเช่นเดียวกับซื้อผ้าต้องดูเนื้อให้รู้แน่ว่าเป็นอย่างไร" (กาญจนาคพันธุ์. ๒๕๑๕ : ๒๐๕) หรือ "การคบมิตรต้องพิจารณาให้รอบคอบเพื่อจะได้ไม่ต้องเสียใจทีหลัง" (สุปะนีย์ นาครทรรพ. ๒๕๑๘ : ๖๔) หรือ "การคบกับใครจะต้องพิจารณาให้ดีว่าผู้นั้นเป็นคนอย่างไร" (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๑๖๐) สำนวนนี้น่าจะมาจากการสังเกตพฤติกรรมของคน คือบางคนพิจารณาก่อนแล้วทำสิ่งนั้น เช่นพิจารณาคนก่อนว่าเป็นคนดีจึงคบ พิจารณาเนื้อผ้าก่อนว่าเนื้อดีจึงซื้อ ซึ่งทำให้ได้รับผลดีเป็นมงคล ส่วนบางคนตรงกันข้าม คบคนหรือซื้อผ้าโดยไม่ได้พิจารณาก่อนซึ่งทำให้ได้รับผลร้ายไม่เป็นมงคล นำมาเป็นข้อสังเกตหรือเสนอแนะว่า เราควรจะวางท่าทีต่อการคบคนหรือซื้อผ้าหรือทำสิ่งอื่น ๆ อย่างไรที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีทั้งที่ใช้คำตรงและมีการปรับเปลี่ยนคำไปบ้าง เช่นที่ว่า

"โบราณว่าคบคนให้ดูหน้า
เราซื้อผ้าไม่ดูเนื้อเชื่อว่าดี
ใช้ปัญญาใคร่ครวญให้ถ้วนถี่
จึงเสียทีนึกน่าระอาอาย"
(อภินิหารพระสุริยเทพ)

"โบราณว่าคบคนให้ดูหน้าซื้อผ้าดูเนื้อ
น้ำตื้นลึกเราจะหมายเอาสายอุบล
อย่ามักง่ายใคร่ครวญให้ถ้วนถี่
พระทรงสิทธิ์บิดรสอนธิดา
ก่อนจะเชื่อจงสังเกตดูเหตุผล
จะดูคนชั่วดีที่กิริยา
ดินจะดีดูที่ต้นผลพฤกษา
แล้วจะตั้งมหานครินทร์สินสายชล"
(แสงวาริน)

๓๔) **คมในฝัก** หมายถึง "มีความรู้ความสามารถแต่เมื่อยังไม่ถึงเวลาก็ไม่แสดงออกมาให้ปรากฏ" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๒๑๘) หรือ "มีสติปัญญาความรู้เฉลียวฉลาด แต่นิ่งสงบเสงี่ยมไม่แสดงออกมาดูภายนอกเผิน ๆ ก็ไม่รู้ ต่อพูดหรือทำอะไรจึงรู้ว่าฉลาด เปรียบกับดาบที่อยู่ในฝักแต่คมกริบฉะนั้น" (กาญจนาคพันธุ์. ๒๕๑๕ : ๒๑๓) หรือ "ผู้ที่มีความรู้หรือมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด แต่เมื่อยังไม่ถึงเวลาอันสมควรก็นิ่งเฉยไว้ไม่แสดงความฉลาดนั้นออกมา" (ฐะปะนีย์ นาครทรรพ. ๒๕๑๘ : ๖๖) หรือ "รู้เท่าทันคนอื่นแต่เก็บความฉลาดไว้ภายในจนกว่าจะถึงเวลาที่ต้องแสดงออก" (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๑๖๐) สำนวนนี้เกิดจากการสังเกตดาบที่มีความคมแต่อยู่ในฝัก จึงไม่มีใครเห็นว่าดาบนั้นคมจนกว่าจะชักหรือดึงออกมาจากฝักทุกคนจึงได้เห็นคมดาบว่าคมเพียงใด นำมาเปรียบเทียบกับคนที่มีลักษณะซ่อนคมเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

*"**คมในฝักชักออกฟันต่อวันใด*** *ก็ต้องให้ขาดสะบั้นนั่นแหละดี"*
(นางในฝัน)

*"**จะแหลมคมอมไว้เพียงในฝัก*** *อย่าเพ่อชักให้ใครเห็นเป็นไฉน"*
(เทพบัญชา)

"ปัทมาลาพ่อทัศมัน *แสงพระจันทร์ส่องสว่างกลางเวหา*
ทางช้างเผือกผ่องผ่านเมฆม่านฟ้า *ปัทมากลับหลังเข้าวังใน*
ครูคาบเฒ่าเจ้าจอมยุทธจักร ***คมในฝัก**องอาจไม่หวาดไหว*
เรื่องลึกลับไม่ให้รู้ถึงหูใคร *ฝังไว้ในอกครูผู้เชี่ยวชาญ"*
(เจ้าแสงเพชร)

๓๕) ความวัวไม่ทันหายความควายเข้ามาแทรก หมายถึง "เกิดเรื่องขึ้นยังไม่ทันเสร็จเรื่อง มีเรื่องเกิดขึ้นซ้อนขึ้นมาอีก" (กาญจนาคพันธุ์. ๒๕๑๕ : ๒๑๕) หรือ "เกิดเรื่องเดือดร้อนขึ้นมาเรื่องหนึ่ง ยังไม่ทันจะแก้ไขก็เกิดเรื่องใหม่ขึ้นมาอีก" (ดนัย เมธิตานนท์. ๒๕๔๑ : ๔๒) หรือ "ปัญหาเก่ายังไม่จบสิ้นปัญหาใหม่กลับเพิ่มเข้ามาอีก" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๑๗๓) เป็นสำนวนที่มาจากการลักขโมยวัวควายซึ่งก่อให้เกิดความเดือดร้อนยุ่งยาก เกิดคดีความฟ้องร้องกันไม่มียุติ ปัญหานี้คงเกิดขึ้นบ่อยและติดกัน ปัญหาการขโมยวัวยังไม่ยุติปัญหาการขโมยควายก็ตามมาอีก ยุ่งยากซ้ำซ้อน ต่อมาจึงขยายความถึงปัญหาอื่นที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนคำไปบ้าง ดังเช่น

"น่าสงสารเรณุกาชะตากรรม *ความทุกข์ซ้ำซ้อนแทรกแปลกหนักหนา*
ทุกข์เรื่องวัวไม่ทันหายทุกข์เรื่องควายซ้อนเข้ามา *เรณุกาวิ่งวางเข้ากลางไพร"*
(เพลิงพยาบาท)

"พระไพนาสุริยวงศ์ยังทรงเศร้า *เพราะเรื่องราวร้อนทุกข์ไม่สุกใส*
ประภาวดีที่อยู่เป็นคู่ใจ *ก็หายไปลิบลับไม่กลับมา*
ทุกข์เรื่องวัวไม่ทันหายเรื่องควายแทรก *อกไม่แตกแต่ก็ตันด้วยปัญหา*
ไหนจะคิดถึงเรื่องราวสาวอุมา *ว่านางประภาเป็นใบ้อยู่สายไพร"*
(สี่แผ่นดิน)

๓๖) ควายทอลูกไม่ถูกปลายเขา เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ผู้ใหญ่เช่น พ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ทำโทษลูกหรือลูกศิษย์ด้วยความหวังดี เช่น เพื่อให้หลาบจำมากกว่าจะลงโทษเพราะหวังร้ายเช่นเพื่อให้เจ็บหรือตายไป" เป็นสำนวนที่นำพฤติกรรมของแม่ควายที่ทอลูกด้วยโคนเขา เพื่อให้ลูกไม่ดื้อรั้นเดินทางถูกทาง มากกว่าจะทอให้บาดเจ็บหรือตายไป นำมาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของมนุษย์ (ผู้ใหญ่) ที่ลงโทษลูก

หรือลูกศิษย์ด้วยความรักหวังดีมากกว่าจะร้องโทษด้วยความเกลียดชังหวังร้าย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"เรามามัวกลัวพ่อแม่แต่ว่าน้อง *ปล่อยให้ต้องถูกฆ่าน่าบัดสี*
เราเป็นลูกถูกหรือผิดคิดดูที *เราไม่ดีก็บิดาไม่ฆ่าเรา*
คำโบราณท่านว่าเป็นภาษิต ***ว่าควายขวิดทอลูกมิให้ถูกปลายเขา***
ต้องกราบทูลเรื่องนี้อย่างมีเชาวน์ *พ่อแม่เราร่วมด้วยช่วยน้องชาย"*
(กรรมลิขิต)

"คำโบราณท่านว่าเป็นภาษิต ***ว่าควายขวิดทอลูกก็ไม่ถูกปลายเขา***
ตากับยายหมายแน่ว่าพ่อแม่ของเรา *เชื่อเถิดเขาจะไม่ฆ่าน้องอย่ากลัว"*
(ตะวันลับฟ้า)

"หลวงตาเฒ่ยนเพียรขู่พอรู้ทัน *ข้อสำคัญตาตีก็ยังมีเมตตา*
เหมือนแม่ควายทอลูกถูกเบาเบา ***เทียงโคนเขาเพราะแม่ควายไม่หมายฆ่า"***
(มัจจุราชสายน้ำผึ้ง)

๓๗) คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก หมายถึง "จิตใจสำคัญกว่ากาย" บางครั้งใช้ว่า "คับกายอยู่ได้ คับใจอยู่ยาก" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นความจริงว่าจิตใจของมนุษย์มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในบางกรณีจิตใจสำคัญกว่าร่างกายพูดเป็นสำนวนว่า "คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

เดชสุริยา : *น้องอยู่ตึกแล้วมาตกกระท่อมร้าย*
คงระคายผิวอ่อนนอนไม่ไหว

*วไลพร : **อันคับที่นอนหลับถ้าคับใจ***
ถึงอยู่ในเรือนทองก็หมองมัว
(สองฝั่งฟ้า)

"ร่มพระคุณบุญญาตาฤาษี *สุธาสินีพระธิดาได้อาศัย*
*ถึง**คับที่ก็นอนหลับเพราะไม่คับใจ*** *อยู่ภายใต้อ้อมบุญพระมุนี"*
(กำสรวลสวาท)

๓๘) คว่ำบาตร หมายถึง "ไม่ยอมคบค้าสมาคมด้วย เดิมหมายถึง สังฆกรรมที่พระสงฆ์ประกาศลงโทษคฤหัสถ์ผู้ประทุษร้ายต่อศาสนาด้วยการ ไม่คบ ไม่รับบิณฑบาต เป็นต้น" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๒๓๓) กาญจนาคพันธุ์ (๒๕๑๕ : ๑๘๑ - ๑๘๒) อธิบายที่มาของสำนวนนี้ว่าดังนี้ "เป็นสำนวนที่มาจากพระสงฆ์ ผู้ใดที่สังกัดอยู่ในพระพุทธศาสนา แต่ทำการไม่เคารพต่อศาสนา เช่นทำให้เป็นที่เดือดร้อนแก่วัดหรือพระสงฆ์ หรือทำให้เป็นที่เสื่อมเสียเศร้าหมองแก่พระศาสนา พระสงฆ์อาจจะขับไล่ผู้นั้นออกจากศาสนา ไม่ให้เกี่ยวข้องกับวัดหรือคณะสงฆ์อีกต่อไป พระสงฆ์จะไม่เข้าบ้านไม่ติดต่อไม่ให้ผู้นั้นมีส่วนในการทำบุญ อันนี้พูดกันเป็นสำนวนว่า "คว่ำบาตร" คือแปลตามตัวก็ว่า พระสงฆ์คว่ำบาตรของท่านเสีย ไม่ยอมให้ใส่บาตรท่านอีกต่อไป คำว่า "คว่ำบาตร" เลยใช้เป็นสำนวนมีความหมายต่อไปถึง การตัดออกจากสมาคมทั่วไป เมื่อบุคคลใดหรือหมู่คณะใดไม่ยอมคบหาสมาคมกับบุคคลหรือหมู่คณะใดก็เรียกว่า "คว่ำบาตร" บุคคลหรือหมู่คณะนั้น" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"สมความคิดอิทธาปรีชาฉลาด *จะ**คว่ำบาตร**พรรณรายสายสมร*
ด้วยแผนการที่สลับอันซับซ้อน *ราษฎรรู้เท่าไม่ถึงการณ์"*
(ภูติเหลือง)

๓๙) **โคแก่ชอบกินหญ้าอ่อน** หมายถึง "ชายสูงอายุที่ชอบผู้หญิงรุ่นสาว" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๒๖๘) หรือ "ชายแก่อยากมีเมียสาวรุ่น" (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๑๙๕) สำนวนนี้เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของวัวควายแก่ที่ชอบกินหญ้าอ่อน นำมาเปรียบเทียบกับชายสูงอายุที่ชอบผู้หญิงรุ่นสาว บางครั้งใช้ว่า "ควายแก่ชอบกินหญ้าอ่อน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการสับเปลี่ยนคำบ้าง เช่นที่ว่า

"คุณวิสูตรก็ไม่น่าหลงกากี *เสน่ห์อี้จัญไรสาวไฟแรง*
เอาหญ้าอ่อนป้อนให้ควายชรา *เขานินทากันไปทั่วหัวระแหง"*
(ดัชนีนาง)

๔๐) **งมเข็มในมหาสมุทร** หมายถึง "ค้นหาสิ่งที่ยากจะค้นหาได้ ทำกิจที่สำเร็จได้ยาก" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๒๗๔) หรือ "การกระทำบางอย่างที่ยากยิ่งแทบจะเรียกได้ว่าสุดวิสัยที่จะทำให้สำเร็จได้" (ฐะปะนีย์ นาครทรรพ. ๒๕๑๘ : ๘๔) สำนวนนี้อาจเกิดจากการงมเข็มซึ่งมีขนาดเล็กมากที่ตกน้ำที่มีน้ำมาก ซึ่งยากที่จะพบ นำมาอุปมาเปรียบเทียบกับการค้นหาสิ่งที่ยากจะค้นหาได้หรือการกระทำกิจที่สำเร็จได้ยาก หรืออาจจะเกิดจากการอุปมาเปรียบเทียบให้เห็นความยากลำบากของการกระทำอย่างนั้นว่าเหมือนกับการงมเข็ม (ซึ่งมีขนาดเล็กมาก) ที่ตกลงในมหาสมุทร(ซึ่งมีขนาดกว้างใหญ่ไพศาล) ซึ่งทำให้ผู้ฟังเข้าใจในความยากของการกระทำนั้นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนคำไปบ้าง ดังเช่น

"วงศ์อัมพรพยายามติดตามแม่ *ยิ่งท้อแท้สุดจะนับทุกข์ทับถม*
ยิ่งเงียบหายไร้ข่าวเศร้าทรวงตรม ***เหมือนดำงมเข็มทองในท้องธาร"***
(แรงรักรอยมลทิน)

"สืบเสือหาญกาลเวลาป่านี้แล้ว *ไม่วี่แววความหมายไม่ได้ข่าว*
*เหมือนงม**เข็มแต่มีขึนใต้คลื่นพราว*** *มันถึงคราวตกต่ำก็รำคาญ"*
(ดัชนีนาง)

"ความมุ่งหวังตั้งว่าถ้าไม่ได้ *เราจะไม่คิดอ่านกลับฐานถิ่น*
*เหมือนงม**เข็มแต่มีขึนใต้พื้นดิน*** *เมื่อมันสิ้นสุดหวังก็ตั้งตาย"*
(นางในฝัน)

๔๑) งูเห่ากับชาวนา หมายถึง "คนอกตัญญู คนที่ไม่รู้จักบุญคุณคนอื่น คนที่เนรคุณทำร้ายแม้แต่คนที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลตนมาก่อน" สำนวนนี้เกิดจากนิทานเรื่องชาวนากับงูเห่าในนิทานอีสป โดยนำพฤติกรรมของงูเห่ามาเปรียบกับคนที่มีลักษณะเช่นนั้น เพื่อสอนหรือตั้งข้อสังเกตว่าอย่าวางใจคนที่อกตัญญู เนรคุณกล้าทำร้ายแม่แต่คนที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลตนมาก่อน เรื่องย่อของชาวนากับงูเห่า อันเป็นที่มาของสำนวนนี้มีดังนี้ "ชาวนาคนหนึ่งไปพบงูเห่านอนขดตัวด้วยความหนาวเย็น เกิดสงสารต้องการช่วยเหลืองูเห่าให้พ้นความหนาวเย็น จึงอุ้มงูเห่ากอดเอาไว้กับอก ต่อมางูเห่าได้รับความอบอุ่นขึ้นมีพละกำลังขึ้นอ้าปากได้จึงกัดชาวนาจนถึงแก่ความตาย ก่อนที่จะตายชาวนาได้รำพึงว่าตนไม่ควรจะไปช่วยเหลือผู้ที่เนรคุณ ผู้ที่ช่วยเหลือคนที่เนรคุณย่อมได้รับผลเช่นที่ตนได้รับ" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุตใช้สำนวนนี้ดังนี้ งูเห่าคือคนที่อกตัญญูไม่รู้จักบุญคุณคนอื่น คนเนรคุณกล้าทำร้ายแม้คนนั้นจะเคยมีบุญคุณกับตนมาก่อน ชาวนาคือคนที่โง่ไม่รู้จักวางท่าที่ไปช่วยเหลือคนที่อกตัญญู เนรคุณ เช่นที่ว่า

"แล้วเตะถีบขับไล่มิให้อยู่ *ลูกศัตรูตัดขาดไม่ปรารถนา*
*กลัวจะเป็นเช่น**งูเห่ากับชาวนา*** *กูขอหย่าขาดกันเสียวันนี้*
จงก้มหน้าไปตามทางนางคนชั่ว *ไสหัวไปให้พ้นจากกรุงศรี*
ไม่อยากพบคบค้าสามัคคี *เราขาดกันวันนี้เป็นต้นไป"*
(แสงวาริน)

๔๒) จระเข้ขวางคลอง หมายถึง "ผู้ที่ชอบกันท่าหรือขัดขวางไม่ให้ผู้อื่นทำการอย่างใดอย่างหนึ่งได้สะดวกเหมือนจระเข้ที่ขึ้นมาขวางคลอง ทำให้เรือผ่านไปมาไม่สะดวก" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๒๘๐) หรือ "การขัดขวางไม่ให้ผู้อื่นสำเร็จประโยชน์" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๒๑๗) เป็นสำนวนที่นำเอาอาการ ที่จระเข้ลอยขึ้นขวางคลอง ซึ่งทำให้คนที่จะพายเรือผ่านเกิดความหวาดกลัว ว่าจะถูกจระเข้กัดหรือทำร้ายเอาจึงไม่กล้าพายเรือผ่าน หรือต้องอ้อมหลีก อันทำให้เกิดความไม่สะดวก นำมาเปรียบเทียบกับคนที่ชอบกันท่า หรือขัดขวางไม่ให้ผู้อื่นทำการอย่างใดอย่างหนึ่งได้สะดวก ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"เราได้หมั้นสัญญากันเอาไว้ อย่าลวดลายขัดขวางให้หมางหมอง
*กลายเป็นเฒ่าเจ้าเล่ห์เป็น**จระเข้ขวางคลอง** ผิดทำนองนอกรีตทำกีดกัน"*
(รักไร้พรมแดน)

"สาริกาอย่าโกรธโทษบิดา ว่าแกล้งมาขัดขวางให้หมางหมอง
*พ่อมิได้ใช้เล่ห์เป็น**จระเข้ขวางคลอง** แต่จะต้องฝืนทำด้วยจำใจ"*
(กรรมลิขิต)

"นางชี้หน้าว่าไอ้เฒ่าวรรณภพ กูไม่คบค้าหาอย่าปราศรัย
ผัวของกูอยู่ด้วยกันความมั่นใจ เรื่องอะไรของไอ้เฒ่ามาก้าวก่าย
*ไร้เหตุผลคนเฒ่านี้เจ้าเล่ห์ **เป็นจระเข้ขวางคลอง**อย่าปองหมาย*
นางขบเขี้ยวเคี้ยวกรามคำรามร้าย เข้าฉุยไล่โรมรันประจัญบาน"
(เลือดรักล้างมลทิน)

๔๓) **จับนกก่อนโค่นต้นไม้** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ทำสิ่งต่าง ๆ ตามลำดับก่อนหลัง สิ่งที่ควรทำก่อนก็ทำก่อน ทำสิ่งนั้น ๆ ตามลำดับขั้นตอน" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของนกที่อาศัยอยู่บนต้นไม้ และจะบินหนีทันทีที่ต้นไม้กระเทือนหรือถูกโค่น หากเราจะจับนกก็ต้องจับก่อนที่ต้นไม้จะโค่น หากมิเช่นนั้นก็ไม่อาจจะจับได้ นำมาเปรียบกับการกระทำของคนว่า หากทำสิ่งต่าง ๆ ตามลำดับก่อนหลัง แล้วจะสามารถทำสิ่งนั้นได้สำเร็จตามที่ต้องการ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"อันความหลังอย่างไรอย่าเพิ่งถาม ต่อสมความปรารถนาค่อยนำมาขยาย
ไม่จับนกเสียก่อนต่อค่อนต้นไม้ *ก็จะไม่สมหวังที่ตั้งใจ"*
(สองฝั่งฟ้า)

๔๔) **จับปลายังไม่ได้หัว** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ยังสรุปตัดสินให้แน่นอนลงไปไม่ได้ว่าสิ่งนั้นเป็นเช่นนั้น ยังต้องสอบสวนหาหลักฐานเพิ่มเติมอีก เมื่อปรากฏหลักฐานแน่ชัดจึงสามารถจะสรุปตัดสินได้ว่าสิ่งนั้นเป็นเช่นนั้น" เป็นสำนวนที่เกิดจากการจับปลาที่ยังไม่ได้หัวปลา (ยังไม่เห็นหัวปลาชัดเจน) นำมาเปรียบกับการจับ (ค้นหา) สิ่งอื่น ๆ เช่นจับกระแสเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ กล่าวคือแม้เราจะจับส่วนหางของปลาได้ แต่เนื่องจากยังไม่ปรากฏส่วนหัวของปลา ซึ่งอาจจะจมน้ำหรือฝังอยู่ในดิน เราจึงไม่ควรด่วนสรุปหรือตัดสินว่าเป็นปลาชนิดนั้น ๆ เพราะอาจจะเป็นงูหรือเป็นปลาชนิดอื่นก็ได้การรีบด่วนสรุปหรือตัดสิน เพียงการจับส่วนหางของปลาได้ จึงอาจจะผิดพลาดได้ง่าย การสอบสวนหาหลักฐานเพิ่มอีกจนปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเป็นหัวปลาแล้วจึงสรุปตัดสินว่าเป็นปลา ย่อมเป็นการกระทำ (การสรุปตัดสิน) ที่ถูกต้องเหมาะสมกว่า ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นตัวอย่าง

*"จะจับปลาเรายังหมาย**ไม่ได้หัว*** *เขาไม่ชั่วเราอย่าหักล้างศักดิ์ศรี"*
(เจ้าแสงเพชร)

"จะต้องไปสืบข่าวชาวเวียงแก้ว
เจ้าแสนเมืองผู้ใหญ่ใจคะนอง
*จะ**จับปลาต้องหมายให้ได้หัว***
นิทานยาวสาวให้สั้นไก่ขันราย
เราได้แล้วลาดเลาพอเบาสมอง
เห็นจะต้องขัดกันไม่พรั่นพราย
ขับคนชั่วอย่าให้มีทางหนีหน่าย
ว่าโฉมฉายถึงมาพระธานี"
(เสวตฉัตรลานนา)

"กำหนดนับลับลิบอุระร้อน
เกิดวิบัติพลัดพรากจากกันไกล
*เรา**จับปลาไม่ได้หัวกลัวจะผิด***
จึงปลอมองค์ทรงสืบพระลูกชาย
หรือชาติก่อนสร้างกรรมทำไฉน
น่าสงสัยพงศ์พิศาลแผนการร้าย
ที่ชอกช้ำจำปิดให้มิดหาย
แล้วเปลี่ยนย้ายข้อความตามนิทาน"
(ครูบ้านนอก)

๔๕) **จับปลาสองมือ** หมายถึง "หมายจะเอาให้ได้ทั้ง ๒ อย่าง เสี่ยงทำการ ๒ อย่างพร้อม ๆ กันซึ่งอาจไม่สำเร็จทั้ง ๒ อย่าง" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๓๐๒) เป็นสำนวนที่นำเอาการจับปลา ๒ มือ (มือซ้ายมือขวาต่างจับปลามือละตัว) ซึ่งไม่มั่นคง ปลาอาจจะดิ้นหลุดไปได้ทั้ง ๒ ตัว นำมาเปรียบเทียบกับคนที่โลภอยากได้ของ ๒ อย่างพร้อมกันซึ่งในที่สุดอาจจะไม่ได้ทั้ง ๒ อย่าง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่น

"พระทรงนึกตรึกตรองแล้วหมองจิต
จะจับปลาสองมือหรืออย่างไร
ลูกเขยผิดกิริยาน่าสงสัย
ทำเป็นไฟลามทุ่งให้ยุ่งเยิง"
(สายเลือดขัตติยา)

๔๖) **จับเสือมือเปล่า** หมายถึง "แสวงหาประโยชน์โดยตัวเองไม่ต้องลงทุน" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒.๒๕๔๖ : ๓๐๒) หรือ"หมายจะหาประโยชน์ โดยไม่ต้องลงทุน" (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๒๒๕) ฐะปะนีย์

นาครทรรพ(๒๕๑๕ : ๘๕) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า "น่าจะหมายถึงการทำกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่เสี่ยงอันตรายหรือเสี่ยงต่อความเสียหาย โดยผู้ทำกิจการนั้น ๆ ไม่ได้ลงทุนหรือเตรียมตัวให้พร้อมเท่าที่ควร" จากคำอธิบายนี้สรุปได้ว่า "จับเสือมือเปล่า" หมายถึง "การกระทำกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่เสี่ยงอันตรายโดยที่ผู้กระทำกิจการนั้น ๆ ไม่ต้องลงทุน" หรือ "การเสี่ยงแสวงหาประโยชน์โดยตัวเองไม่ต้องลงทุน" เป็นสำนวนที่มาจากการจับเสือนำมาเปรียบเทียบกับการกระทำที่เสี่ยงอันตราย กล่าวคือ การจับเสือ ซึ่งเป็นสัตว์ที่แข็งแรงดุร้าย ผู้จับต้องเตรียมเครื่องมืออุปกรณ์ให้พร้อม การจับเสือมือเปล่าจึงเสี่ยงอันตรายอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับการทำกิจการต่าง ๆ ที่ไม่มีทุน ไม่ลงทุนย่อม เสี่ยงต่อความล้มเหลวเป็นอย่างยิ่งเช่นเดียวกัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ไม่ทำตามกูสั่งกูบังคับ
ถ้ามัวแต่ขี้ขลาดแล้วชาตินี้
ควรไม่ควรกูต้องรู้กูเป็นผี
ไม่ต้องรบไม่ต้องสู้กับผู้ใด
*แบบ**จับเสือมือเปล่า**เอาให้ได้*
ทำให้หญิงพิมผกาโปรดปรานี
ให้ไปรับอาสาหาศักดิ์ศรี
จะได้ดีโด่งดังขึ้นอย่างไร
ถึงไม่มีวิชามึงก็อย่าหวั่นไหว
กูให้ไปอาสาหาความดี
เข้าอยู่ใกล้พระธิดามารศรี
เพียงแค่นี้กูรับรองต้องสบาย"
(เจ้าแสงเพชร)

๔๗) **จับให้มั่นคั้นให้ตาย** หมายถึง "จะจับผิดใครจะต้องมีหลักฐานแน่ชัด" (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๒๒๕) สำนวนนี้อาจจะมาจากการต่อสู้กับสัตว์หรือศัตรูที่จะทำร้ายเรา ถ้าเราจับสัตว์หรือศัตรูนั้นได้ เราก็ต้องจับให้แน่นอย่าให้ดิ้นได้ หรือหากจำเป็นจะต้องทำลายชีวิตสัตว์ หรือศัตรูนั้นก็ต้องทำ เราจึงจะปลอดภัยได้พูดเป็นสำนวนว่า "จับให้มั่นคั้นให้ตาย" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นว่า

"เรื่องกิเลสมนุษย์นี้หยุดยาก
มันโลภมากเลี้ยวลัดน่าบัดสี
มันน่าแค้นเคืองคาไอ้เสนาบดี
ถ้าเราตีเสียตอนนั้นมันก็ตาย
อันแม่ทัพจับได้แล้วไม่ฆ่า
ไปข้างหน้าไม่ควรทำจงจำหมาย
*ถ้าจะ**จับต้องให้มั่นคั้นให้ตาย***
อันช้างร้ายเสียงามักกล้าชน"
(แสงพยัคฆ์)

"วีรพงศ์ตรงเข้าปลอบประโลมจิต
น้องจงคิดว่ากรรมสร้างแต่ปางหลัง
ไอ้พงศ์พิศาลยิ่งใหญ่อยู่ในวัง
พี่กำลังสืบประวัติจะขัดการ
*เมื่อ**จับไม่มั่นคั้นไม่ตาย**ปล่อยไว้ก่อน*
อย่าเดือดร้อนเลยเรื่ององค์พงศ์พิศาล
เทพเจ้าจะไม่เข้าด้วยคนพาล
ไม่เนิ่นนานดอกน้องมันต้องตาย"
(ครูบ้านนอก)

๔๘) **เจ้าไม่มีศาล** หมายถึง "ผู้ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๓๒๔) หรือ "ผู้ไม่มีความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย ผู้อยู่ไม่เป็นหลักแหล่ง" (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๒๔๐) สันนิษฐานว่าสำนวนนี้มาจากความเชื่อที่ว่า เจ้า (เทพ ภูตผี วิญญาณ ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์) มี ๒ ประเภท คือ เจ้าที่ดีมีคนนับถือบูชาต้องมีศาล (มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง) ส่วนเจ้าที่ไม่ดี ไม่เป็นที่นับถือบูชาจะไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง (เจ้าไม่มีศาล) นำมาเปรียบเทียบกับมนุษย์ว่ามนุษย์ที่ดี ควรมีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ส่วนมนุษย์ที่ไม่ดีก็เป็นตรงกันข้าม คือ ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง (พูดเป็นสำนวนว่า เจ้าไม่มีศาล) ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ผาดไพยันมันเป็นโจรตัวจัญไร
มีจิตใจต่ำทรามคนสามหาว
แม่พลัดพรากจากเมืองเกิดเรื่องราว
*มาเป็น**เจ้าไม่มีศาล**การจำเป็น"*
(มัจจุราชสายน้ำผึ้ง)

๔๙) ใจดีเข้าสู้เสือ หมายถึง "คุมใจมั่นเมื่อเข้าเผชิญปัญหาที่ตัวเองไม่มั่นใจว่าจะจัดการได้" (พจนานุกรมฉบับมติชน.๒๕๔๗ : ๒๔๓)สำนวนนี้อาจมาจากพฤติกรรมของคนที่พยายามควบคุมใจให้กล้าหาญไม่หวาดหวั่นเกรงกลัวเสือ ซึ่งเป็นสัตว์ที่ดุร้ายจริง ๆ หรืออาจมาจากการอุปมาเปรียบเทียบกล่าว คือ เปรียบเทียบปัญหาอุปสรรคซึ่งเป็นสิ่งที่น่ากลัวว่าเป็นเสือ การเผชิญปัญหาอุปสรรคจึงเปรียบเหมือนการเผชิญกับเสือ ซึ่งผู้เชิญต้องคุมใจให้กล้าหาญมั่นคงพูดเป็นสำนวนว่า "ใจดีสู้เสือ" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"พี่โขมพัสตร์จัดว่าเนื้อโขมพัสตร์แท้
ไม่หวงหึงดึงดันคิดฉันทา
ถ้าหากมิตรคิดคดจะเสียหาย
อย่าให้ทันโคหายล้อมคอกไว้เสียก่อน
ไหนมีดคำทำใจดีเข้าสู้เสือ
แต่พี่รู้อยู่ว่าน้องต้องซื่อตรง
พลางกอดจูบรูปหล่อแต่พอเพลิน
หม่อมควงเดือนรีบเสด็จออกจากวัง
ช่างแน่วแน่น่ารักให้หนักหนา
พระเมตตาให้น้องหญิงไปวิงวอน
เป็นเรื่องร้ายเสียชื่อลือกระฉ่อน
จะเดือดร้อนภายหลังเมื่อพลั้งลง
เหมือนส่งเนื้อให้พยัคฆ์มักประสงค์
มิได้สงสัยจิตคิดระวัง
แล้วร้องเชิญให้ไปดังใจหวัง
ตรงมายังตำหนักพระทวนทอง"
(เพื่อนแก้วเมียขวัญ)

๕๐) ชักน้ำเข้าเรือ ชักเสือเข้าบ้าน เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "นำความเดือดร้อนเสียหายมาสู่ตนและพวกพ้องของตน" สำนวนนี้มาจากการนำความจริงของการชักน้ำเข้าเรือชักเสือเข้าบ้าน มาเปรียบเทียบกับการกระทำ ที่นำความเดือดร้อนเสียหายมาสู่ตนและพวกพ้องของตน กล่าวคือ การชักน้ำเข้าเรือย่อมทำให้เรือจมตนเองที่อยู่ในเรือต้องจมต้องเดือดร้อน การชักเสือซึ่งเป็นสัตว์ที่ดุร้ายเป็นอันตรายเข้าบ้านย่อมทำให้ตนและคนในบ้านของตนต้องพลอยเดือดร้อน พูดเป็นสำนวนว่า "ชักน้ำเข้าเรือชักเสือเข้าบ้าน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ในคืนนั้นท้าวพาราสัจจาเวท
ได้ช่วยเหลือโนชายุพาพาล
แต่ความเพลียเสียกำลังเข้ายังอ่อน
วันพรุ่งนี้หน้าที่พ่อขอชิงชัย
การชักน้ำเข้าเรือเสือเข้าบ้าน
สร้อยอำพรที่มานั้นราคี
เจ้าสมจบคบหามาเป็นมิตร
จนสงครามลามลวนมากวนใจ
ผู้ครองเขตคีรีลับราชสถาน
ทรงประสานแผลสนิทพ้นพิษภัย
ความรักผ่อนให้สงบรบไม่ไหว
มันเป็นใครที่อวดกล้ามาราวี
ควรคิดอ่านใคร่ครวญให้ถ้วนถี่
แย่งสามีเขามาหรือว่าไร
เราก็ผิดที่เมตตาให้อาศัย
ถึงอย่างไรเกียรติศักดิ์เรารักแรง"
(เลือดรักล้างมลทิน)

๕๑) **ชักแม่น้ำทั้งห้า** หมายถึง "พูดจาหว่านล้อมยกยอบุญคุณเพื่อขอสิ่งที่ประสงค์" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๓๕๔) หรือ "ยกเหตุผลต่าง ๆ นานาเพื่อให้เห็นด้วย" (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๒๖๕ – ๒๖๖) ฐะปะนีย์ นาครทรรพ (๒๕๑๘ : ๑๐๗) อธิบายที่มาและความหมายของสำนวนชักแม่น้ำทั้งห้าว่าดังนี้ "สำนวนนี้มีที่มาจากเรื่องมหาเวสสันดรชาดก เมื่อชูชกเข้าไปเฝ้าพระเวสสันดร เพื่อจะขอสองกุมารแต่แทนที่จะเอ่ยปากขอตรง ๆ ชูชกก็พูดหว่านล้อมเสียมากมาย โดยชักเอาแม่น้ำทั้ง ๕ สายมาอ้างประกอบ แม่น้ำทั้ง ๕ สาย ได้แก่ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู และมหิในประเทศอินเดีย สำนวนนี้จึงหมายถึงการพูดอ้อมค้อมกว่าจะวกเข้าถึงจุดหมายของเรื่องได้ก็กินเวลานาน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า "พูดจาหว่านล้อมยกเหตุผลต่าง ๆ นานาเพื่อให้เห็นด้วยกับตน" ดังที่ว่า

"ทรงเกลี้ยกล่อมดอกฟ้าผกากรอง
ชักแม่น้ำห้าสายให้สบายใจ
ให้สอดคล้องเห็นงามตามผู้ใหญ่
ตกแต่งเติมเสริมใส่เอาแต่ดี"
(สายเลือดลึกลับ)

๕๒) ชั่วเจ็ดที ดีเจ็ดหน หมายถึง "เปลี่ยนแปลงได้ ไม่แน่นอน ไม่จำเป็นต้องเป็นอย่างนั้นเสมอไป" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นความจริงของธรรมชาติ รวมทั้งชีวิตมนุษย์ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เช่นคนที่มีกวามชั่ว ความทุกข์ ความผิดหวัง ในวันนี้อาจเปลี่ยนแปลงเป็นคนที่มีความดี ความสุข ความสมหวังในวันหน้าได้ พูดเป็นสำนวนว่า "**ชั่วเจ็ดที ดีเจ็ดหน**" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"เกิดขัดขวางอย่างไรไฉนเล่า
ชีวิตเจ้ายังมีค่าราคาหลาย
เบื่อชีวิตคิดฆ่าน่าเสียดาย
เราช่วยไว้ก็เพราะว่าความปรานี
เป็นสาวใหญ่วัยนี้มีอะไร
ตัดสินใจแม่นางจึงคิดพึ่งผี
เกิดเป็นคนอยู่กับคนบนปฐพี
เรายังมีเวลาภายาคน
ถึงจะชั่ววันนี้ก็จะดีวันหน้า
*โบราณว่า**ชั่วเจ็ดทีดีเจ็ดหน***
อย่าสร้างกรรมเข้าประกอบไม่ชอบกล
จะไม่พ้นเงื้อมหัตถ์มัจจุรา"
(แสงพยัคฆ์)

"วนิดาพาเงินมามอบให้
เพื่อจะได้เป็นทุนพอหมุนหัน
เมื่อไม่ตายหมายว่าผุดฟื้นสักวัน
จงบากบั่นทุกทางเพื่อสร้างตน
ใช่ไม้ล้มใครจะข่มข้ามกันได้
*ลูกผู้ชาย**ชั่วเจ็ดทีดีเจ็ดหน***
เกิดวิบัติขัดข้องต้องผจญ
คงไม่พ้นปัญญาถ้าพากเพียร"
(ฝนหลงฟ้า)

๕๓) ช้าเป็นการนานเป็นคุณ หมายถึง "ค่อย ๆ คิดค่อย ๆ ทำดีกว่าด่วนทำ" (**พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๓๕๗**) หรือ "คิดและทำอย่างรอบคอบย่อมดีกว่าการด่วนทำ" (**พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๒๖๘**) เป็นสำนวนที่เกิดจากการทำงานกล่าวคือ การทำงานต่าง ๆ ต้องใช้ความคิดต้องอาศัยเวลา ต้องใช้เวลาที่เหมาะสมงานนั้นจึงสำเร็จด้วยดี ส่วนการรีบด่วนทำให้สำเร็จงานนั้นอาจ

ไม่สำเร็จหรือสำเร็จแต่ไม่ดีหรือไม่สมบูรณ์ตามที่ควรเป็น ใช้เป็นสำนวนว่า "ช้าเป็นการนานเป็นคุณ" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"จะฝังปลูกผูกมิตรน้ำจิตหญิง *ต้องใจจริงขุนเจือเอื้ออุดหนุน*
*โบราณว่า**ช้าเป็นการนานเป็นคุณ*** *ทำหันหุนมักเสียหายไม่ได้การ"*
(กุหลาบดำ)

๕๔) **ช้างตายทั้งตัวเอาใบบัวปิด** หมายถึง "ความชั่วหรือความผิดร้ายแรงที่คนรู้ทั่วกันแล้วจะปิดอย่างไรก็ไม่มิด" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๓๕๘) เป็นสำนวนที่นำความจริงของช้างตาย ใบบัว มาอุปมาเปรียบเทียบกับการทำความชั่ว การปกปิดความชั่วของมนุษย์ กล่าวคือ ช้าง (ซึ่งมีขนาดใหญ่) ตายย่อมเน่าเปื่อยส่งกลิ่นเหม็น (ซึ่งเปรียบเหมือนความชั่ว หรือความผิดที่ร้ายแรงที่คนรู้ทั่วกันแล้ว) การพยายามเอาใบบัวซึ่งมีขนาดเล็กมีกลิ่นหอมไปปิดตัวช้างและกลิ่นช้างตายย่อมปิดไม่มิด ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำไปบ้าง ดังเช่น

*"**อันความชั่วเท่าช้างถึงอย่างไร*** *จะเอา**ใบบัวปิดไม่มิดหาย***
เพราะปล่อยตัวมัวมีราคีคาย *ถึงตัวตายก็ไม่สิ้นคำนินทา"*
(ม่านมลทิน)

"นางลงจากเคหาที่อาศัย *ในหัวใจเศร้าสร้อยละห้อยหวน*
วาสนาของหนูไม่คู่ควร *เมื่อรักเร่เรรวนก็ควรตาย*
อันความชั่วเท่าช้างถึงอย่างไร ***จะเอาใบบัวปิดไม่มิดหาย***
ตัดสินใจเพียงจันทร์ถึงวันตาย *นางพากายไปที่คีรีวัน"*
(สายเลือดขัตติยา)

๕๕) ช้างตายเอางา เจรจาเอาคำ เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ในการเจรจากันนั้นวาจาสัตย์วาจาจริง คือ พูดว่าอย่างไรจะทำอย่างนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง" สำนวนนี้ตรงกับสำนวนไทยกลางว่า "ฆ่าช้างจะเอางา เจรจาจะเอาถ้อยคำ" ฐะปะนีย์ นาครทรรพ (๒๕๑๘ : ๘๕) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า "ฆ่าช้างเพื่อจะได้งา ซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่าที่สุดในตัวช้างและการเจรจากัน ก็เพื่อให้ได้ถ้อยคำที่เป็นสาระเป็นที่เชื่อถือได้หรือได้ข้อตกลงที่แน่นอนเป็นมั่นเหมาะ" สำนวน "ช้างตายเอางา เจรจาเอาคำ" นี้คงมาจากการฆ่าช้างมาเปรียบเทียบกับการพูดจาของมนุษย์ กล่าวคือ การฆ่าช้างซึ่งเป็นสัตว์ใหญ่ให้ตายก็เพื่อจะได้งาช้างซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่าที่สุดของช้าง เช่นเดียวกับการพูดจาของคน ๒ ฝ่ายย่อมต้องการวาจาสัตย์วาจาจริง เป็นสิ่งที่มีค่าที่สุด ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ปัญหาห้อมล้อมกายเอาไว้รอบ
ข้อสำคัญความรักกับศักดินา
ไม่พูดหวานปานเป็นเหมือนเช่นอ้อย
อันช้างตายเอางาเจรจาเอาคำ
สิ่งประกอบกีดกันนั้นหนักหนา
กับสัญญาลูกผู้ชายไม่คืนคำ
ช้างปลายตรอยชีดชิมไม่อิ่มหนำ
จะไม่ทำกลับกลอกหลอกลวงนาง"
(สายเลือดขัตติยา)

"น้องได้ออกคำสั่งไว้ครั้งแรก
ครั้นพลิกไพล่หลายลิ้นก็สิ้นนิยม
เหมือนถอดยศลดตัวให้ตกต่ำ
ลั่นวาจาว่าขานประการใด
จึงลือชาปรากฏเหมือนคชบาท
อันช้างตายเอางาเจรจาเอาคำ
มาเปลี่ยนแปลกควรพิเคราะห์ให้เหมาะสม
ใครจะชมผู้ชายที่หลายใจ
อย่ากลับคำพูดจาประสาผู้ใหญ่
ต้องมีใจจ่อจดกำหนดจำ
อย่าให้พลาดพลั้งเท้าก้าวถลำ
จึงเลิศล้ำลอยฟ้าบารมี"
(จำเลยลึกลับ)

"นางพระยามาเฝ้าเล่าความหลัง
ลูกเรามีที่หมายชายคู่ครอง
นามเจ้าฟ้าภานุมาศวาสนา
ศิริเมนชาติชั่วเป็นตัวพาล
คนอย่างนี้พี่อย่าแต่งตำแหน่งเขย
*แต่**ช้างตายเอางาเราพูดจานอาคำ***
อย่าเพิ่งสั่งจัดการภิเษกสอง
โอรสของเจ้าแคว้นเทพวิมาน
เขาสัญญาร่วมรักไว้หลักฐาน
กระทำการทุจริตผิดศีลธรรม
หากหลงเลยร่วมญาติจะพลาดถลำ
จะต้องทำตามที่มีสัญญา"
(แรงอธิษฐาน)

๕๖) **ช้างสาร งูเห่า ข้าเก่า เมียรัก** หมายถึง "อย่าประมาทวางใจในสิ่งเหล่านี้" พจนานุกรมฉบับมติชน (๒๕๔๗ : ๒๗๐) อธิบายสำนวนนี้ว่า "เป็นคำเตือนไม่ให้ไว้ใจสิ่งเหล่านี้" เป็นสำนวนที่นำความจริงของช้างสาร งูเห่า ข้าเก่า เมียรัก มาสอนคนว่าอย่าประมาทวางใจ เพราะเป็นอันตรายกล่าวคือ ช้างสารเป็นสัตว์ใหญ่มีงาแหลม แม้จะเชื่องแต่อาจจะตกมันอาละวาดทำอันตรายเราได้ งูเห่าเป็นสัตว์มีพิษกัดใครแล้วก็ทำให้สิ้นชีวิตได้ ข้าเก่าเป็นคนที่ใกล้ชิดเป็นที่ไว้วางใจของนายรู้จุดอ่อนของนาย ถ้าคิดร้ายต่อนายแล้วก็อาจทำร้ายฆ่านายได้ง่าย เมียรักเป็นที่รักใคร่วางใจของสามี หากคิดทรยศต่อสามีก็อาจทำอันตรายฆ่าสามีได้ง่าย จึงไม่ควรจะประมาทวางใจ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ไม่รู้เท่าเข้าจิตในปริศนา
อีกาหลงเจ้าเล่ห์เพทุบาย
อันช้างสารงูเห่าข้าเก่าเมียรัก
โจรสลัดทำสุภาพไม่หยาบก่อน
เข้าใจว่าเชื่อเมียไม่เสียหาย
หลอกลวงได้ก็เพราะผัวมันหัวอ่อน
ถ้าเชื่อหนักก็จะผิดภาษิตสอน
เพื่อจะหลอนหลอกให้เขาตายใจ"
(จำเลยลึกลับ)

๕๗) ช้างสารชนกันหญ้าแพรกต้องแหลกลาญ หมายถึง "ผู้มีอำนาจทะเลาะกัน ผู้น้อยต้องพลอยเดือดร้อนไปด้วย" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นความจริงของช้างสารที่ชนกัน นำมาเปรียบเทียบกับคนกล่าวคือ เมื่อช้างสารที่มีขนาดใหญ่ชนกัน หญ้าแพรกที่อยู่บริเวณนั้น ต้องถูกช้างที่ชนกันเหยียบแหลกลาญ เช่นเดียวกับคนที่มีอำนาจเกิดทะเลาะกัน ผู้น้อยที่อยู่บริเวณนั้นต้องพลอยเดือดร้อนไปด้วย ที่ปรากฏบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"อันความรู้สู้ได้พ่อไม่กลัว *แต่ความชั่วพ่อไม่สู้มันอดสูบัดสี*
ทั้งสงสารไพร่ฟ้าคิดปรานี *ทั่วบุรีก็จะร้อนเป็นฟอนไฟ*
เมื่อช้างสารประสานงาเหล่าหญ้าแพรก ***จะต้องแหลกเหลวลงอย่าสงสัย***
ยอมให้น้องครองรัฐตัดสินใจ *จะหนีไปเสียให้พ้นไอ้คนพาล"*
(นางในฝัน)

"ทรงหยั่งดูจะรู้ใจของนายพล *ยังเข้มข้นรักชาติปรารถนา*
ถ้าโฉมยงทรงมีพระบัญชา *ก็เชื่อว่าจะรบรุกเข้าบุกบั่น*
แต่พระองค์ทรงกำหนดสลดจิต *ด้วยทรงคิดทรงเห็นในเบญจขันธ์*
นึกสมเพทเวทนาเรื่องฆ่าฟัน *จะพากันฉิบหายทำลายลง*
เมื่อช้างสารประสานงากว่าจะแหลก ***พวกหญ้าแพรกน้อยน้อยจะพลอยผง***
มิใช่ชาติอื่นใดไทยทั้งวงศ์ *จะมาหลงเมี่ยนฆ่าไม่ปรานี"*
(ถล่มวิมานรัก)

๕๘) ช้างสารเสียงามักกล้าชน เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ผู้ที่สูญเสียอำนาจมักต่อสู้อย่างไม่เกรงกลัวใด ๆ ผู้ที่สูญเสียอำนาจมักจะบ้าบิ่นสู้ตาย" สำนวนนี้เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของช้างที่บาดเจ็บเสียงาที่ดุร้ายอาละวาดทำร้ายศัตรู หรือคู่ต่อสู้โดยไม่เกรงกลัวใด ๆ นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่สูญเสียอำนาจที่กล้าต่อสู้อย่างบ้าบิ่น

ไม่กลัวตาย บางครั้งใช้ว่า "ช้างพลายเสียงามักกล้าชน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นตัวอย่าง

"นึกถึงเจ้าพงศ์พิศาลที่หนีหน่าย
แม้ละไว้ภายหน้าชะล่าใจ
จะดับไฟเสียให้พ้นแต่ต้นลม
แม้นเนิ่นช้าข้าเห็นไม่เป็นการ
ยังไม่ตายแต่ไม่รู้ว่าอยู่ไหน
จะเป็นภัยกลับบุกมารุกราน
จึงเหมาะสมสิ้นศึกที่ยึกหาญ
อันช้างสารเสียงามักกล้าชน"
(สาปฟ้าลาดิน)

"ฝ่ายมหาอุปราชผู้พลาดหวัง
ยิ่งเกิดความอำมหิตในจิตใจ
เราก็ชายหมายมาดว่าชาติเชื้อ
คำโบราณท่านอ้างว่าช้างพลาย
จะแย่งรักหักด่านปราการรัก
สาวสองผัวชั่วดีต้องปี้ปัน
ถูกหักหลังเรื่องรักมันผลักไส
เป็นอย่างไรเป็นกันไม่พรั่นพราย
จะสู้เสือศึกรักสมัครหมาย
ถูกทำร้ายเสียงาต้องกล้าชน
ให้ประจักษ์เชิงชู้ดูสักหน
พลางพาตนเดินทางตามนางมา"
(แรงอธิษฐาน)

๕๙) ชายข้าวเปลือกหญิงข้าวสาร หมายถึง "คำเปรียบว่าชายสืบพันธุ์ได้โดยทั่วไป เช่นเดียวกับข้าวเปลือก แต่หญิงนั้นหากทำผิดพลั้งรังแต่จะเน่าเปื่อยเสียเปล่าเช่นเดียวกับข้าวสาร" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๒๗๑) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของข้าวเปลือก ที่สามารถงอกได้และข้าวสารที่ไม่สามารถงอกได้ นำมาเปรียบเทียบกับผู้ชายและผู้หญิงที่แตกต่างกันในเรื่องการสืบพันธุ์ดังที่กล่าวมาแล้ว ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ที่รักหนักมักหน่ายมักหายรัก *ถ้าหวานนักมักพะวงมักหลงใหล*
วิสัยหญิงสิ่งที่รักเขาปักใจ *ถึงกระไรน้องก็รับไม่กลับกลาย*
ชายข้าวเปลือกหญิงข้าวสารโบราณว่า *กลัวแต่มาได้ทีแล้วจะหนีหน่าย*
ไม่หยามหยาบราบเรียบน้องเปรียบปราย *พี่ขอตายแทบเท้าเจ้าคนเดียว"*
(มัตติกา)

๖๐) **ชิงสุกก่อนห่าม** หมายถึง "ทำสิ่งที่ไม่สมควรแก่วัยหรือยังไม่ถึงเวลา (มักหมายถึงการลักลอบได้เสียกันก่อนแต่งงาน)" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๓๖๓)หรือ "ด่วนทำก่อนเวลาที่ควร" (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๒๗๓) สำนวนนี้มาจากการสังเกตธรรมชาติของผลไม้ที่ต้องผ่านสภาพการห่ามเสียก่อน แล้วจึงสุกจึงจะมีรสหวานหอมชวนกินกินอร่อยเป็นผลไม้ที่ดี หากผลไม้ใด "ชิงสุกก่อนห่าม" ย่อมผิดธรรมชาติ ผิดปกติ ขาดรสกลิ่นที่ชวนกิน ไม่น่ากิน ไม่ควรกิน นำมาเปรียบเทียบกับบุคคลที่ไปทำสิ่งที่ไม่สมควรแก่วัยหรือยังไม่ถึงเวลา ซึ่งจะส่งผลร้ายมากกว่าผลดี ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"พระมารดรสอนว่าอย่าประมาท *ต้องฉลาดรอบรู้ดูเหตุผล*
อันแว่นรัตน์พระบุตรีนิรมล *เขาเป็นคนเรียบร้อยคอยระวัง*
*อย่า**ชิงสุกก่อนห่าม**ความน่าเกลียด* *จะเสียเกียรติเสียหายต่อภายหลัง"*
(เศวตฉัตรลานนาไทย)

"อี้มัคคีพี่สาวเจ้าอยู่ไหน *เจ้าเป็นน้องต้องไปสืบไต่ถาม*
พ่อสากลัวจะไปทำเรื่องต่ำทราม *ให้เกิดความสูญเสียตระกูลวงศ์*
หรือทิ้งงามตามชายหมายสนุก ***ทำชิงสุกก่อนห่าม****ด้วยความหลง*
มิได้รักศักดิ์ตระกูลประยูรวงศ์ *เกิดทะนงใจนางเป็นอย่างไร"*
(น้ำใจแม่)

"กูเสียเฒ่าเพราะรู้เท่าไม่เทียมถึง
มึงคดคิดปิดงำในน้ำใจ
*มึง**ชิงสุกก่อนห่าม**งามแล้วหรือ*
กูเลี้ยงมึงเลี้ยงได้แต่กายตัว
คิดว่ามึงซื่อตรงไม่สงสัย
อีอัญไรโง่เขลาจึงเมามัว
ใครฝึกปรือให้มึงรู้เล่นชู้ผัว
มึงทำชั่วมัวมีราคีคาย"
(ห้วงรักเหวทำลาย)

๖๑) **ชิงหนาวก่อนฝน** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ไม่ทำตามลำดับขั้นตอน ชิงสุกก่อนห่าม ไม่ทำตามประเพณี ไปลักลอบได้เสียกันก่อนแต่งงาน" เป็นสำนวนที่นำปรากฏการณ์ธรรมชาติ คือ ฝนตกมาเปรียบเทียบตำหนิมนุษย์ที่กระทำผิดปกติ ผิดลำดับขั้นตอน กล่าวคือ เมื่อฝนตกจะมีความหนาวตามมา ฝนตกจึงมาก่อนหนาว คนที่ชิงหนาวก่อนฝนจึงเป็นคนที่ผิดปกติ ไม่ทำตามลำดับขั้นตอน ชิงสุกก่อนห่าม ไม่ทำตามประเพณี ไปลักลอบได้เสียกันก่อนแต่งงาน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"เสียแรงรักหนักหน่วงดวงใจพ่อ
ถึงตกแต่งแป้งขมิ้นไม่สิ้นคาว
กลับอ้อร้อทิ้งศักดิ์ไม่รักสาว
*เพราะ**ชิงหนาวก่อนฝน**ก็จนใจ"*
(คัมภีร์ดำ)

"ยิ่งสุดแค้นแสนคั่งกำลังคิด
มันรักชายมิได้รักศักดินา
เสียแรงเกิดเป็นหญิงกลับทิ้งศักดิ์
ถึงจะแต่งแป้งขมิ้นไม่สิ้นคาว
ลูกทำผิดอย่างมหันต์เพราะตัณหา
เหมือนชาติกาต่ำสีราคีคาว
มิได้รักคุณค่าราคาสาว
*เพราะ**ชิงหนาวก่อนฝน**ไม่พ้นอาย"*
(ม่านมลทิน)

"เกิดเป็นหญิงสิ่งที่ชั่วตัวผู้หญิง *ไม่ทำสิ่งสมศักดิ์รักษาสาว*
ถึงตกแต่งแป้งขมิ้นไม่สิ้นคาว ***เพราะชิงหนาวก่อนฝน****อีคนเลว"*
(ห้วงรักเหวทำลาย)

๖๒) ชี้ทางกระรอก บอกทางกา เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ชี้แนะบอกทาง คนที่ฉลาดคดโกง" เป็นสำนวนที่นำพฤติกรรมของกระรอกและกา ซึ่งฉลาดขี้ขโมย หลบหนีเก่ง รวดเร็ว ฯลฯ มาเปรียบเทียบกับคนที่มีพฤติกรรมเช่นเดียวกับกระรอกและกา และชี้แนะว่าพึงรู้จักวางท่าทีต่อบุคคลที่มีพฤติกรรมเช่นนั้น คือ อย่าไปวางใจ อย่าไปชี้แนะบอกทางแก่คนที่มีลักษณะเช่นนั้น เพราะเมื่อเขาทราบ เขาจะฉวยโอกาสคดโกงทันที การไปชี้แนะบอกทางคนที่ฉลาดคดโกงจึงเป็นอันตราย ไม่ควรกระทำ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"นางก้มกราบซาบซึ้งถึงน้ำจิต *น้องขอพลีชีวิตอุทิศถวาย*
เป็นสัจจังตั้งมั่นจนวันตาย *ขออยู่ใต้บาทาฝ่าธุลี*
แต่ทุกข์ร้อนตอนตัวน้องต่ำต้อย *พระจะพลอยเสียประวัติน่าบัดสี*
มารักใคร่ตระกูลกาเป็นราคี *ขอเชิญพี่กลับหลังเข้าปรางค์ปรา*
ประการหนึ่งซึ่งให้เขาปลอมตัว *ก็น่ากลัวจะวุ่นวายไปภายหน้า*
เหมือนชี้ทางให้กระรอกบอกทางกา *พี่ไม่น่าจะสร้างขึ้นอย่างนี้*
คนชื่อเดชสุริยาเขาเป็นใคร *ไปไว้เนื้อเชื่อใจเขาหรือพี่*
ให้เขาได้ยศถาบารมี *ดีไม่ดีจะเดือดร้อนเอาตอนปลาย"*
(สายเลือดขัตติยา)

๖๓) ซ่อนมือใต้ผ้า เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "มีเลศนัย มีเงื่อนงำ ปิดบัง อำพราง ลอบทำชั่ว" เป็นสำนวนที่เกิดจากการซ่อนมือใต้ผ้า ซึ่งผู้ซ่อนจะรู้ตัวอยู่ตลอดเวลาว่าตน "ซ่อนมือไว้ใต้ผ้า" แต่สำหรับคนอื่นย่อมไม่เห็นมือที่เจ้าของมือ

ซ่อนไว้ใต้ผ้าได้เลย การกระทำของเจ้าของมือจึงมีเลศนัย มีเงื่อนงำ อำพราง พูดเป็นสำนวนว่าซ่อนมือใต้ผ้า ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ถ้าหากน้องครองตัวอยู่เป็นสาว *ข้าพเจ้าจะไม่ห้ามตามวิสัย*
หากขัดข้องต้องการเอาสิ่งใด *จะตั้งใจอาสาด้วยปรานี*
แม้ปรารถนาหาผัวขึ้นวันไหน *ขอจงได้ปรองดองเป็นของพี่*
*หาก**ซ่อนมือใต้ผ้า**เรื่องสามี* *น้องกับพี่ก็จะได้ขัดใจกัน"*
(อาถรรพณ์สวาท)

"กูเสียเฒ่าเพราะรู้เท่าไม่เทียมถึง *นึกว่ามึงซื่อตรงไม่สงสัย*
มึงคดคิดปิดงำในน้ำใจ *อีจัญไรทำชั่วไม่กลัวอาย*
***ทำซ่อนมือใต้ผ้า**คบหาชู้* *ตอนที่กูเดินทางไปห่างหาย*
มึงตั้งบ่อนต้อนรับสิ้นอับอาย *คบผู้ชายร่วมห้องจนท้องตึง"*
(จำเลยรัก)

*"เรา**ซ่อนมือใต้ผ้า**หาความชั่ว* *เดียวนี้ผัวรู้ดีว่ามีแผล*
คงเกลียดหน่ายไม่เลี้ยงเป็นเที่ยงแท้ *จะพึ่งแต่ชู้ชายจึงคายมา"*
(ห้วงรักเหวทำลาย)

๖๔) **เฒ่าหัวงู** หมายถึง "คนแก่หรือคนที่มีอายุมากที่มีเล่ห์เหลี่ยม หรือกลอุบายหลอกเด็กผู้หญิงทางกามารมณ์ คนแก่เจ้าเล่ห์" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๓๕๓) หรือ "เรียกชายสูงวัยที่ยังทำก้อร่อก้อติกกับหญิงสาว ชายสูงอายุที่มีกลอุบายหลอกล่อผู้หญิงที่อายุน้อยกว่าให้ตกเป็นเหยื่อ" (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๓๐๘) ยังไม่พบที่มาของสำนวนนี้ สันนิษฐานว่า "เฒ่า" หมายถึง "คนแก่" ส่วน "หัวงู" อาจจะหมายถึง หัวของงูที่หาเหยื่อ เช่น กบ เขียด คางคก แมลง ฯลฯ ก็จะจับกินหรือแหย่จนเหยื่อตายใจแล้วจึงจับกิน หากไม่พบเหยื่อก็

จะดึงหัวกลับ แล้วแหย่ซ้ำ เมื่อไม่พบเหยื่อในรูนั้น ๆ จริงก็ดึงหัวกลับ ต่อมาก็จะไปแหย่ในรูอื่นอีกจนได้กินเหยื่อ กิริยาอาการที่งูแหย่ลงไปในรูแล้วดึงกลับ แล้วแหย่ในรูอื่น ๆ อีก คล้าย ๆ กิริยาอาการที่คนแก่ทำทีว่าหยอกผู้หญิงวัยรุ่น ซึ่งหากเขารู้ทันก็ปล่อยไป หากเขาตายใจก็ก็จะตกเป็นเหยื่อของคนแก่ทันที คนแก่ที่มีลักษณะดังกล่าวนี้คือ "เฒ่าหัวงู" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ให้ความหมายว่าเฒ่าเจ้าเล่ห์ คนแก่เจ้าเล่ห์ ดังเช่น

"ทั้งสามนางต่างรู้ดีว่ามีคน *สัปดนแอบมองให้หมองหมาง*
สร้อยปักษินนิลปักษีสองพี่นาง *ใส่ปีกหางบินรี่หลบหนีไป*
แต่แววมยุรีไม่หนีหน่าย *อารมณ์ร้ายโทสะจริตผิดวิสัย*
มาชี้หน้าด่าดังไอ้จังไร *กูจะใส่โคตรเค้าเฒ่าหัวงู"*
(แคนอภินิหาร)

๖๕) **ดับไฟต้นลม หรือ ตัดไฟต้นลม หรือ ตัดไฟหัวลม** หมายถึง "ดับ (ตัด) ต้นเหตุเพื่อไม่ให้เหตุการณ์ลุกลามต่อไป" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๔๕๐) เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของไฟและการดับไฟ มาเปรียบเทียบกับการดับต้นเหตุของสิ่งต่าง ๆ กล่าวคือ การดับ (ตัด) ไฟซึ่งจะยิ่งลุกลามเมื่อได้ลมต้องรีบดับ (ตัด) ตั้งแต่ต้นหากปล่อยไว้จะดับยากหรือดับไม่ได้ การดับสิ่งอื่น ๆ เช่น เรื่องหรือปัญหาที่เกิดขึ้นก็ต้องรีบดับหรือรีบตัดเช่นเดียวกัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ทรงฟังความตามที่ฤาษีเล่า *กับข้อเค้าความฝันเป็นปัญหา*
คำทำนายทายทักหลักวิชา *ไปเบื้องหน้าสำคัญเป็นมั่นคง*
จะหาทางขวางไว้อย่าให้ใหญ่ ***ต้องดับไฟต้นลม****ให้สมประสงค์*
จึงเสแสร้งแกล้งรับกับชีคง *ว่าจะทรงอุปถัมภ์ให้สำราญ*

จะพาเจ้าเข้ากรุงภัททวดี
แต่ใจจริงจอมกษัตริย์จะจัดการ
จะให้มีตำแหน่งแต่งหลักฐาน
ปล่อยไว้นานวาสนาแข่งบารมี"
(ห้วงรักเหวลึก)

"ฝ่ายพระจอมขัตติยาวราราช
เรื่องธิดายินดีปรานีชาย
แม้นไม่กลัวมัวประมาทจะพลาดท่า
ถึงผิดบ้างสร้างกรรมก็จำใจ
ยังทรงคาดคิดอยู่ไม่รู้หาย
ไอ้ร่างร้ายหลังค่อมน้อมน้ำใจ
จะหลบหน้าหนีอายไปไว้ไหน
ต้องตัดไฟแต่ต้นลมตามสมควร"
(เจ้าค่อมทอง)

"ตัดสินใจลักกุมารลูกพรานป่า
เราไม่น่าฆ่าเด็กเล็กเท่านี้
ต้องตัดไฟต้นลมสมภาษิต
เห็นฝ่ามือลูกพรานมีปานแดง
ถึงคลองขวางกลางไพรน้ำไหลหลั่ง
ฝืนอำนาจพรหมลิขิตชีวิตกุมาร
ขึ้นหลังม้าควบตรงเข้าดงหนี
จะปรานีมันไว้ก็ร้ายแรง
พออาทิตย์รุ่งรัตน์จรัสแสง
บอกตำแหน่งรอยกำหนดปรากฏการณ์
พระจอมวังจักรนรินทร์สิ้นสงสาร
ทิ้งลูกพรานลงในลำสายน้ำวน"
(พรหมลิขิต)

๖๖) **ดำน้ำตำตอ หรือ ตามไต้ตำตอ** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "สิ่งที่ไม่น่าจะเกิดก็มาเกิดขึ้น ไม่น่าจะเกิดเหตุการณ์เช่นนั้นขึ้น" บางครั้งใช้ว่า "ดำน้ำมาตำตอ" หรือ "ตามไต้มาตำตอ" หรือ "ตามไต้ในน้ำมาตำตอ" เป็นสำนวนที่เกิดจากการดำน้ำไปตำตอและการตามไต้ไปตำตอ นำมาเปรียบเทียบกับสิ่งหรือเหตุการณ์ที่ไม่น่าจะเกิดขึ้น กล่าวคือ การดำน้ำผู้ที่ดำย่อมไม่คาดคิดว่าจะไปเจอตอที่อยู่ในน้ำ เช่นเดียวกับการตามไต้ (การจุดไต้) ที่ทำให้เกิดแสงสว่างขึ้นมองเห็นตอหรือสิ่งที่อยู่ข้าหน้าหรืออยู่ใกล้ ๆ ได้ ผู้ที่ตามไต้อยู่ย่อมไม่คาดคิดว่าจะไปตำตอ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเกิดขึ้น เป็นความบังเอิญโง่ ซึ่งน่าละอาย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ถ้ามันบอกออกสักคำเราไม่ซ้ำรัก
เรื่องไม่รู้ใครไม่เล่าเข้าทำนอง
เราไม่หักหาญทำให้ช้ำหมอง
เหมือนหนึ่งน้องดำน้ำมาตำตอ"
(ขุนศึกนรสิงห์)

"ลงความเห็นเช่นคำพิชิตสิงห์
เราตกลงหลงผิดอนิจจา
เสียแรงรักหนักหน่วงในดวงจิต
เพิ่งรู้ได้ว่าตามไต้มาตำตอ
เขารักจริงต่างแดนแม่นนักหนา
ชลนาไหลหลั่งลงคลั่งคลอ
เขากลับคิดหนีหน้านักหนาหนอ
ต้องแค้นคอขมขื่นสะอื้นอาย"
(สามมงกุฎ)

"ข้างฝ่ายเจ้ากฤษดาวราราช
หมายจะช่วยจอมขวัญพรรณราย
แต่รู้สึกลึกลับอยู่หลายเรื่อง
กับเจ้าชายรวิวงศ์ผู้จงใจ
เรามาหลังยังไม่รู้ข้อตื้นลึก
เราจะรักพระธิดาก็น่าอาย
อยู่ปราสาทเวียงชานประมาณหมาย
ให้นางได้บัลลังก์ความตั้งใจ
แม่ยอดหญิงมิ่งเมืองนี้ไฉน
เราสงสัยว่าจะมีราคีคาย
ก็รู้สึกอดสูไม่รู้หาย
กลัวจะตามไต้ในน้ำจะตำตอ"
(เสวตฉัตรเวียงชาน)

๖๗) ได้เรือถีบแพ หมายถึง "ได้สิ่งใหม่ที่ดีกว่าก็ละทิ้งของเก่า" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของคนบางคนที่ "ได้เรือถีบแพ" ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่น่าตำหนิ กล่าวคือคนคนนั้นเคยใช้แพอาศัยแพซึ่งเทอะทะ ไม่สวยงาม มีค่าน้อย ฯลฯ ข้ามแม่น้ำลำคลอง แม้แพจะเทอะทะ ไม่สวยงาม ฯลฯ แต่ก็สามารถใช้งานได้ในระดับหนึ่ง ต่อมาคนคนนั้นมาพบเรือซึ่งเคลื่อนที่ได้เร็วกว่า สวยงาม มีค่ามากกว่าแพจึงตัดสินใจละทิ้งแพ กระโดดจากแพขึ้นเรือโดยไม่อาลัย ไม่คิดคุณค่าของแพ "การได้เรือถีบแพ" ซึ่งมีความหมายตรงจึงเกิดเป็นสำนวนที่มีความหมายต่างไปจากคำเดิม ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"รักแต่เหล้าในจอกไม่นอกจิต *มันเป็นมิตรที่น่ารักสมัครสมาน*
อีผู้หญิงพวกนี้ดีไม่นาน *เพราะสันดานตอแหลไม่แน่จริง*
*พอได้**เรือถีบแพ**แปรเปลี่ยนจิต* *เพราะความคิดมักมากเราไม่อยากสุงสิง*
เห็นรักเก่าเหมือนรองเท้าที่ถอดทิ้ง *รักไม่จริงจึงถูกด่าว่ากาลี"*
(ขุนศึกนรสิงห์)

๖๘) ตกที่นั่งพระราม ตกเก้าอี้พระราม หมายถึง "ตกทุกข์ได้ยาก ต้องลำบาก" มูลเหตุของสำนวนนี้คือ วรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ที่พระรามต้องพลัดพรากจากราชสมบัติบ้านเมืองตามคำสั่งพระบิดาที่ต้องเดินป่า มีความทุกข์ นำมาเปรียบเทียบกับคนที่ตกอยู่ในฐานะนั้น (คือมีความทุกข์) พูดเป็นสำนวนว่า ตกที่นั่งพระราม หรือ ตกเก้าอี้พระราม ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"จับกระดานหารคูณทูลทำนาย *จะใส่ร้ายโกหกให้ตกใจ*
แกล้งถามวันเดือนปีที่ประสูติ *ท้าวบอกสุดสิ้นความที่ถามไถ่*
ตกที่นั่งของพระรามฤทธิไกร *จะต้องไปเดินป่าน่าเอ็นดู"*
(แสงวาริน)

"ชะตาลูกถูกนั่งที่เก้าอี้พระราม *ต้องติดตามสีดาเข้าป่าใหญ่"*
(สายเลือดลึกลับ)

๖๙) ตกบันไดพลอยโจน หรือ ตกกระไดพลอยโจน หมายถึง "จำเป็นที่จะต้องยอมเข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อไม่มีทางเลี่ยง" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๔๒๐) หรือ "เมื่อพลาดไปแล้วก็ผสมผสทำต่อไปตลอด" (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๓๓๖) ที่มาของสำนวนนี้คือ การตกบันไดที่ผู้ตกจากบันไดจำเป็นต้องกระโจนตามบันไดอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่จำเป็น ที่จะต้องยอมเข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เมื่อไม่มี

ทางเลี่ยง บางครั้งใช้ว่า "เหยียบบันไดพลอยโจน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ที่บนศาลอัยการสอบนายเคช
แม่เขาโกรธโจทก์ฟ้องต้องคดี
ได้ฉุดคร่าพาหญิงจริงหรือไม่
พระเจ้าจักรสุริยันตันพระทัย
***ตกบันไดพลอยโจน**จึงโดนจับ*
จึงบอกปัดตัดเรื่องไม่เชื่องช้า
จะใจร้ายให้การประหารพี่
ความชั่วดีที่สร้างกันอย่างไร
ที่ก่อเหตุลักพาสุดาหนี
นายเคชมีข้ออ้างว่าอย่างไร
จะแก้ถ่ายสู้คดีวิธีไหน
เพราะมิได้รู้เห็นความเป็นมา
จะต้องรับโทษทัณฑ์เป็นปัญหา
ขอวาจาสาวคนกลางว่าอย่างไร
ตัดไมตรีก็ไม่ห้ามตามวิสัย
แล้วแต่ใจน้องนางจะอ้างอิง"
(สองฝั่งฟ้า)

"สมเด็จท้าวสิทธิชัยฤทัยทุกข์
***พนมพรลูกชาย**ก็หายไป*
อีสร้อยแก้วตัวกรรมทำให้วุ่น
ทั้งเรื่องราวเข้าขั้นอันตราย
ราษฎร์ส่วนรวมร่วมพลังตั้งต่อต้าน
ตัวเรานี้มีกรรมทำอย่างไร
มันรนรุกซ้อนซับรับไม่ไหว
ไม่มีใครรู้เห็นว่าเป็นตาย
เราเคืองขุ่นแค้นอยู่ไม่รู้หาย
จะแก้ถ่ายสถานการณ์สถานใด
โจษวิจารณ์แข็งข้อต่อผู้ใหญ่
***ตกบันไดพลอยโจน**โดนถูกด่า"*
(ราชินีมหากาฬ)

"ให้ผลดีหาไม่ผลร้ายมาก
จะหาเรื่องยุ่งยากมาฝากใจ
จะลำบากมั่นคงอย่าสงสัย
***เหยียบบันไดพลอยโจน**ไม่รู้ตัว"*
(มหาราชกำสรวล)

๗๐) ต่อเรือเหลือกว่าคลอง หรือ ต่อเรือใหญ่กว่าคลอง เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "โง่ ไม่รู้จักตน ไม่รู้จักวางตน ไม่ทำในสิ่งที่สมควรทำ" เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตพฤติกรรมของบุคคลที่มีลักษณะเช่นนั้น นำมาตั้งเป็นข้อสังเกตว่าไม่พึงเป็นเช่นนั้น กล่าวคือ ไม่ควรต่อเรือที่เหลือกว่าลำคลอง เพราะเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม ลำบาก ยุ่งยาก ไม่สำเร็จ หรือเป็นประโยชน์น้อย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า โง่เขลา ไม่รู้จักตน ไม่รู้จักวางตน ไปกระทำในสิ่งที่ไม่ควรกระทำ ดังที่ว่า

"พวกผีสางกลางป่าพอหาได้ *ทำไมไม่คิดรักสมัครสมาน*
มึงต่อเรือเหลือล้ำเกินลำธาร *พฤติการณ์ชั่วช้าอีกาลี"*
(คัมภีร์ดำ)

"โอ้อนาถวาสนาชะตากู *พิเคราะห์ดูให้ดีเหมือนผีหลอน*
ไม่กี่วันผันแปรไม่แน่นอน *เมื่อคราวก่อนรักใคร่หมายสำราญ*
มิได้ชมศรีสวัสดิ์ตัดชะตา *กลับอาสาดับเข็ญเป็นทหาร*
เพราะต่อเรือเหลือล้ำเกินลำธาร *จึงขึ้นคานค้างแต้อยู่แน่นอน"*
(จำเลยลึกลับ)

๗๑) ตั้งบ่อนเถื่อน เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ทำผิด ทำชั่ว ทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องดีงาม ล่วงละเมิดกฎระเบียบประเพณี" เป็นสำนวนที่เกิดจากการตั้งบ่อนเถื่อน ซึ่งเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย เป็นสิ่งต้องห้าม นำมาเปรียบเทียบกับการกระทำผิดอื่น ๆ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"มึงรับชายไว้นอนตั้งบ่อนเถื่อน *กระทำเหมือนเหล่าเล่ห์เดรฉาน*
เอาเยี่ยงอย่างนางกาที่สาธารณ์ *มึงล้างผลาญศักดินาฐานันดร"*
(ม่านมลทิน)

๗๒) ตัดกล้วยตัดปลียังมีใย เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้มีความหมายเช่นเดียวกับสำนวนไทยภาคกลางว่า "ตัดปลียังมีใย" หรือ "เด็ดปลียังมีใย" ซึ่งหมายถึง "ไม่ตัดขาดยังเหลือเยื่อใย" เป็นสำนวนที่เกิดจากการตัดต้นกล้วยหรือปลีกล้วยที่ยังเหลือเยื่อใยอยู่นำมาเปรียบเทียบกับการตัดใจหรือตัดไมตรีของคน บางครั้งใช้ว่า "ตัดกล้วยยังมีใย" หรือ "ตัดกัทลียังมีใย" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"น้องชะบาพาลูกบุกเข้าดง
ใจไม่เวียนเปลี่ยนแปรรักแน่นอน
พี่ไชยาไม่เมตตาแล้วหรือพี่
น้องแหงนหน้าดูมนุษย์ก็สุดอาย
จะตัดกล้วยตัดปลียังมีใย
อุ้มลูกน้อยค่อยประคองเข้าช่องป่า
ความประสงค์ตามผัวรักไม่พักผ่อน
อุ้มลูกอ่อนพยายามติดตามชาย
จึงหลบหนีเลิกร้างไปห่างหาย
เพราะเป็นม่ายไม่รู้สิ้นที่นินทา
พี่ตัดใจเด็ดขาดไม่ปรารถนา
น้องชะบาตามผัวพาตัวเดิน"
(เจ้าแสงเพชร)

"ครั้นเบื่อหน่ายกลายเป็นของไม่ต้องประสงค์
โบราณว่าดาบตัดกัทลี
พระพาองค์ค่อยพยพหลบหลีกหนี
ก็ยังมีเหลือไว้เป็นสายใย"
(เจ้าแสงเพชร)

"เทพธำรงค์ทรงพาดาราสาว
ในอุดรปัญจาพระธานินทร์
เราเป็นลูกถูกแล้วแน่แม่แกสอน
อันดาบตัดกัทลียังมีใย
ไปกราบเท้าพระบิดาอมรศิลป์
ถึงพระปิ่นปฐพีไม่มีใจ
ต้องโอนอ่อนงอนง้อต่อผู้ใหญ่
คงตัดใจเสียไม่ขาดสัญชาติคน"
(ทายาทพระยาวู)

๗๓) ตัดช่องน้อยแต่พอตัว หมายถึง "เอาตัวรอดแต่ผู้เดียว" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๔๕๐) หรือ "เอาตัวรอดจากสถานการณ์นั้นแต่เพียงลำพัง" (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๓๖๐) หรือ "ด่วนตายไป

เสียก่อน" (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๗๖๐) เป็นสำนวนที่มาจากพฤติกรรมของคนที่พยายามหนีภัยเอาตัวรอดโดยการตัดกระดานให้เป็นช่องเล็ก ๆ พอที่ตนจะหนีรอดไปได้เท่านั้น โดยไม่คิดจะช่วยเหลือหรือพาคนอื่นลอดช่องไปด้วยกับตน ต่อมาการตัดช่องน้อยแต่พอตัวมีความหมายขยายออกเป็น "การเอาตัวรอดแต่ผู้เดียว" และ "ด่วนสิ้นชีวิตไปเสียก่อน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า "ด่วนสิ้นชีวิตไปเสียก่อน" ดังเช่น

"พระกอดศพซบโศกกันแสงเศร้า *เสียดายสาวที่รักมาตักษัย*
***ตัดช่องน้อย**หนีหน้าไม่อาลัย* *เกิดชาติใหม่ขอให้อยู่เป็นคู่กัน"*
(ม่านมลทิน)

๗๔) **ตัวร้อนก่อนไข้** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ตรงกับสำนวนไทยภาคกลางว่า "ตีตนก่อนไข้" หมายถึง "กังวลทุกข์ร้อนหรือหวาดกลัวในเรื่องที่ยังไม่เกิดขึ้น" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๔๖๗) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของคนที่มีลักษณะเช่นนั้น นำมาตำหนิหรือตั้งข้อสังเกตว่าไม่ควรจะเป็นเช่นนั้นหรือมีพฤติกรรมอย่างนั้นกล่าวคือคนบางคนมีความกังวลทุกร้อนหรือหวาดกลัวว่าตนจะตัวร้อนจะเป็นไข้ทั้ง ๆ ที่ตนยังสบายร่างกายยังเย็นเป็นปกติ ตัวไม่ร้อนเป็นไข้แต่อย่างใดทั้งสิ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ไม่ได้ข่าวเศร้าสร้อยละห้อยหวน *พี่ไม่ควรหนีน้องให้หมองหมาง*
เพราะหึงหวงควงจิตจนผิดทาง *เรื่องทุกอย่างพี่ไม่ถามเอาความจริง*
***พี่ตัวร้อนก่อนไข้**แล้วไม่ข้อง* *ถึงหนีน้องบวชใหม่ก็หัวใจสุงสิง*
ถ้าศรัทธาเที่ยงแท้แน่นอนจริง *น้องเป็นหญิงหรือจะกวนทำลวนลาม"*
(ตะวันลับฟ้า)

"พี่พลายแก้วตายแล้วหรือเขาหลอก
แม่ให้รื้อเรือนหอไม่รอก่อน
หรือไอ้ช้างชั่วหัวหงอกมาหลอกหลอน
ทำตัวร้อนก่อนไข้ไม่ได้การ"
(ขุนศึกพระพันวษา)

"เขาจากไปไกลตาสุดารัตน์
น้ำใจพี่เสาวคนธ์สุมณฑา
ทิ้งหย่อมบ้านบ้านโคกตะเคียนป่า
ช่างตัวร้อนก่อนไข้เรื่องชายชม
น้ำเนตรพลัดพรั่งพรายทั้งซ้ายขวา
ไม่รู้คุณมารดาค่าน้ำนม
ปรารถนาเรื่องคู่จะสู่สม
คงจะสมความหวังที่ตั้งใจ"
(สาปฟ้าลาดิน)

"เหตุไฉนไปอยู่เมืองเหมวงศ์
หญิงเหมวงศ์ลงทองไว้ทั้งตัว
อย่าตัวร้อนก่อนไข้ไร้ปัญญา
เขาจำเป็นอย่างไรก็ไม่รู้
พอแว่วหูว่ามความมืนตึง
มิได้คงคำมั่นที่สัญญา
หรือทูนหัวจึงไปรักเขาหนักหนา
เหมือนเขาว่าหุนหันตะบันตะบึง
ไปตามดูเสียสักหน่อยแล้วค่อยหึง
เสมือนหนึ่งใจร้ายไม่ได้การ"
(จำเลยลึกลับ)

๗๕) ตาถั่ว หมายถึง "ไม่มองสังเกตเห็นอะไรทั้ง ๆ ที่อยู่ต่อหน้า" (พจนานุกรม ฉบับมติชน.๒๕๔๗ : ๗๖๕) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นตาของถั่วที่ไม่สามารถจะมองเห็นสิ่งใดได้ มาเปรียบกับตามนุษย์ว่า ตามนุษย์สามารถมองสังเกตเห็นอะไร ๆ ที่อยู่ต่อหน้าได้ คนที่มีตาแต่ไม่มองสังเกตเห็นอะไรทั้ง ๆ ที่อยู่ต่อหน้าจึงเรียกว่าคนตาถั่ว ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ฝ่ายปราบทวีปมาเห็นก็แปลกแล้ว
สายบ่วงบาศคาดรัดไว้รอบตัว
*นี่ไอ้แก้วกำพลหรือกูเป็นคน***ตาถั่ว***ไอ้ชาติชั่วรอดตายรอดมาได้อย่างไร"*
(ราชินีวิปโยค)

๗๖) **ตายดาบหน้า** หมายถึง "มุ่งเสี่ยงไปข้างหน้า เสี่ยงหนีเหตุการณ์ร้ายปัจจุบันไปเผชิญชีวิตข้างหน้า มีทิฐิมานะที่จะต่อสู้กับเคราะห์กรรมเอาข้างหน้า เสี่ยงทำไปก่อนแล้วค่อยคิดแก้เหตุการณ์ภายหลัง" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๔๖๐) สันนิษฐานว่าสำนวนนี้มาจากการต่อสู้ในสนามรบ ในการต่อสู้ต้องมีดาบฝ่าฟันเอาชนะข้าศึกที่อยู่ตรงหน้าจนชนะ ซึ่งต้องมานะต้องเสี่ยงเมื่อชนะฝ่าไปได้แล้ว ก็ต้องไปเผชิญกับข้าศึกข้างหน้า ซึ่งต้องต่อสู้ต้องเสี่ยงอีกเรื่อยไป พูดเป็นสำนวนว่า "ตายดาบหน้า" หรือ "ไปตายดาบหน้า" หรือ "ยอมตายดาบหน้า" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ตัดสินใจกรรณิการ์ตั้งหน้าหนี
ยอมเป็นเหยื่อเสือสางที่กลางดง
ตายเสียได้หมายว่าพ้นความหม่นหมอง
ไอ้กาวินมันจะทำให้จำอาย
เมื่อถึงที่ย่อยยับยอมดับผง
หรือตกลงเหวผาลับตาตาย
อยู่ก็ต้องทุกข์ซ้ำระส่ำระสาย
*ลูกยอม**ตายดาบหน้า**ในป่าไกล"*
(ดัชนีนาง)

๗๗) **ตีปลาหน้าไซ** หมายถึง "พูดหรือทำให้กิจกรรมของผู้อื่นซึ่งกำลังดำเนินไปได้ด้วยดีกลับเสียไป" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๔๖๗) หรือ "ทำให้เรื่องของคนอื่นที่กำลังจะได้ผลต้องเสียไป" (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๓๗๕) เป็นสำนวนที่มาจากการตีปลาและการดักไซ นำมาเปรียบเทียบกับการกระทำอย่างอื่นที่มีลักษณะเดียวกันกล่าวคือ เมื่อคนหนึ่งดักไซเพื่อหวังจะได้ปลา ขณะที่มีปลาจะมาเข้าไซกลับมีอีกคนหนึ่งมาตีปลาตัวนั้นที่หน้าไซ ปลาตัวนั้นก็แตกตื่นหนีไปเสีย ไม่ยอมเข้าไซ คนที่ดักไซจึงเสียประโยชน์ไป ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"มารได้ฟังดังหอกมาตอกติด *สำแดงฤทธิ์ทีบพระบาทเสียงหวาดไหว*
*มึงอวดดี**ตีปลาเอาหน้าไซ*** *ยักษ์โลดไล่โรมรันประจัญบาน"*
(กุหลาบดำ)

"กาวินหลงเสน่หาดาราสาว *ใคร่จะเคล้าคลอจูบรักรูปโฉม*
ยิ่งอยู่ใกล้ได้กลิ่นประทิ่นชะโลม *เหมือนจะโน้มน้าวนางไว้ข้างตัว*
นึกแค้นใจไอ้วิทยาที่มาหมั้น *ไม่กี่วันเทพีจะมีผัว*
จะรักแซงแย่งน้องไม่ต้องกลัว *กูยอมชั่ว**ตีปลาเอาหน้าไซ**"*
(ดัชนีนาง)

"พอทราบข่าวราวฟ้าผ่าศีรษะ *เสโทหะไหลพลัคกษัตริย์สิงห์*
*เขา**ตีปลาหน้าไซ**ไวจริงจริง* *ส่งเจ้าหญิงไปมหาป้อมปราการ*
พระสุริยะลวดลายอย่างร้ายกาจ *สิงหราชแค้นใจดังไฟผลาญ*
เขารู้เช่นเห็นช่องเราต้องการ *จึงคิดอ่านแยกทางไปห่างไกล"*
(สิงหราชกษัตริย์ศึก)

๗๘) ตีวัวกระทบคราด หมายถึง "โกรธคนหนึ่งแต่ทำอะไรเขาไม่ได้ไพล่ไปรังควานอีกคนหนึ่งที่เกี่ยวข้องและตนสามารถจะทำได้" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๔๖๗) หรือ "แกล้งว่าคนหนึ่งเพื่อให้กระทบไปถึงอีกคนหนึ่ง" (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๓๗๐) เป็นสำนวนที่มาจากการตีวัว ซึ่งกระทบถึงคราด นำมาเปรียบเทียบกับการกระทำอย่างอื่น (เช่นการประชด) ที่มีลักษณะเดียวกันกล่าวคือ เมื่อชาวบ้านคราดนา ชาวบ้านต้องเทียมคราด (เครื่องมือสำหรับกวาดลากหญ้า ขยะ ฯลฯ ตามพื้นดินในนา ทำด้วยไม้เป็นซี่ ๆ มีคันยาวใช้วัวลาก) เข้ากับวัว เมื่อวัวเดินคราดก็เคลื่อนตามวัวไป แต่คราดไม่มีชีวิตจะไปตีคราด ทำโทษคราดก็ทำไม่ได้ จึงไปตีวัวแทน ซึ่งกระทบถึงคราดด้วย คือ เมื่อวัวเดินคราดก็จะเดิน (เคลื่อนที่)

ตามไปด้วย "การตีวัวกระทบคราด" ซึ่งมีความหมายตรงจึงเกิดเป็นสำนวนขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"แม่ประภาน่าจะรักซึ่งศักดิ์ศรี *ควรหรือที่ทำข่มเหงไม่เกรงผัว*
เพราะความหึงจึงกล้าอย่างน่ากลัว ***ทำตีวัวกระทบคราดบังอาจใจ"***
(มัจจุราชสายน้ำผึ้ง)

๗๕) **เต่าตาบอด** หมายถึง "คนโง่ คนมืดบอด คนไม่มีปัญญา" เป็นสำนวนที่นำเต่าที่ตาบอด มาอุปมาเปรียบเทียบกับมนุษย์ที่มีลักษณะเช่นนั้นกล่าวคือ เต่าที่ตาบอดย่อมมองไม่เห็นอะไร โง่ หลง ทำสิ่งที่ผิดพลาด ฯลฯ เช่นเดียวกับมนุษย์ที่ตาบอดย่อมเป็นเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"แต่ท่าทีพี่น้องสองฉลาด *ไม่เสียชาติเชื้อวงศ์ในพงศ์เผ่า*
น่าเสียดายฝ่ายผู้ใหญ่เขาใจเบา *เหมือนอย่าง**เต่าเสียตา**หลงกากี"*
(มัจจุราชสายน้ำผึ้ง)

"ชั้นลูกเต้าเล่าก็พลอยต้อยต่ำตก *เหมือนกลิ้งครกแขบขืนให้ขึ้นเขา*
ความรู้น้อยด้อยศึกษาปัญญาเยาว์ *เหมือนตัว**เต่าตาบอด**ทอดอาลัย"*
(ฟ้าสูงแผ่นดินต่ำ)

๘๐) **ถ่านไฟเก่า** หมายถึง "ชายหญิงที่เคยรักใคร่หรือเคยได้เสียกันมาก่อนแม้เลิกร้างกันไป เมื่อมาพบกันใหม่ย่อมรักใคร่หรือปลงใจกันง่ายขึ้น" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๔๘๑) หรือ "ถ่านที่มีเชื้ออยู่แล้วทำให้ติดไฟง่าย" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๓๘๘) หรือ "คู่รักเก่า" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๓๘๘) เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของถ่านไฟเก่าที่แม้จะมอดดับไปแต่เมื่อเป่าลมเข้าก็ติดขึ้นใหม่ได้ง่าย นำมาเปรียบเทียบกับชายหญิงที่เคยรักใคร่หรือเคยได้เสีย

กันมาก่อนแม้เลิกร้างกันไป เมื่อมาพบกันใหม่ย่อมรักใคร่หรือปลงใจกันง่ายขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"น้อยหรือน้องพร้องรสพจนาตถ์
พี่รับรองว่าไม่ซ้ำให้ช้ำใจ
ต้องเต้าตั้งเต็มตึงคลึงคลอเคล้า
ถนอมรักร่วมชมภิรมย์เรียง
เชิงฉลาควาจาที่ปราศรัย
แล้วดับไฟอุ้มนางขึ้นวางเตียง
ถ่านไฟเก่าเพลิงพลุ่งสิ้นสุ้งเสียง
พระจันทร์เอียงแอบก้อนเมฆบนบัง"
(เลือดทำลาย)

๘๐) **ทองแผ่นเดียวกัน** หมายถึง "เกี่ยวดองกันโดยการแต่งงาน" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๕๑๐) กาญจนาคพันธุ์ (๒๕๑๕ : ๔๗๓) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า "เป็นไมตรีกัน เป็นมิตรกัน เป็นพวกเดียวกันหรือรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน" กาญจนาคพันธุ์ (๒๕๑๕ : ๔๗๓) อธิบายที่มาของสำนวนทองแผ่นเดียวกันว่า "เกิดจากการทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีที่ทั้ง ๒ ประเทศจะจารึกหนังสือสัญญาไมตรีลงในแผ่นทองแผ่นเดียวกัน" สำนวนทองแผ่นเดียวกันจึงหมายถึงเป็นมิตรไมตรีกัน ปรองดองกัน ไม่แตกแยกกัน แต่งงานกัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้ในความหมายว่า แต่งงานกัน ไม่แตกแยกกัน โดยปรับเปลี่ยนคำบ้าง เช่นที่ว่า

"โอ้แก้มเอ๋ยเคยแต่งเอาแป้งลูบ
ถันนังน้องสองเนื้อใต้เสื้อใน
กับสิ่งหนึ่งซึ่งสำคัญเป็นปัญหา
จะภินท์พังครั้งแรกเมื่อแคกดัน
ต้องเป็นทองร่วมแผนแหวนร่วมหัว
เขาจะคลำปล้ำปลุกเราทุกคืน
ชายจะจูบเสียจนช้ำทำไฉน
ทำอย่างไรจะมีช่องพอป้องกัน
คิดล่วงหน้าแล้วกลัวจนตัวสั่น
จะป้องกันขัดขวางก็กลางคืน
การมีผัวเขาว่าต้องห่มผ้าร่วมผืน
จะข่มขืนให้เราช้ำระกำใจ"
(ฆาตกรเหนือเมฆ)

๘๒) ทอดสะพาน หมายถึง "ใช้สื่อสายเข้าไปติดต่อทำความสนิทสนมกับผู้ที่ต้องการคุ้นเคย แสดงกิริยาท่าทางเป็นทำนองอยากติดต่อด้วย" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๕๑๓) หรือ "เปิดช่องให้เขาเข้ามาตีสนิท" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๔๒๐) เป็นสำนวนที่มาจากการทอดสะพานที่ทำให้คนเดินข้ามน้ำ ลำคลอง ฯลฯ ได้ง่ายสะดวกขึ้น นำมาใช้เป็นสำนวนในความหมายว่า แสดงกิริยาท่าทางเป็นทำนองอยากติดต่อด้วย เปิดช่องให้เขาเข้ามาตีสนิท ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"แม่ม่ายสาวชาวสวนให้อาศัย *เราสนใจรักแน่ถึงแม่ม่าย*
คราวเคราะห์หามยามยากมาฝากกาย *ถึงรักใคร่ก็ไม่กล้าจะพาที*
*ถ้าเธอ**ทอดสะพาน**จะไต่เต้า* *ดูเขาเล่าก็ช่างรักซึ่งศักดิ์ศรี*
จะแกล้งเสือกเกลือกว่าไม่ปรานี *กลัวความดีจะไม่เหลือเป็นเยื่อใย"*
(มัจจุราชเล่นกล)

๘๓) ทะเลไม่วายคลื่น ไฟฟืนไม่วายควัน หรือ สายน้ำไม่วายคลื่น ไฟฟืนไม่วายควัน เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "เมื่อมีเหตุย่อมมีผล" เป็นสำนวนที่สังเกตเห็นความจริงหรือกฎธรรมดาของทะเลและไฟ นำมาเปรียบเทียบว่า สิ่งอื่นก็เป็นเช่นนั้นเช่นกัน คือ ทะเลย่อมมีคลื่น จุดไฟฟืนย่อมมีควัน เมื่อมีเหตุย่อมมีผล ในทางกลับกันเมื่อไม่มีเหตุย่อมไม่มีผล ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นจริงซึ่งพึงรู้และวางท่าทีให้ถูกอย่าไปกลัวหรือขัดใจ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"กระสินธุ์สายหรือจะวายกระแสคลื่น ***อันไฟฟืนจะวายควันนั้นไฉน***
ความชั่วดีมีอยู่ที่ผู้ใด *แสดงให้คนเห็นไม่เว้นวาย*
อันความจริงนั้นไม่ทิ้งความจริงดอก *กินปูนมากปากลอกเพราะพอมไหม้*
ศรีประภาถ้าไม่มีราคีคาย *อยู่สบายเถิดน้องไม่ต้องกลัว"*
(ต้นรักดอกโศก)

๘๔) **ทั้งกินทั้งขอคดห่อหลบเริน** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ละโมบเห็นแก่ได้" เป็นสำนวนที่มาจากพฤติกรรมของคนบางคนที่ละโมบเห็นแก่ได้ ไม่นึกละอายที่ตนทำ เช่นนั้น คือ เมื่อไปบ้านคนอื่นเจ้าของบ้านเลี้ยงต้อนรับ ก็รับประทานอาหารจนอิ่มแล้วยังไม่พอยังขอเติมหรือขอคดห่อหลบเริน (คดห่อกลับบ้าน) อีก พูดเป็นสำนวนว่า "ทั้งกินทั้งขอ คดห่อหลบเริน" หรือ "ทั้งกินทั้งขอ คดห่อหลบบ้าน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"เงินหมั้นขันหมากต้องช่วยเหลือ
ต่อจัดการงานพิธีไม่ต้องมีอะไร
ไม่ต้องจัดงานใหญ่ให้อื้อฉาว
เวลาเมาพูดมากปากปีจอ
ทั้งกินทั้งขอคดห่อกลับบ้าน
พูดมากปากหมินกินลูกเดียว
ถือว่าเรือล่มในหนองทองไม่ไปไหน
ให้ผู้ใหญ่รดน้ำมนตร์สองคนก็พอ
เกลียดไอ้พวกขี้เหล้าเท่าแต่ขอ
หัวเราะรำคาญช่วยงานไม่เกี่ยว
ยังนินทาเจ้างานว่าขี้เหนียว
ยืนเยี่ยวกลางคนไม่ขนอาย"
(แสงพยัคฆ์)

๘๕) **ที่สูงนอนคว่ำ ที่ต่ำนอนหงาย** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "การรู้จักวางตน คือ หากตนอยู่ในฐานะสูงกว่าต้องเอาใจใส่ดูแลผู้ที่อยู่ในฐานะต่ำกว่า หากตนอยู่ในฐานะต่ำกว่าก็ต้องเอาใจใส่ดูแลผู้ที่อยู่ในฐานะสูงกว่า ผู้ใหญ่และผู้น้อยต้องเคารพดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน" เป็นสำนวนที่นำเอาลักษณะการนอนคว่ำและการนอนหงาย ความสูงต่ำและความสัมพันธ์ระหว่างการนอนคว่ำ การนอนหงายและความสูงต่ำ มาเปรียบเทียบกับการรู้จักตน รู้จักวางตนกล่าวคือ คนที่นอนที่สูง หากนอนคว่ำก็มองเห็นคนที่อยู่ข้างล่างได้ ขณะเดียวกันคนที่นอนที่ต่ำ หากนอนหงายก็จะมองเห็นคนที่อยู่ข้างบนได้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ขุนแผนครวญหวนหาเวลาดึก *คนึงนึกถึงพิมน้อยละห้อยหวน*
ป่านฉะนี้ก็จะร่ำแต่ครำครวญ *จะรัญจวนทุกข์เข็ญไม่เว้นวาย*
*โบราณว่า**ที่สูงให้นอนคว่ำ*** ***ถึงที่ต่ำท่านสอนให้นอนหงาย***
มีเมียงามห้ามฝากกับแม่ยาย *โอ้เจ้าสายสุดที่รักอยู่ไกลตา"*
(ขุนศึกพระพันวษา)

๘๖) **ทุ่งมีตา ป่ามีหู** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้หมายถึง "ความลับไม่มีในโลก ระวังความลับจะรั่วไหล" เป็นสำนวนที่นำความจริงของทุ่งและป่ามาพูดเป็นสำนวนกล่าว คือ "ทุ่งไม่มีตา ป่าไม่มีหู" แต่นำมาพูดเป็นสำนวนว่า "ทุ่งมีตา ป่ามีหู" เพื่อบอกความจริงและสิ่งพึงทำว่าความลับไม่มีในโลก ระวังความลับจะรั่วไหล ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

*"คำว่า**ทุ่งมีตาป่ามีหู*** *ใครเป็นผู้เอ่ยอ้างแต่ปางไหน*
เมื่อแสงวารินปรึกษากับข้าไท *ใต้ร่มไทรมีนางแอบฟังความ"*
(แสงวาริน)

"กระซิบสั่งให้นางจำคำปัญหา *ภาวนาไว้ให้จำคำเราสั่ง*
***ทุ่งมีตาป่ามีหู**ลอบดูฟัง* *อย่าท่องดังเดียวจะรู้ถึงหูคน"*
(ทวนทิพย์ทวนทอง)

"สองแม่ลูกจากเคหาในราตรี *ก็พอดีทนงศักดิ์ชักสงสัย*
จึงสะกดรอยตามความสนใจ *จะไปไหนกลางดึกดูพฤติการณ์*
ถึงกระท่อมนายเคชเจตนา *เอาของมาซ่อนฝังหวังฟ้องศาล*
ฝังพลางพูดกันพลางสร้างแผนการ *หมายประมาณว่ามันแพ้เราแน่นอน*

คำว่าทุ่งมีตาป่ามีหู *นางไม่รู้ภาษิตบัณฑิตสอน*
ครั้นเสร็จสรรพกลับเคหาสิ้นอาวรณ์ *ชวนกันนอนยิ้มละไมปลื้มใจจริง"*
(สองฝั่งฟ้า)

๘๗) ทำคุณบูชาโทษ โปรดสัตว์ได้บาป หมายถึง "ทำคุณแต่กลับเป็นโทษ ทำดีแต่กลับเป็นร้าย" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๕๒๖) หรือ "ทำดีต่อผู้อื่นแต่กลับกลายเป็นร้าย" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๔๒๘) ที่มาของสำนวนนี้คือ การกระทำความดีต่อคนอื่น ซึ่งผู้ที่ทำควรจะได้รับผลดีตอบแทน แต่กลับได้รับผลร้ายตอบแทนหรือผู้ทำความดี หวังว่าการกระทำความดีของตนจะเป็นผลดีต่อคนอื่นแต่กลับเป็นผลร้ายต่อคนอื่น เช่น ช่วยก่อไฟเพื่อให้คนอื่นหายหนาวแต่ไฟกลับไปติดกระท่อมบ้านเรือนของเขา ทำให้เขาเสียหายเดือดร้อน พูดเป็นสำนวนว่า ทำคุณบูชาโทษ โปรดสัตว์ได้บาป ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"เราทำคุณกลับมาบูชาโทษ *เสียประโยชน์อย่างใหญ่น่าใจหาย*
เมื่อโปรดสัตว์ได้บาปหลาบจนตาย *เสียเชิงชายยับย่อยต้องน้อยใจ"*
(ม่านมลทิน)

"เราหมดทางที่จะไปเขาไกรลาส *หมดโอกาสเสียเพราะกรรมทำไฉน*
วัทธกะดาบสสลดใจ *ที่เกิดไฟลุกฮือเพราะมือเรา*
เราทำคุณกลับหายกลายเป็นโทษ *เสียประโยชน์ยิ่งใหญ่เพราะไฟเผา*
เป็นอากาศหนาวจัดในวัดเรา *จึงจุดไฟเผากองไฟเพื่อไออุ่น*
เห็นพวกเจ้าเพิ่งมาพลอยอาศัย *เราก่อไฟก็ไม่ใช่ถึงใต้ฤน*
ครั้นโปรดสัตว์ได้บาปเลิกหาบุญ ***เราทำคุณบูชาโทษ***จะโกรธใคร"
(แสงพยัคฆ์)

๘๘) **ทำเบื้องคั่วตัว** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ทำความเดือดร้อนแก่ตนเอง" เป็นสำนวนที่เกิดจากการนำสิ่งต่าง ๆ ไปคั่วในกระเบื้อง กระทะ สิ่งที่ถูกคั่วต้องร้อน นำมาเปรียบเทียบกับคนที่ทำความเดือดร้อนแก่ตนเอง คั่วตนเอง คำเต็มของสำนวนนี้ว่า "อยู่บายแล้วไม่เรื่อง ทำเบื้องคั่วตัว" (อยู่สบายไม่ชอบ ชอบไปเอาเรื่องคนอื่นมาทำให้ตนเดือดร้อนเปล่า ๆ) ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"อย่าคิดแต่ว่าได้คารารัศมี ถ้ายักษ์ตีโก้งโค้งแล้วไม่นอนโมงเหลือง
เหมือนเขาว่าอยู่บายแล้วไม่เรื่อง กลับทำเบื้องคั่วตัวไม่กลัวตาย"
(กุหลาบคำ)

๘๙) **นกขมิ้นเหลืองอ่อน** หมายถึง "คนร่อนเร่พเนจร ไม่มีที่พักอาศัยเป็นหลักแหล่ง" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๔๕๒) เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของนกขมิ้นเหลืองอ่อนที่ร่อนเร่พเนจร ไม่มีที่พักอาศัยเป็นหลักแหล่งมาเปรียบเทียบกับคนที่มีลักษณะเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ต้องเร่ร่อนจรจัดมาพลัดถิ่น เหมือนนกขมิ้นเหลืองอ่อนจะนอนไหน
สิ้นที่พักหลักที่พึ่งจึงจากไกล ตัดสินใจรีบมุ่งออกทุ่งนา"
(ฝนหลงฟ้า)

๙๐) **นกสองหัว** หมายถึง "คนกลับกลอกโลเล ทำตนเข้าด้วยทั้งสองฝ่าย ไม่มีอุดมคติมั่นคง" (กาญจนนาคพันธุ์.๒๕๒๑ : ๕๒๐) เป็นสำนวนที่เกิดจากการจินตนาการเปรียบเทียบโดยนำลักษณะของนกที่มีหัวสองหัวแต่มีตัวเดียว มาเปรียบเทียบกับคนที่มีลักษณะเช่นนั้น คือ มี ๒ หัว แต่มีตัวเดียว (คือ กลับกลอก ทำตัวเข้าด้วยทั้งสองฝ่าย ไม่แน่นอน ไม่จริงใจจึงวางใจไม่สนิท ไม่ควรจะไปคบด้วย เป็นอันตราย) ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"มันต่อติดคิดคดขบถกู *จะแข็งสู้อำนาจวาสนา*
*สัญชาติ**นกสองหัว**มันชั่วช้า* *ทำเป็นข้าสองเจ้าบ่าวสองนาย"*
(ขุนศึกพระพันวษา)

๕๑) นกต่อ หมายถึง "คนทำหน้าที่ติดต่อหรือชักจูงหลอกล่อคนอื่นให้หลงเชื่อ" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๕๕๕) หรือ "คนที่เป็นสายให้กับโจร" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๔๕๒) เป็นสำนวนที่เกิดจากการนำพฤติกรรมของนกต่อที่ขันเพื่อเรียกนกป่าให้มาติดบ่วง มาเปรียบเทียบกับคนที่ทำหน้าที่ติดต่อหรือชักจูงหลอกล่อคนอื่นให้หลงเชื่อเพื่อฝ่ายตนจะได้ประโยชน์ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่าสิ่งที่นำมาหลอกล่อเพื่อให้คนอื่นหลงผิด เหยื่อ สินบน เช่นที่ว่า

"มารู้เท่าเข้าจิตในปริศนา *ยิ่งโกรธาเหงื่อชุ่มทุกขุมขน*
*เอา**นกต่อ**ล่อกูพอรู้กล* *เราก็คนไหวทันในปัญญา*
จึงร้องว่าข้าพเจ้าไม่ต้องการ *ทั้งคาวหวานตัดขาดไม่ปรารถนา*
เราหวังหวายเสาวคนธ์สุมณฑา *มิใช่มาชื่นชมดมดอกเตย"*
(จำเลยลึกลับ)

๕๒) นอนดินกินเกลือ เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ระหกระเหิน มีชีวิตอย่างยากลำบาก" เป็นสำนวนที่มาจากพฤติกรรมของคนที่มีลักษณะเช่นนั้น คือ ต้องนอนบนดินและกินเกลือ ซึ่งต้องลำบากยากแค้นนอนไม่มีความสุข กินไม่อิ่ม ไม่มีจะกิน พูดเป็นสำนวนว่า "นอนดินกินเกลือ" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ถ้ารักน้องต้องขายอย่าได้ขัด *พอกำจัดความจนที่หม่นหมอง*
อันความดีมีค่ายิ่งกว่าทอง *ถ้ารักน้องอย่าเป็นโจรอีกต่อไป*
ค่อยหางานการอื่นทำเถิดพี่ *น้องอยู่นี่จะไม่ร้างไปข้างไหน*
ถึงนอนดินกินเกลือจงเชื่อใจ *น้องจะไม่ทิ้งทอดตลอดกาล"*
(สองฝั่งฟ้า)

๕๓) **น้ำกลิ้งบนใบบอน** หมายถึง "จิตใจรวนเรไม่แน่นอน" (วัชรี รมยะนันท์และญาดา อรุณเวช. ๒๕๓๘ : ๑๕๘) "เป็นสำนวนที่นำความเป็นจริงในธรรมชาติมาใช้ในการเปรียบเทียบคือ จับเอาภาพของหยดน้ำที่อยู่บนใบบอนหรือใบบัวมาเปรียบเทียบ ใบบอนนั้นมีลักษณะลื่นไม่ซับน้ำ เวลาที่มีน้ำหยดลงมาต้องใบน้ำนั้นจะรวมตัวกันเป็นก้อนกลม ๆ กลิ้งไปกลิ้งมาบนใบบัว" (วัชรี รมยะนันท์และญาดา อรุณเวช. ๒๕๓๘ : ๑๕๘) บางครั้งใช้ว่า "หยาดน้ำค้างกลางใบบอน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"มิตรที่ดีมีค่ากว่าผู้หญิง *คำนี้จริงเป็นภาษิตบัณฑิตสอน*
ใจผู้หญิงเหมือนน้ำกลิ้งบนใบบอน *คนแต่ก่อนเขาอ้างไว้อย่างนั้น"*
(ขุนศึกนรสิงห์)

"ไปเบื้องหน้าใครบอกว่ามีกาขาว *เป็นเรื่องราวที่พอเชื่อไม่เหลือวิสัย*
ชื่อว่าหญิงจริงแล้วอย่าให้เชื่อใจ *เหมือนหยาดน้ำค้างในกลางใบบอน"*
(ขุนศึกนรสิงห์)

๕๔) **น้ำขุ่นไว้ใน น้ำใสไว้นอก** หมายถึง "แม้จะไม่พอใจก็ยังแสดงสีหน้ายิ้มแย้ม" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๕๗๕) หรือ "เก็บความรู้สึกไม่ดีไว้ภายใน" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๔๖๘) เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของน้ำซึ่งมีทั้งน้ำขุ่นและน้ำใสปนกันอยู่ ปกติน้ำขุ่นจะอยู่ข้างใต้ (ข้างใน)

ขณะที่น้ำใสจะอยู่ข้างบน (ข้างนอก) นำมาเปรียบเทียบกับความรู้สึกของมนุษย์ว่ามีทั้งที่ขุ่นมัวไม่พอใจ ซึ่งควรเก็บไว้ภายในและแจ่มใสพอใจซึ่งควรเก็บไว้ภายนอก (คือแสดงออกมาภายนอก) ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"เหมราชคาดแค้นระคายคิด *แต่ปกปิดมิให้มีที่สงสัย*
*เหมือน**น้ำขุ่นขุนขังไว้ภายใน*** ***ข้างนอกใสเจรจาเหมือนปรานี"***
(ต้นรักดอกโศก)

๘๕) **น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ** หมายถึง "อย่าขัดขวางผู้ที่มีอำนาจ" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๕๘๐) หรือ "ขัดขวางเหตุรุนแรงจะเกิดความเสียหาย" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๔๖๙) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของคนที่เอาเรือไปขวางน้ำเชี่ยว ซึ่งทำให้เรือต้องถูกน้ำซัดล่มอับปางตนก็พลอยบาดเจ็บเป็นอันตรายไปด้วย นำมาเปรียบเทียบกับการไปขัดขวางผู้ที่มีอำนาจหรือขัดขวางเหตุรุนแรงว่าต้องได้รับผลเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"น้องเป็นห่วงสิทธิการของมาณวิกา *จึงถามว่าพี่ห้ามเขาทำไม*
น้ำมันเชี่ยวแรงเหลือเอาเรือขวาง *ก็ผิดทางล่มลงอย่าสงสัย*
ทำคุณแก่คนพาลรำคาญใจ *งูเห่าไฟยังทำร้ายชายชาวนา*
นกกระสาทำคุณกับจิ้งจอก *เอาก้างออกแล้วสุนัขก็ยักท่า*
รู้อะไรไม่สู้รู้วิชา *รู้รักษาตัวดีไม่มีภัย"*
(มหาราชกำสรวล)

๘๖) **น้ำตาลใกล้มดใครจะอดได้** หมายถึง "ชายหญิงที่ใกล้ชิดกันมากย่อมห้ามใจไม่ให้รักกันได้ยาก" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๕๘๑) หรือ "หญิงชายเมื่อใกล้ชิดกันมาก ย่อมห้ามใจไม่ให้เกิดความรัก หรือความ

สัมพันธ์ทางชู้สาวได้ยาก" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๔๗๐) เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของมดที่ต้องการกินน้ำตาล ใฝ่หาน้ำตาลเมื่ออยู่ใกล้น้ำตาล ต้องกินน้ำตาล นำมาเปรียบเทียบกับชายหญิงที่ต้องการความรักทางชู้สาว เมื่อมาอยู่ใกล้ชิดกันมากก็ย่อมห้ามใจไม่ให้รักกันได้ยาก ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนคำไปบ้างเป็น "น้ำอ้อยย้อยถูกจมูกมด" ดังเช่น

"ครั้นหนุ่มสาวเข้าใกล้ไม่วายวัน *ความสัมพันธ์ล่วงล้ำไปตามกาล*
เหมือนน้ำอ้อยย้อยถูกจมูกมด *ก็ต้องอดอยู่ไม่ได้เสียดายหวาน"*
(ฝนหลงฟ้า)

๕๗) น้ำแรกแทกเหมือง หัวเมืองเพิ่งตั้ง เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง สิ่งที่ยังใหม่ยังมีพลังยังมีความสดชื่น ซึ่งน่าชื่นชมแต่ต่อไปอาจจะไม่เป็นเช่นนั้น เช่นน้ำในเหมือง (ลำคลองที่ขุดใหม่ ลำน้ำที่เพิ่งขุด) ย่อมสะอาด ใส ไหลแรง น่าอาบน่าใช้ หัวเมือง (กำนัน) ที่เพิ่งได้รับการแต่งตั้ง หัวเมืองใหม่ย่อมขยันขันแข็งในการทำงานกว่าปกติ น่าชื่นชม ฯลฯ แต่ต่อไปอาจจะไม่เป็นเช่นนั้นอีก น้ำในเหมืองเก่าอาจจะตื้นเขินมีขยะสิ่งกีดขวางเกิดขึ้นมากขึ้นก็สกปรก ขุ่น ไหลช้า เน่าเสีย ไม่น่าอาบน่าใช้ หัวเมืองเก่าเป็นมานานความขยันขันแข็งในการทำงานก็ลดลงกลับช้า อืดอาด ไม่น่าชื่นชม มักต่อท้ายว่า คนเฝ้าโต้หนัง (คนเฝ้าคู่หมั้น) ทำการน่าแล (ทำงานน่าดู) เป็น "น้ำแรกแทกเหมือง หัวเมืองเพิ่งตั้ง คนเฝ้าโต้หนัง ทำการน่าแล" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของน้ำในลำคลองที่ยังใหม่ขุดใหม่ นำมาเปรียบเทียบกับคนและการสังเกตธรรมชาติของคนที่เพิ่งได้เป็นหรือได้ตำแหน่งใหม่ หรือยังใหม่ว่าเป็นเช่นนั้น แต่ต่อไปอาจจะไม่เป็นเช่นนั้น พึงเข้าใจอย่าด่วนสรุปว่าสิ่งนั้นคนนั้นจะเป็นอย่างนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนคำบ้าง เช่นที่ว่า

"มนตร์กาลีผีเสน่ห์เล่ห์ผู้หญิง *มันเข้าสิงใจพระองค์ให้หลงใหล*
สู่ปราสาทราชฐานการภายใน *เป็นข้าวใหม่ปลามันอันรื่นเริง*
*เหมือน**น้ำแรกแทกเหมืองหัวเมืองใหม่*** *ทรงหลงใหลลืมเฝ่าเหมือนว่าวเหลิง"*
(ทายาทพระยาง)

๕๘) **น้ำลอดใต้ทราย** หมายถึง "ทำอย่างลี้ลับไม่มีใครเห็น" (กาญจนาคพันธุ์ ๒๕๑๕ : ๕๐๕) เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของน้ำที่ไหลซึมอยู่ใต้ทราย ซึ่งไหลซึมอยู่ตลอดเวลา แต่ไม่ปรากฏให้เห็นนำมาเปรียบเทียบกับการกระทำบางอย่างของมนุษย์ที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"เราลอบเล่นเร้นลับเขาจับติด *เป็นความผิดอดสูไม่รู้หาย*
เราซ่อนมือใต้ผ้าน่าละอาย *ทำ**น้ำลอดใต้ทราย**มาเนิ่นนาน"*
(แสงวาริน)

๕๙) **บัวไม่ช้ำ น้ำไม่ขุ่น** หมายถึง "รู้จักผ่อนปรนเข้าหากัน มิให้กระทบกระเทือนใจกัน รู้จักถนอมน้ำใจมิให้ขุ่นเคือง" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๖๑๙) พจนานุกรมฉบับมติชน (๒๕๔๗ : ๔๙๗) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า "รู้จักผ่อนปรน ถนอมน้ำใจมิให้ขุ่นเคือง" เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของน้ำและบัวที่สัมพันธ์ พึ่งพากันมาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่รู้จักผ่อนปรนเข้าหากัน รู้จักถนอมน้ำใจมิให้ขุ่นเคืองกัน กล่าวคือ หากเราไปทำให้บัวช้ำ เช่น ดึงทึ้งหรือถอนบัวย่อมทำให้น้ำที่สัมพันธ์กับบัวต้องช้ำหรือขุ่นตามไปด้วย ในทางกลับกันเมื่อบัวไม่ช้ำน้ำก็จะไม่ขุ่น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"จะเสียชื่อลือชาจนปรากฏ
ไม่เกรงจิตบิดาพยายาม
จึงคิดส่งพระธิดาจากอาณาจักร
***น้ำไม่มัวบัวไม่ช้ำ**ทำด้วยกล*
จะเสื่อมยศศักดิ์เองไม่เกรงขาม
จะทำตามใจตัวที่มัวมนธ์
พอลืมรักเราเห็นจะเป็นผล
นิรมลแสนฉลาดปราดปรีชา"
(มัตติกา)

"ทางเขตแคว้นรัตนาเวลานี้
สิ้นเสียงคนดูหมิ่นที่นินทา
พระบุตรีดีใจว่าได้คู่
เพราะหลงเชื่อมารดามาช้านาน
นางพระยาว่าน้องแก้ปัญหา
***บัวไม่ช้ำน้ำไม่ขุ่น**ละมุนละไม*
เสร็จพิธีเยกสมรสสมยศถา
เพราะเชื่อว่าอุฑามาศเป็นราชกุมาร
ไม่เคยรู้ลุ่มหลงน่าสงสาร
จึงคิดอ่านว่าเป็นชายที่หมายใจ
จนบรรดาชาวบุรินทร์สิ้นสงสัย
แล้วตั้งใจอธิษฐานขอหลานเป็นชาย"
(ราชินีมหากาพ)

๑๐๐) **ปลาสองน้ำ** หมายถึง "คนที่สามารถปรับตัวได้ คนที่ปรับตัวตามสถานการณ์เพื่อให้ตนสามารถอยู่รอดได้" เป็นสำนวนที่นำเอาลักษณะของปลาบางชนิดที่สามารถอยู่ได้ทั้งในน้ำจืดและในน้ำเค็ม มาเปรียบเทียบกับคนที่มีลักษณะเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า "คนกลับกลอก ทำตัวเข้าด้วยทั้งสองฝ่าย คนที่ไม่ควรวางใจ คนที่เป็นอันตราย" ดังที่ว่า

"วันนี้องค์พงศ์นรินทร์เชียงอินทรราช
เรียกประชุมกลุ่มทหารชาญศักดา
ผูกไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา
เดิมเป็นข้าเคยถวายดอกไม้ทอง
ประทับอาสน์มรกตสมยศถา
มาปรึกษากันด้วยเรื่องเมืองเชียงทอง
*ไอ้ชาติ**ปลาสองน้ำ**ทำจองหอง*
มันกลับล่องไปกรุงอยุธยา"
(ขุนศึกพระพันวษา)

๑๐๑) **ปลุกใจเสือป่า** หมายถึง "ปลุกความกำหนัดทำให้เกิดความกำหนัด" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของเสือป่าที่ดุร้าย แข็งแรง ปราดเปรียว ซ่อนเร้น นำมาเปรียบ เทียบกับความกำหนัดหรือความใคร่ของมนุษย์ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"เกสรสาวเจ้าซ่องก็ว่องไว
รู้หยอกเย้ายวนยีดีจริงจริง
***รู้ปลุกใจเสือป่า**ด้วยมารยาผู้หญิง*
*นางกลอกกลิ้งกลับกลาย**ได้หลายเพลง**"*
(ครูบ้านนอก)

๑๐๒) **ปลูกไม้ฟันเรือ** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ลงทุนเลี้ยงดูเด็กหญิงมาตั้งแต่ยังเด็กเพื่อโตขึ้นจะได้ตกเป็นภรรยาตน" เป็นสำนวนที่นำพฤติกรรมการปลูกไม้ที่หวังผลในอนาคตมาเปรียบเทียบกับคนที่มีพฤติกรรมเช่นนั้น กล่าวคือ บางคนยอมลงทุนปลูกต้นไม้เอาใจใส่ดูแลรักษาจนกระทั่งต้นไม้โตพอที่จะทำเรือได้จึงฟัน(ตัดโค่น)ต้นไม้นั้น เพื่อทำเรือมากกว่าจะปล่อยให้ต้นไม้นั้นเจริญเติบโตต่อไป เช่นเดียวกับผู้ชายที่ลงทุนเลี้ยงดูเด็กหญิงมาตั้งแต่ยังเด็ก พอโตเป็นสาวพอที่จะเป็นภรรยาตนได้ก็อ้างสิทธิความชอบธรรมเอาเด็กหญิงนั้นมาเป็นภรรยาของตนเสีย พูดเป็นสำนวนว่า "ปลูกไม้ฟันเรือ" หรือ "ปลูกไม้ทำเรือ" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ได้ฟังเรื่องเคืองหูไอ้ผู้เฒ่า
ไม่เคารพเหตุผลไอ้คนเวร
ทำปลูกไม้ฟันเรือเชื่อไม่ได้
จงตักน้ำใส่กะโหลกโงกแลเงา
มาหลงสาวต้องการรุ่นหลานเหลน
มันเข้าเกณฑ์เข้าเค้าเฒ่าเสียเปล่า
เลี้ยงเด็กไว้ทำเมียให้เสียเหล่า
จะเห็นเคราใต้คางเหมือนหางควาย"
(เจ้าคำคง)

๑๐๓) **ปลูกเรือนคร่อมตอ** หมายถึง "กระทำสิ่งซึ่งล่วงล้ำก้าวก่ายหรือทับสิทธิของผู้อื่นจะโดยรู้เท่าถึงการณ์หรือไม่ก็ตาม" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๖๘๐) เป็นสำนวนที่นำพฤติกรรมการปลูกเรือนคร่อมตอมาเปรียบเทียบกับการกระทำสิ่งซึ่งล่วงล้ำก้าวก่ายทับสิทธิของผู้อื่น "ตอ" อาจหมายถึง "ตอไม้" หรือ "เสาเรือน" ก็ได้ การปลูกเรือนคร่อมตอ ย่อมไม่เหมาะสม ไม่สวยงาม หรือบางครั้ง (ในกรณีที่เป็นตอไม้) บ้านอาจถูกตอตำทะลุเสียหายได้หรือ ต้องกังวลคอยตัดตอหรือแขนงที่เกิดจากตอหาความสุขสงบได้ยาก การปลูกเรือนคร่อมตอจึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ เช่นเดียวกับการไปล่วงล้ำสิทธิของผู้อื่น โดยเฉพาะการไปล่วงล้ำสิทธิความเป็นสามีภรรยาของคนอื่น เพราะไม่เหมาะสม ไม่สวยงามหรือบางครั้งต้องเดือดร้อนรำคาญเพราะเจ้าของอาจมาทวงสิทธิคืนที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"พระศุลีชี้หน้าว่าอุเหม่
มึงก็รู้อยู่ว่าจุฑากาญจน์
มึงยังหลอกบอกว่าเจ้าป้าป่วย
*คิด**ปลูกเรือนคร่อมตอ**ทรชน*
มึงยักย้ายหลายเล่ห์เหมือนเดรัจฉาน
เขาแต่งงานมีผัวเป็นตัวตน
อีคนเฒ่าก็เข้าด้วยอกุศล
ลูกสาวตนจึงต้องลาลับตาตาย"
(แสงวาริน)

"ฝ่ายนันทมิตรราพณ์ยักษ์
เพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์รำคาญใจ
ไปถามข่าวลาวบอกว่าตายแน่
*กู**ปลูกเรือนคร่อมตอ**ผิดพ่อตา*
ต้องเสียหลักอดสูเสียผู้ใหญ่
หนทางไกลเปรียบเหมือนกับเสียตา
มาเปลี่ยนแปรไปได้อายหนักหนา
ลูกรัตนาคงจะชั่วถึงม้วมอม"
(ความรักความลวง)

๑๐๔) **ปลูกเรือนตามใจผู้อยู่ ผูกอู่ตามใจผู้นอน** หมายถึง "ทำตามความพอใจของผู้ที่จะได้รับผลโดยตรง มักพูดเข้าคู่กับผูกอู่ตามใจผู้นอน เป็นปลูกเรือนตามใจผู้อยู่ ผูกอู่ตามใจผู้นอน" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๖๘๐)

เป็นสำนวนที่นำความจริงของการปลูกเรือนและการผูกอู่ (ผูกเปล) มาเปรียบเทียบกับการกระทำอย่างอื่นของมนุษย์ กล่าวคือ การปลูกเรือนและการผูกอู่ต้องปลูกและผูกตามความประสงค์ต้องการของผู้อยู่และผู้นอน เช่นเดียวกับการกระทำอย่างอื่น เช่นการแต่งงาน การมีคู่ครอง ก็ต้องตามใจผู้ที่จะแต่งงาน ผู้ที่จะมีคู่ครองซึ่งจะเป็นผู้ที่ได้รับผลโดยตรง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"เดียวนี้พ่อก็ชราปรารถนาให้หนู *ได้มีคู่เคียงรักสมัครสมร*
แต่ปลูกเรือนตามผู้อยู่จะผูกอู่ตามผู้นอน *ไม่เร่งร้อนน้ำจิตพระธิดา"*
(เพลิงพยาบาท)

"หลังจากนั้นพรรณนาว่าจอมยักษ์ *ให้ลูกรักแต่งเอกภิเษกศรี*
เพราะสอบถามความดูก็รู้ดี *ว่าเป็นที่รักกันก็มั่นใจ*
คำโบราณท่านว่าปลูกเรือนอยู่ ***ต้องตามผู้เจ้าของครองอาศัย***
ให้มีคู่แล้วแต่ผู้จะพอใจ *แล้วตั้งเวียงชัยลับคีรินทร์แผ่นดินมาร"*
(กำสรวลสวาท)

"พี่ไม่ตายน้องไม่ทิ้งจริงจริงเจียว *จะพาเที่ยวหาผู้รู้รักษา*
ใครพูดมากปากร้ายก็ยอมให้นินทา *ว่าน้องมารักใคร่ชายต่างวงศ์*
จะปลูกเรือนก็ต้องตามถามผู้อยู่ ***จะมีคู่ต้องตามความประสงค์***
ใครนินทาอย่าไปห้ามความจำนง *ชั้นพระพุทธองค์ทรงศีลเขายังนินทา"*
(ทวนทิพย์ทวนทอง)

๑๐๕) **ปลูกเรือนผิดคิดจนเรือนทะลาย** หมายถึง "จะทำสิ่งใดควรรอบคอบ หากพลาดพลั้งแล้วแก้ไขยาก" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๕๔๔) มักพูดเข้าคู่กับ "มีผัวผิดคิดจนตัวตาย" เป็น "ปลูกเรือนผิดคิดจนเรือน

ทะลาย มีผัวคิดจนตัวตาย" เป็นสำนวนที่มาจากการปลูกเรือน นำมาเปรียบเทียบกับการกระทำสิ่งอื่นที่มีลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ การปลูกเรือนเป็นงานใหญ่ ต้องลงทุนลงแรงเป็นอันมาก เมื่อปลูกเสร็จแล้ว หากผิดพลาดอาจจะรื้อถอนปรับเปลี่ยนแก้ไขก็ทำยาก จำเป็นต้องทนอยู่ไปจนเรือนทะลาย เช่นเดียวกันกับการแต่งงานของหญิงสาวที่หากไปเลือกคนผิดพลาดเข้าย่อมจะแก้ไขได้ยาก จำเป็นต้องทนอยู่ไปจนตาย จึงจำเป็นต้องคิดอย่างรอบคอบ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่น

"ถึงอย่างไรไปตายหมายดาบหน้า
ถึงจะมีอำนาจเป็นราชกุมาร
ท่านบิดามารดาจะว่ากล่าว
ปลูกเรือนผิดก็ต้องคิดจนเรือนพัง
ไม่ปรารถนาแต่งเอกภิเษกสาน
แต่เหตุการณ์คนลือกันอื้อดัง
ค่อยส่งข่าวแก้ถ่ายกันภายหลัง
หาผัวผิดคิดกระทั่งถึงวันตาย"
(ฝนหลงฟ้า)

"จิตรีหนีผัวที่ชั่วชาติ
ไอ้ราชันชาติชั่วเหมือนวัวควาย
เสียแรงรักภักดีหนียายตา
อยู่ดีดีหนีตามโจรก็โคนจน
ปลูกเรือนผิดคิดจนลายถ้าหญิงได้ผัวผิด
เมาแต่เหล้าเท่าแต่ตีจี้เจ็บใจ
เราตัดขาดเรื่องรักหักใจหาย
เป็นโจรร้ายใจเถื่อนไม่เหมือนคน
ตามเขามาเป็นเมียกลับเสียผล
จนพอทนมันซ้ำทำให้ช้ำใจ
จะต้องคิดอย่างหนักถึงตักษัย
ถ้าวันไหนจนจนจี้ก็ตีเมีย"
(ตะวันลับฟ้า)

๑๐๖) **ปั้นน้ำเป็นตัว** หมายถึง "สร้างเรื่องเท็จให้เห็นเป็นจริงเป็นจังขึ้นมา" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๖๘๕) หรือ "เสกสรรเรื่องขึ้นมา" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๕๕๑) เป็นสำนวนที่นำความจริงของน้ำมาเปรียบเทียบกับการกระทำของมนุษย์ที่มีลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ น้ำเป็นของเหลวไม่สามารถจะปั้นให้เป็นตัวเป็นตนขึ้นได้ การปั้นน้ำให้เป็นตัวเป็นตนขึ้นมา จึงเป็นการ

โกหกหรือสร้างเรื่องเท็จขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในสองความหมาย ความหมายแรก หมายถึง “การสร้างเรื่องเท็จให้เห็นเป็นจริงเป็นจังขึ้นมา” หรือ “เสกสรรเรื่องเท็จขึ้นมา” ความหมายที่สอง หมายถึง “การพยายามกระทำสิ่งที่ยากลำบากที่จะทำได้สำเร็จ” ดังเช่น

“อี้หญิงคันปั้นน้ำขึ้นเป็นตัว *เราต้องชั่วเพราะคำนางอ้างหลักฐาน”*
(ยอดกตัญญู)

“ที่รักใคร่หมายมั่นก็สรรเสริญ *ยกจนเกินความจริงทุกสิ่งสรรพ์*
ครั้นกลับกลายภายหลังชิงชังกัน *เอาน้ำปั้นเป็นตัวว่าชั่วช้า”*
(ห้วงรักเหวทำลาย)

“เราพลัดบ้านเมืองมาเพราะอี้กาวี *ผู้ว่าที่แม่ใหม่น้ำใจทราม*
รายที่สองน้องชื่อสุดารัตน์ *ลูกกษัตริย์กายศิลป์แผ่นดินสยาม*
เรื่องไม่จริงมันจงใจมาใส่ความ *แกล้งปั้นน้ำขึ้นเป็นตัวม้วมลทิน”*
(ม่านมลทิน)

“การเล่นหนังหวังให้เหนือนั้นเหลือหนัก *เหมือนบากพักตร์บุกพงเข้าดงหนาม*
เราเป็นหนังตั้งหน้าพยายาม *เหมือนปั้นน้ำเป็นตัวก็เติมแต่ง”*
(น้องแก้ว : บทเกี้ยวจอ)

๑๐๗) **ปากคนยาวกว่าปากกา** หมายถึง “คำนินทาว่าร้ายจากปากคนสามารถขยายความไปได้มากมาย” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๕๕๓) เป็นสำนวนที่นำเอาปากกามาเทียบกับปากคน ปกติปากกา (ปากของกา) จะยาวกว่าปากคน (ปากของคน) แต่ปากกามันร้อง (พูด) ได้เพียงคำว่ากา ไม่สามารถจะขยายความนินทาว่าร้ายให้ยาวออกไปได้แต่ปากคนแม้จะสั้นกว่าปากกาแต่ปากคนสามารถนินทาว่าร้ายขยายความ

เรื่องราวต่าง ๆ ออกไปได้มากมาย จึงพูดเป็นสำนวนว่า "ปากคนยาวกว่าปากกา" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"เรื่องเขาเล่าข่าวเขาลือเชื่อถือไม่ได้ เพราะยังไร้หลักฐานด้านเหตุผล
ถึงน้องนางปัทมาก็ปัญญาชน มิใช่คนไร้ค่าจะราคี
จะจับปลาเรายังหมายไม่ได้หัว เขาไม่ชั่วเราอย่าหักล้างศักดิ์ศรี
*เรื่องเพียงคืบอย่าสืบสาวให้ยาวรี จะเข้าวิธี**ปากคนยาวกว่าปากกา***
แม้ได้เห็นเด่นชัดเรื่องรัดกุม แล้วค่อยรุมกันลงซึ่งโทษา"
(เจ้าแสงเพชร)

๑๐๘) **ปากบอน** หมายถึง "อาการที่ปากอยู่ไม่สุก ชอบพูด ชอบฟ้อง ปากคัน หรือปากตำแยก็ว่า" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.๒๕๔๖ : ๖๙๒) เป็นสำนวนที่นำเอาธรรมชาติของต้นบอน ที่เมื่อไปถูกเข้าจะคัน นำมาเปรียบเทียบกับอาการที่ปากอยู่ไม่สุกของคน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ใครนินทาด่าให้มั่งได้ฟังดี ดูอี้สาว่าจะแน่สักแค่ไหน
จะขุดโคตรมันด่าให้สาใจ เป็นอย่างไรเป็นกันไม่พรั่นพราย
ลูกกูได้ผัวดีมันว่าชั่ว ลูกมันท้องไม่มีผัวมันปกปิดมิดหาย
*เรื่องชาวบ้านมันประจานให้เขาอาย จะทำลายมันก็ยากพวก**ปากบอน**"*
(ฝนหลงฟ้า)

๑๐๙) **ปากปีจอ** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ปากเสีย ปากไม่ดี ชอบพูดจาว่าร้ายคนอื่น" เป็นสำนวนที่เกิดจากสุนัข กล่าวคือ นำเอาปากสุนัขซึ่งสัมพันธ์กับปีจอ (ปีสุนัขหรือปีหมาเนื่องจากใช้สุนัขหรือหมาเป็นสัญลักษณ์) ที่มีนัยะว่าปีที่ไม่ดี มาเปรียบเทียบกับปากของคน พูดเป็นสำนวนว่า "ปากปีจอ" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"โอกาสนั้นหญิงผกาเข้ามาใกล้ *ยกมือไหว้พี่ค่อมยอมบัดสี*
เจ้าค่อมทองมองหมายจำได้ดี *สาวคนนี้สวยมากแต่ว่า**ปากปีจอ**"*
(เจ้าค่อมทอง)

๑๑๐) **ปากว่ามือถึง** หมายถึง "พอพูดก็ทำเลย" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.๒๕๔๖ : ๖๘๓) หรือ "ปากก็พูดมือก็ทำ" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๕๕๔) เป็นสำนวนที่เกิดจากพฤติกรรมของคนบางคนที่มีลักษณะเช่นนั้นคือ ปากก็พูดมือก็ทำ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมาย ว่า "ใจเร็ว รีบร้อน ด่วนทำ" ดังเช่น

"แน่ที่สุดนุชจรีนี้ก็รัก *แต่พลิกผลักหวงห้ามตามวิสัย*
แม้โกมาศปรารถนาเมตตาใจ *ก็ผู้ใหญ่ยังมีที่ศาลา*
*แบบ**ปากว่ามือถึง**ทำดึงดัน* *กระหม่อมฉันตัดขาดไม่ปรารถนา*
ไม่อยากเป็นเช่นนางคณิกา *ถ้าเมตตาก็ให้ตามด้วยความดี"*
(คัมภีร์ดำ)

๑๑๑) **ปากหอยปากปู** หมายถึง "ชอบนินทาเล็กนินทาน้อย ไม่กล้าพูด พูดไม่ขึ้นหรือพูดไม่มีใครสนใจฟัง (ใช้แก่ผู้น้อย)" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๖๘๓) พจนานุกรมฉบับมติชน (๒๕๔๗ : ๕๕๕) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า "ชอบนินทา ไม่กล้าพูด พูดไปไม่มีใครสนใจฟัง" เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของหอยหรือปู ที่จะอ้าปากพะเยิบพะยาบอยู่ตลอดเวลา แต่ไม่มีเสียงดังออกมามาเปรียบเทียบกับคำพูดที่ไม่ค่อยมีค่า ไม่มีราคา ไม่น่าสนใจ ไม่สลักสำคัญ ฯลฯ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความ หมายว่าชอบนินทาว่าร้าย ชอบนินทาเล็กนินทาน้อย ไม่กล้าพูด ดังเช่น

"สมเด็จท้าวเจ้ากรุงพรรณราย
สงสารลูกสร้อยอุษามีราคี
ถึงไม่มีความชั่วก็มัวหมอง
พวกปากปูปากหอยพลอยวิจารณ์
กับแม่สายทองน้องยังหมองศรี
เสียพิธีเลิกร้างมากลางงาน
แม่สายทองเศร้าสร้อยพลอยสงสาร
จะคิดอ่านแก้ไขไฉนดี"
(แรงรักรอยมลทิน)

"จะเอื้อเฟื้อเจือจานให้ทานเขา
ประเดี๋ยวนี้มีมากคนปากคม
แต่มีคมก็ไม่คมเหมือนลมปาก
บอนที่คันยังไม่ทันเท่าปากคน
เราเป็นหญิงยิ่งยากหากพลาดพลั้ง
พวกปากหอยปากปูพอรู้ทัน
ก็ใช้เหล่าสาวสุรางค์นางสนม
ใช้คารมนินทาลิ้นลาวน
พอแว่วกรากมันก็กราวราวกับฝน
เพราะบ่อนต้นบ่อนน้ำตาลยังหวานมัน
เสียงลับหลังนั้นล้วนแต่สรวลสันต์
จะพากันสำทับให้อับอาย"
(เจ้าค่อมทอง)

๑๑๒) ปิดทองหลังพระ หมายถึง "ทำความดีแต่ไม่ได้รับการยกย่อง เพราะไม่มีใครเห็นคุณค่า" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๖๘๘) หรือ "ทำความดีโดยไม่เป็นที่รับรู้ของใคร" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๕๕๗ – ๕๕๘) กาญจนาคพันธุ์ (๒๕๑๕ : ๖๓๔ – ๖๓๕) อธิบายความหมายและที่มาของสำนวนนี้ว่า "ทำสิ่งสำคัญที่ไม่ปรากฏให้คนเห็น หรือคนไม่เห็นคุณค่าย่อมไม่ได้รับความยกย่องนับถือเท่าที่ควร มูลของสำนวนนี้มาจากการปิดทองคำเปลวที่พระพุทธรูป คือ พระพุทธรูปที่ทำสำเร็จแล้ว ถึงเวลาจะปิดทองคำเปลว ย่อมทำเป็นงานใหญ่โตให้ประชาชนมาร่วมปิดทอง คนส่วนมากถือกันว่าปิดทองที่องค์พระทางด้านหน้าสำคัญกว่าปิดทองด้านหลัง เพราะคนทั่วไปย่อมมองเห็นพระพุทธรูปทางด้านหน้าด้านเดียว ไม่เห็นองค์ทางด้านหลังเนื่องจากองค์พระตั้งติดฝาผนัง เมื่อจะปิดทองจึงมุ่งแต่จะปิดทางด้านหน้าด้านเดียว คล้ายกับว่าปิดทองด้านหน้าแล้วได้บุญแรง ยิ่งปิดที่พระพักตร์ได้ยิ่งดี ความจริงพระพุทธรูปนั้นต้องปิดทองทั่วทั้งองค์ จะปิดด้านไหนที่ไหนก็ได้บุญ

เท่ากัน แต่คนก็นิยมปิดค้านหน้าใครปิดค้านหลังแม้จะเป็นการกระทำอย่างเดียวกันก็ไม่ถือว่าดี ไม่มีหน้ามีตาเหมือนปิดข้างหน้า เท่ากับว่าทำดีเสียเปล่าไม่ได้หน้าได้ตา ดังนั้นใครที่ทำอะไรแม้จะทำดีและสำคัญแต่เมื่อไม่มีใครเห็นว่าดีว่าสำคัญ ก็พูดเป็นสำนวนว่า "ปิดทองหลังพระ" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"คุณวิสูตรเรายังหมายว่านายแท้
เสียที่หลงเมียใหม่เพราะใจเบา
อันชีวิตนิตยาสมควรตาย
จะกำจัดคนผิดคิดคนอง
จึงหาช่องมองหมายได้โอกาส
โพธินยิงเข้าหัวคนชั่วช้า
ยังรักแน่ไม่เคยลืมบุญคุณเขา
อย่าให้เขามอดม้วยช่วยคุ้มครอง
ขืนปล่อยไว้ระยำทำจองหอง
*แบบ**ปิดทองหลังพระปฏิมา***
ตรงแผนคาดสำคัญหมดปัญหา
นิตยามอดม้วยด้วยลูกปืน"
(ดัชนีนาง)

๑๑๓) **เป็นหุ่นให้เชิด** หมายถึง "อยู่ในฐานะหรือตำแหน่งที่ต้องทำตามเขาสั่ง" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๗๐๕) หรือ "อยู่ในฐานะที่ต้องเล่นตามบทที่คนเขาบอก" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๕๖๕) เป็นสำนวนที่เกิดจากการแสดงหุ่น ซึ่งจะมีตัวหุ่นที่จะแสดงบทบาทตามที่คนเชิดต้องการให้เป็นเช่นนั้นเช่นนี้ทั้งสิ้น นำมาเปรียบเทียบกับบุคคลที่มีลักษณะเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ถึงไม่ยอมก็จำยอมด้วยตรอมจิต
เป็นกษัตริย์หุ่นกระบอกซ้ำชอกใจ
ทรงหมดสิทธิเปลี่ยนแปรจะแก้ไข
ต้องปล่อยไปตามประสายถากรรม"
(ราชินีมหากาพ)

"เข้าใจว่าถ้าพี่เป็นกษัตริย์ จะโปรดจัดให้ได้แต่งภิเษกสาน
เพราะโง่เขลารู้เท่าไม่ถึงการณ์ หมายประมาณว่าอิทธาจะการุณ
*ความรู้น้อยด้อยศึกษาปัญญาอับ **ถูกเขาจับเชิดเล่นเป็นรูปหุ่น***
แม้นได้น้องครองชมจะสมบุญ เนื้อละมุนมิ่งขวัญพรรณราย"
(ภูติเหลือง)

๑๑๔) ผ้าขี้ริ้วห่อทอง หมายถึง "คนมั่งมีแต่แต่งตัวซอมซ่อ" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๗๓๑) หรือ "เศรษฐีที่แต่งตัวมอซอ" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๕๘๓) เป็นสำนวนที่มาจากการนำผ้าขี้ริ้วไปห่อทองมาเปรียบเทียบกับการแต่งกายของคนที่มั่งมีที่มีลักษณะเช่นนั้น กล่าวคือ คนที่มั่งมีบางคนแต่งตัวซ่อมซ่อมอซอเพื่อปิดบังฐานะที่แท้จริงของตน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า ผู้หญิงขี้เหร่ที่มีความรู้ความสามารถมีมารยาทงดงาม มีคุณค่าสูง เช่นที่ว่า

กฤษดา : กฤษดาเดินทางกลางดงราย
พร้อมสะใภ้รัตนาสาวหน้าผี
ถึงหน้าตาพี่ไม่งามก็ความดี
ตั้งว่าพี่ของน้องร่วมท้องกัน
ยิ่งอยู่ใกล้ได้เห็นความสามารถ
มารยาทเพียบพร้อมแม่จอมขวัญ
รัตนา : แต่แสงสิทธิ์เขาไม่เห็นเป็นอย่างนั้น
นึกถึงวันที่เขาหนีทิ้งพี่มา
พี่เป็นหญิงมิให้ต้องถึงสองผัว
จึงพาตัวพยายามติดตามหา
แม้ตอบตัดปฏิเสธไม่เมตตา
เห็นว่าหน้าพี่ไม่งามก็ตามใจ

*กฤษดา : **ผ้าขี้ริ้วห่อทองของมีค่า***
รัตนา : แต่คนหน้าเหมือนผีไม่ดีไหน
กฤษดา : แต่ทุเรียนเสี้ยนหนามงามเนื้อใน
ไม่มีใครเหยียดหยามว่าหนามคม
(แสงสิทธิกฤษดา)

๑๑๕) **ผู้ดีเดินตรอก ขี้ครอกเดินถนน** หมายถึง "ความเปลี่ยนแปลงที่มักเป็นไปในทางตรงกันข้ามโดยเฉพาะฐานะทางสังคม" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๕๘๘) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตพฤติกรรมการวางท่าที การแสดงออกที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้ดีและขี้ครอก (ขี้ข้า) นำมาใช้เป็นสำนวนกล่าวคือ "ตามธรรมดาผู้ดีเป็นคนใหญ่ต้องเดินถนนให้สมกับความภาคภูมิ ส่วนขี้ครอกเป็นคนชั้นต่ำต้องเดินในตรอกไม่เดินถนนปนกับผู้ดี แต่แล้วก็จะต้องถึงคราวเปลี่ยนแปลงเข้าวันใดวันหนึ่งหรือครั้งใดครั้งหนึ่งจะทำให้ผู้ดีหลบไปเดินในตรอกและขี้ครอกออกมาเดินถนน" (กาญจนาคพันธุ์. ๒๕๒๑ : ๑๗) ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"เทวดาพากันหนีจากนิเวศ ปล่อยให้เปรตเข้าครองต้องฉิบหาย
ผู้ดีเดินเข้าตรอกไอ้ขี้ครอกกรีดกราย *กินสบายโกยกอบตามชอบใจ"*
(ถล่มวิมานรัก)

๑๑๖) **ผู้ดีว่าขี้ข้าพลอย** หมายถึง "พลอยผสมโรงว่าตามไปด้วย" (กาญจนาคพันธุ์. ๒๕๒๑ : ๙) อธิบายความหมายและที่มาของสำนวนนี้ว่าดังนี้ "พลอยพูดสอดไปตามคำของผู้ใหญ่หรือผู้เป็นนายพูดแสดงถึงการเจียมตัวว่าเป็นผู้น้อยเห็นท่านว่าอะไรก็พลอยว่าบ้าง" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ยักษ์เมรุตันอั้นอัดกัดกรามกรอด *เขาทิ้งทอดค่าว่าน่าบัดสี*
เราคัดค้านก็เพราะว่าสัญญามี *แต่แค้นอีสร้อยฟ้าขึ้นหน้าลอย*
เรานึกกลัวก็เพราะตัวเป็นข้าบาท *ไม่บังอาจที่จะพร้องสนองถ้อย*
ผู้ดีว่าแล้วขี้ข้าไม่ควรพลอย *แต่นึกน้อยใจอยู่ไม่รู้วาย*
ทุกข์ก็มีที่จะต้องเป็นสองเจ้า *ไม่เคยเข้าใจการประมาณหมาย*
เหมือนเขาว่าข้าสองเจ้าบ่าวสองนาย *แสนละอายโอ้วิตกหัวอกเรา"*
(จำเลยลึกลับ)

๑๑๗) **แผ่นดินไร้หญ้า ฟ้าไร้ดาว เมืองไร้เจ้า** หมายถึง "ไม่เหมาะสม ไม่สวยงาม" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของพื้นดินที่ต้องมีหญ้า ท้องฟ้าที่ต้องมีดวงดาว เมืองที่ต้องมีเจ้าเมือง จึงจะเหมาะสม สวยงาม มีความสมบูรณ์ หาก **พื้นดินไร้หญ้า ท้องฟ้าไร้ดวงดาว เมืองไร้เจ้าเมืองปกครอง** ย่อมไม่เหมาะสม ไม่สวยงาม ไม่สมบูรณ์ ฯลฯ นำมาตั้งเป็นข้อสังเกตว่าสิ่งนั้นพึงเป็นเช่นนั้นจึงจะเหมาะสม สวยงาม มีความสมบูรณ์ สามารถอำนวยประโยชน์สุขได้ ไม่พึงจะให้เป็นตรงกันข้าม ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"พ่อจากจริงทิ้งเขตนิเวศวัง *คนอยู่หลังถึงไม่ล่มก็ไม่ร่มเย็น*
อันแผ่นดินไร้หญ้าฟ้าไร้ดาว ***เมืองไร้เจ้าผู้ปกครองต้องยุคเข็ญ***
ทุกข์ของชาติราษฎรจะร้อนเย็น *ใครจะเป็นที่พึ่งเหมือนหนึ่งนาย"*
(คู่เกิดคู่กรรม)

๑๑๘) **ฝนตกก็แช่ง ฝนแล้งก็ด่า** หมายถึง "ทำสิ่งใดก็ดูขัดใจไปเสียทุกเรื่อง" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๕๔๘) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นเช่นนั้น คือ เมื่อฝนตกก็ไม่พอใจขัดใจแช่งค่าฝน แต่พอฝนแล้งคือฝนไม่ตกก็ขัดใจแช่งค่าฝนอีก พูดเป็นสำนวนว่า "ฝนตกก็แช่ง ฝนแล้งก็ด่า" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับแปลี่ยนถ้อยคำไปบ้าง ดังเช่น

"การนินทากาเลรำเพรำพัด
คำชั่วดีมีอยู่คู่โลกา
พอแดดกล้าด่าแดดฝนแปรดโปรย
เมื่อไม่มีความผิดคิดร้อนรน
*ใครถนัด**พลิกพลิ้ว**ปลายชิวหา*
ธรรมดาของมนุษย์ปุถุชน
ก็กลับโวยว่าร้องด่าฝน
เหมือนให้คนได้ช่องจ้องนินทา"
(สองฝั่งฟ้า)

"จอมกษัตริย์ตรัสปลอบประโลมจิต
ห้ามอาทิตย์ห้ามพระจันทร์หรือควันไฟ
ที่รักกันสรรเสริญเจริญสิ้น
คำชั่วดีมีอยู่คู่โลกา
แต่แดดแรงแสงกล้าก็ด่าแดด
แม้แต่องค์ตถาคตทศพล
อย่าได้คิดเคลือบแคลงแหนงไฉน
ห้ามไม่ได้ก็อย่าห้ามคำนินทา
ที่ชังนินทาให้ปลายชิวหา
เป็นธรรมดาของมนุษย์ปุถุชน
พอฝนแปรดโปรยมาก็ด่าฝน
ยังมีคนนินทาพยายาม"
(ตุ๊กตาทอง)

๑๑๘) ฝนทั่งให้เป็นเข็ม หมายถึง "เพียรพยายามสุดความสามารถจนกว่าจะสำเร็จผล" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๗๔๖) หรือ "ให้เพียรพยายามไม่ท้อถอย" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๕๘๔) เป็นสำนวนที่มาจากการฝนทั่งซึ่งเป็นแท่งเหล็กหนาจนกลายเป็นเข็มเล่มเล็ก ๆ ซึ่งต้องใช้ความเพียรพยายามสูงมาก นำมาเปรียบกับความเพียรพยายามอย่างแรงกล้าที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้สำเร็จ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"การศึกษาถ้าจะเปรียบเหมือนฝนทั่ง
จะเป็นเข็มเล่มงามด้วยความเพียร
เอากำลังใจมั่นไม่หันเหียน
ค่าวิเชียรคือวิชาราคาแพง"
(เพื่อนแก้วเมียขวัญ)

๑๒๐) **ฝากข้าวสารไว้กับไก่ ฝากหญิงสาวไว้กับชายหนุ่ม ฝากไม้ฟืนไว้กับไฟ ฝากเนื้อไว้กับเสือ ฝากปลาย่างกับแมว ฝากดอกบัวไว้กับหงส์ ฝากเกลือไว้กับน้ำ ฝากอ้อยไว้กับช้าง** หมายถึง "ฝากสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้กับคนที่ชอบสิ่งนั้นย่อมสูญหายได้ง่ายไว้วางใจคนที่ไม่ควรไว้วางใจ"(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒.๒๕๔๖ : ๗๔๘) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ นำมาตั้งเป็นข้อสังเกตว่าพึงรู้จักวางท่าทีต่อสิ่งนั้น ๆ เช่นไม่ควรฝากข้าวสารไว้กับไก่ ฝากหญิงสาวไว้กับชายหนุ่ม ฝากไม้ฟืนไว้กับไฟ ฝากเนื้อไว้กับเสือ ฝากปลาย่างไว้แมว ฝากดอกบัวไว้กับหงส์ ฝากเกลือไว้กับน้ำ ฝากอ้อยไว้กับช้าง เพราะเป็นอันตรายต่อสิ่งนั้น ๆ กล่าวคือไก่ชอบกินข้าวสาร ชายหนุ่มต้องการหญิงสาว ไฟต้องการฟืน เสือต้องการเนื้อ แมวต้องการปลาย่าง หงส์ต้องการดอกบัว ช้างต้องการอ้อย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"คำโบราณท่านว่าจะฝากของ
ฝากข้าวสารไว้กับไกให้พ้นกา
ฝากไม้ฟืนไว้กับไฟใส่ไว้มาก
เอาปลาปิ้งฝากแมวให้แคล้วคน
เห็นน้ำลึกล้นเหลือเอาเกลือฝาก
ล้วนแต่เป็นของผิดพิสดาร
เราจงมองแลดูผู้รักษา
ฝากธิดาไว้กับชายให้พ้นคน
เอาเนื้อฝากเสือไว้คงไร้ผล
เอาอุบลไปฝากหงส์คงเสียการ
เอาอ้อยไว้ใกล้ปากคชสาร
แปดประการจงจำเป็นตำรา"
(ทุ่งร้างทางรัก : บทเกี้ยวจอ)

๑๒๑) **พบไม้งามเมื่อยามขวานบิ่น** หมายถึง "พบหญิงสาวที่ต้องใจเมื่อแก่" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๗๖๕) หรือ "พบหญิงสาวสวยถูกใจเมื่อตนแก่ทรุดโทรมเสียแล้ว" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๖๐๕) เป็นสำนวนที่มาจากการไปตัดไม้ในป่า นำมาเปรียบเทียบกับคน กล่าวคือ ผู้ที่ไปตัดไม้ในป่าต้องเตรียมขวานไปด้วย เมื่อพบต้นไม้ก็ใช้ขวานโค่นต้นไม้ เมื่อโค่นไปหลายต้นขวานก็จะแหว่งหรือบิ่นไป ทำให้โค่นไม่ถนัดหรือโค่นไม่ได้ ต่อมาไปพบไม้ต้นงามซึ่ง

ตนอยากได้ต้องการโค่นเข้าแต่ก็โค่นไม่ถนัดหรือโค่นไม่ได้ เพราะขวานแหว่งหรือบิ่นเสียแล้ว จึงได้แต่เสียดาย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนคำและความหมายไปบ้างคือใช้ในความหมายว่า "หญิงสาวมาพบผู้ชายที่ถูกใจแต่ตนก็พลาดโอกาสดีไปเสียแล้ว เพราะผู้ชายคนนั้นมีภรรยาอยู่แล้ว" ดังที่ว่า

*"น้องก็รู้อยู่ว่าพี่**ไม้มีหนาม* *ต้นที่งามพบพานเมื่อ**ขวานแหว่ง**"*
(เพื่อนแก้วเมียขวัญ)

๑๒๒) **พลายมีงา** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "มีฝีมือ" เป็นสำนวนที่นำช้างพลายที่มีงามาเปรียบเทียบกับคน (ผู้ชาย) ที่มีฝีมือกล้าหาญ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"มารู่เข็ญขบเขี้ยวอยู่เกรี้ยวกราด *เอ็งเป็นชาติมนุสสาจะมาสู้*
เหมือนแมงเม่าเข้าในกองไฟฟู *มิได้รู้จักประมาณการณรงค์*
เป็นปักษากาแร้งจะแข่งครุฑ *จะม้วยมุดยับแยกลงแตกผง*
*เราก็ชาย**พลายมีงา**อย่าทะนง* *ใครจะคงชีพอยู่ได้รู้ดี"*
(เทพธิดาคง)

๑๒๓) **พออ้าปากก็เห็นลิ้นไก่** หมายถึง "รู้ทันกัน" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๗๗๖) หรือ "พอเห็นกิริยาก็รู้เท่า" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๖๑๗) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นการอ้าปากที่สัมพันธ์กับลิ้นไก่ นำมาเปรียบเทียบกับการเห็น (รู้เท่า) กิริยาอาการของคนกล่าวคือ เมื่อคนนั้นอ้าปากเราจะเห็นลิ้นไก่ที่อยู่ในปากที่ลึกเข้าไปได้ เช่นเดียวกันกับการเห็นกิริยาอาการของผู้นั้น ก็ทำให้สามารถเห็นความคิดหรือจิตใจของผู้นั้น ซึ่งอยู่ลึกลงไปได้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ทำพูดมากปากคมไม่สมสาว *กูรู้เท่าว่ามึงคิดชนิดไหน*
พออ้าปากเห็นลิ้นถึงลิ้นไก่ *ต้องบรรลัยเสียกับกูอีหูคัน"*
(ดอกฟ้าละอองดิน)

"ที่พระองค์ทรงเดชคิดเมตตา *เป็นมหากรุณาอันยิ่งใหญ่*
พออ้าปากเห็นลิ้นถึงลิ้นไก่ *นี่หรือใจผ่านฟ้าทรงปรานี"*
(เสวตฉัตรลานนาไทย)

"สี่ราชทูตพูดว่าคำพ่อแม่ *ตกลงแน่แล้วไม่เห็นเป็นไฉน*
เพราะลูกเต้าของเองย่อมเกรงใจ *ถึงอย่างไรเห็นจะคงตกลงกัน*
ที่จริงใจจะไม่ให้พูดย้ายยัก *แกล้งตัดรักลิ้นลมจึงคมสัน*
แม้พระองค์จงจิตจะติดพัน *ไม่สำคัญกีดขวางเป็นอย่างไร*
อันผ้าขาวท้าวจะย้อมย่อมเปลี่ยนสี *เหมือนบุตรีของพระองค์อย่าสงสัย*
ที่พูดมาทั้งสิ้นเห็นลิ้นไก่ *แกล้งตัดใจเจ้าจอมกระหม่อมมาร"*
(เทพวงศ์จงกลนี)

๑๒๔) พาลีหลายหน้า หมายถึง "กลับกลอก ไม่ซื่อสัตย์" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๗๘๕) เป็นสำนวนที่มาจากพฤติกรรมของพาลีในเรื่องรามเกียรติ์ ที่มีเรื่องย่อว่า พาลีได้ช่วยยกเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระศิวะ ให้ตั้งตรงพร้อมกับสุครีพผู้เป็นน้อง เมื่อเสร็จภารกิจแล้ว สุครีพได้ลากลับเมืองขีดขิน ต่อมาพระศิวะประทานรางวัลแก่พาลีและสุครีพ โดยฝากนางดาราให้พาลีนำไปให้สุครีพ พระนารายณ์ ซึ่งอยู่ในเหตุการณ์เกรงว่า นางดาราจะไม่ไปถึงสุครีพกราบทูลคัดค้าน พาลีมั่นใจว่าตนซื่อสัตย์สามารถนำนางไปมอบแก่น้องได้ จึงรับอาสาและให้สัตย์สาบานว่าตนจะซื่อสัตย์ทำการนี้ให้สำเร็จ หากตนไม่ซื่อสัตย์ก็ขอให้ตายด้วยศรของพระนารายณ์ซึ่งจะอวตารเป็นพระรามในกาลภายหน้า พระศิวะจึงประทานนางดาราไปกับพาลี โดยใส่ไปในผอบเมื่อไปถึงเมืองขีดขิน พาลีเปิดผอบเห็นนางดาราสวยมากเกิด

หลงรักนางและรับนางเป็นภรรยา โดยไม่ยอมมอบนางแก่สุครีพ พาลีจึงเสียสัตย์ที่เคยสาบานไว้กับพระศิวะกลายเป็นคนกลับกลอกไป พูดเป็นสำนวนว่า "พาลีหลายหน้า" หรือ "พาลีสองหน้า" นำมาใช้ตำหนิคนที่มีพฤติกรรมเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ไม่ขอคบวงศ์นรินทร์ลิ้นกระดิก *ชิวหาพลิกพลิ้วเล่นเหมือนเช่นผี*
ไม่อยากพบคบหาให้ราคี *ชาติ**พาลีหลายหน้า**ระอาอาย"*
(จำเลยลึกลับ)

"แรกน้องได้หมายว่ารักที่ศักดิ์ศรี *เป็น**พาลีหลายหน้า**นิจจาเหย*
เราหวังเป็นดอกฟ้าถูกละเลย *ต้องเป็นเตยกลับแคนให้แตนตอม"*
(ฝนหลงฟ้า)

"สิงห์ศักดาพาน้องชะบาไพร *จะพาไปศาลาตาฤๅษี*
ให้อาจารย์ฌานดูคงรู้ดี *ว่าสามีของนางนั้นอย่างไร*
ใครเป็นพ่อก่อเกิดกำเนิดหนู *แล้วไม่อยู่ให้ลูกเห็นนี่มันเป็นไฉน*
เกิดวิบัติขัดขวางขึ้นอย่างไร *หรือตั้งใจจะหนีหน้าไม่ปรานี*
ประเภทชายหลายลิ้นทั้งปลิ้นปลอก *ทั้งลวงหลอกหลอนเล่นเหมือนเช่นผี*
ไม่น่าพบคบหาให้ราคี ***เหมือนพาลีหลายหน้า**ระอาอาย"*
(เจ้าแสงเพชร)

"จะพูดจาสารพัดประหยัดยั้ง *จะลุกนั่งน้ำท่ากระยาหาร*
อย่าประจบคบผิดหามิตรพาล *ที่สันดานชั่วช้าจะราคี*
คำคนพาลหวานวับแล้วกลับกลอก *มันมักหลอกหลอนเล่นเหมือนเช่นผี*
ใครพบพาลคบค้าจะราคี *ดัง**พาลีหลายหน้า**ระอาอาย"*
(มหาราชกำสรวล)

๑๒๕) **เพชรตัดเพชร** หมายถึง "คนเก่งต่อเก่งมาสู้กัน" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.๒๕๔๖ : ๗๕๗) หรือ "เก่งต่อเก่งมาเจอกัน" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ :๖๓๑) เป็นสำนวนที่เกิดจากการนำเพชร ซึ่งมีความแข็งแกร่งมาตัดเพชร นำมาเปรียบเทียบกับคนที่เก่งต่อเก่งมาต่อสู้กัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

*"หมายเอา**เพชรคมจัดมาตัดเพชร** เมื่อสิ้นเสร็จสมใจกลับไอยสร*
ไม่สมความปรารถนายังอาวรณ์ ยังเร่าร้อนแรงประสงค์ขุนดงเดิม"
(ม่านมลทิน)

๑๒๖) **เพื่อนกินหาง่าย เพื่อนตายหายาก** หมายถึง "ยามสุขเพื่อนมากล้นยามจนเพื่อนหนีหาย" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๖๓๔) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตความจริงของมนุษย์ที่เป็นเช่นนั้น คือ เมื่อมีอาหาร มีทรัพย์สินเงินทอง สามารถเลี้ยงดู ช่วยเหลือคนอื่นได้จะมีคนมารับการเลี้ยงดูจากคนนั้นมากมาย แต่ครั้นไม่มีอาหาร ไม่มีทรัพย์สินเงินทอง ฯลฯ ไม่สามารถจะเลี้ยงดูช่วยเหลือได้ คนที่มารับการเลี้ยงดูที่เคยมีมากก็จะหายหน้าไปพูดเป็นสำนวนว่า "เพื่อนกินหาง่าย เพื่อนตายหายาก" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า "เพื่อนที่มาร่วมสุขด้วยมีมาก แต่เพื่อนที่มาร่วมทุกข์ด้วยมีน้อย เพื่อนที่ไม่จริงใจมีมาก แต่เพื่อนที่จริงใจมีน้อย" ดังเช่น

"พ่อเป็นห่วงดวงใจพ่อทั้งสอง สองพี่น้องฟังวาจาพ่อปราศรัย
จงรักกันอย่าให้แยกแตกน้ำใจ ไม่มีใครที่จะดีกว่าพี่น้อง
*อัน**เพื่อนกินนั้นหาง่ายแต่เพื่อนตายหายาก** พ่อขอฝากให้เข้าฟังไว้ทั้งสอง*
เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวคอยเกี่ยวคล้อง ช่วยปกป้องสู้หน้าปัจจามิตร"
(เพลิงพยาบาท)

๑๒๗) แพะรับบาป หมายถึง "คนที่รับเคราะห์กรรมแทนผู้อื่นที่ทำกรรมนั้น" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๘๐๔) หรือ "ผู้ที่รับเคราะห์แทนผู้อื่น" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๖๓๖) เป็นสำนวนที่มาจากการฆ่าแพะเพื่อบูชายัญ เพราะเชื่อว่าแพะสามารถจะไถ่บาปกรรมของมนุษย์ได้ แพะจึงต้องรับเคราะห์กรรมแทนมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้กระทำบาปกรรมโดยที่แพะไม่เคยทำบาปกรรมใด ๆ ทั้งสิ้น นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่ต้องตกอยู่ในภาวะเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ฝ่ายโฉมยงองค์พระนางสาริกา
ไม่มีผู้รู้เห็นว่าเป็นตาย
ออกตามพระธิดาด้วยอาลัย
เป็นกรรมของสาริกาสุดาดวง
เราอยู่วังนั่งนอนก็ร้อนจิต
เทพไททิพย์โสตจงโปรดปราน
ไม่รู้เห็นกลับมาเป็นแพะรับบาป
ฝ่ายกงพัสผู้อาสาพระภูวไนย
เมื่อพระผ่านฟ้ายังไม่กลับลิบลับหาย
ทั้งมิได้ข่าวคราวเศร้าโศกทรวง
น่าเห็นใจที่ทรงรักลูกหนักหน่วง
คนทั้งปวงออกปากวิพากษ์วิจารณ์
ไม่ทำผิดแต่ต้องทุกข์ไม่หนุกหนาน
เป็นพยานลูกด้วยช่วยเห็นใจ
ก็ไม่ทราบว่ากรรมสร้างแต่ปางไหน
เข้ามาใกล้วันทาฝ่าละออง"
(สองฝั่งฟ้า)

๑๒๘) แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร หมายถึง "การยอมแพ้ทำให้เรื่องสงบ การไม่ยอมแพ้ทำให้เรื่องไม่สงบ" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๘๐๓) หรือ "ยอมแพ้เพื่อให้เรื่องสงบ" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๖๓๕) เป็นสำนวนที่นำความหมายของ "พระ" (ผู้ที่ใจสูง ผู้ประเสริฐ) และ "มาร" (ผู้ที่ใจต่ำ ผู้ที่ไม่รู้จักยอมแพ้) มาใช้เป็นสำนวนเพื่อเตือนสติหรือตั้งข้อสังเกตว่า พึงรู้ว่าเป็นเช่นนั้น พึงเป็นหรือไม่เป็นเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"เมื่อเขาโกรธอย่าเพ่อโกรธพิโรธตอบ *ค่อยพูดปลอบผันผ่อนให้อ่อนหวาน*
*โบราณว่า**แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร*** *พาลต่อพาลหากันต้องบรรลัย"*
(สองฝั่งฟ้า)

"อย่าโกรธขึ้งหึงสาพยาบาท *เหมือนประมาทมิได้รักซึ่งหลักฐาน*
*โบราณว่า**แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร*** *ผู้ใดพาลคนทั้งสิ้นก็นินทา"*
(มหาราชกำสรวล)

๑๒๙) **ฟันลาย** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "เลิก ตัดขาด ไม่ยุ่งเกี่ยวอีกต่อไป" เป็นสำนวนที่นำพฤติกรรมการฟันทะลาย การตัดทะลายของผลไม้ เช่น มะพร้าว ตาลโตนด หมาก จาก ฯลฯมาเปรียบเทียบกับการตัดสินใจฟัน (เลิก) สิ่งอื่น ๆ เช่นความเป็นเพื่อน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ยังเมามันคันหากับทารก *สกปรกน้ำจิตที่คิดหมาย*
เสียแรงเกิดเป็นคนไร้ขนอาย *กู**ฟันลาย**เลิกกันแต่วันนี้ไป*
ไม่อยากพบคบหาไอ้หน้าเปรต *ให้เสียเกรดของกูผู้ยิ่งใหญ่*
ใครถอดรากถากเหง้าเฒ่าจัญไร *ความเจ็บใจรีบจากป้อมหิมพานต์"*
(เจ้าดำดง)

๑๓๐) **ฟ้าร้องก็ต้องฟัง หรือ ฟ้าคะนองก็ต้องฟัง** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "รู้จักฟัง รู้จักสังเกตพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของคนที่มีลักษณะเช่นนั้น นำมาตั้งข้อสังเกต เสนอแนะผู้ฟังกล่าวคือ ผู้ที่มีความสังเกตพิจารณาย่อมไม่ปล่อยให้สิ่งใดที่เกิดขึ้นผ่านไปเปล่า เมื่อได้ยินเสียงฟ้าร้องก็ต้องฟังและพิจารณาจนรู้ว่าหลังจากฟ้าร้องอาจจะมีฟ้าผ่าหรือฝนตกตามมา พึงเตรียมตัว ระวังอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นได้ รู้ว่าฟ้าร้องลักษณะใดที่ฝนจะตกตามมาจึงสามารถจะพยากรณ์ฝนหรือสิ่งอื่น ๆ ได้ คนที่รู้จักฟังเสียงฟ้าร้องจึง เป็นคนที่รู้จัก

สังเกตพิจารณา รู้จักวางท่าที มีคุณค่า ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"จะเดินทางกลางป่าอย่าประมาท *ตามโอวาทเชื่อฟังพ่อสั่งสอน*
ใครทักทาปราศรัยอย่าไปก่อน *จงผันผ่อนทำนองต้องระวัง*
อย่าคบพาลพาลจะพาไปหาผิด *จะร้อนจิตวุ่นวายต่อภายหลัง*
โบราณว่าฟ้าคะนองก็ต้องฟัง *คอยระวังดูเหตุสังเกตการณ์"*
(สามพี่น้องฝ่าแฝด)

"น้องอุตส่าห์มาตามด้วยความรัก *พอพบพักตร์ไม่เหมือนแรกแปลกหนักหนา*
เขาสงสัยว่ามิใช่พี่ธาดา *ไม่รู้ว่าใครแปลงจำแลงตัว*
น้องอยู่ไกลมาถึงก็อึงอื้อ *จะเชื่อถือก็กลัวชายไม่ใช่ผัว*
โบราณว่าฟ้าคะนองก็ต้องกลัว *เอามือตัวปิดหูดูเหตุการณ์"*
(จำเลยลึกลับ)

๑๓๑) มดแดงแฝงพวงมะม่วง หมายถึง "ชายที่ปองรักหญิงบ้านใกล้หรือที่อยู่ใกล้กันและคอยกีดกันไม่ให้ชายอื่นมารัก" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๘๓๑) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของมดแดงที่เฝ้าหรือแฝงพวงมะม่วงและกัดคนที่เข้าไปใกล้หรือเก็บมะม่วง แต่ในที่สุดมดแดงก็หาได้เป็นเจ้าของหรือได้กินมะม่วงไม่ นำมาเปรียบเทียบกับผู้ชายที่เป็นเช่นนั้น คือ ปองรักหญิงบ้านใกล้หรือที่อยู่ใกล้กันและคอยกีดกันไม่ให้ชายอื่นมารัก แต่ในที่สุดตนก็หาได้แต่งงานหรือหาได้เป็นเจ้าของผู้หญิงคนนั้นไม่ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"โอ้เวลาห้าปีไม่มีเลย *ไม่ได้เชยชมนางอย่างประสงค์*
ยอดสตรีนี่กระไรใจซื่อตรง *ไม่ตกลงผัวสองไม่ต้องการ*
เหมือนมดแดงแฝงพวงมะม่วงสด *ไม่รู้รสกำพืดว่าจืดหวาน*
แต่เวียนเฝ้าเข้าหาอยู่ช้านาน *มิได้พานพบรสสลดใจ"*
(รอยหมึกนิลกาฬ)

๑๓๒) **มวยล้ม** หมายถึง "การต่อสู้หรือเรื่องราวที่ดูเหมือนเอาจริงเอาจังแต่กลับ ไม่จริงหรือเลิกล้มไป" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๘๓๗) หรือ "เริ่มต้นทำท่าเหมือนจะเอาจริง แต่แล้วก็เลิกล้มไป" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ :๖๖๔) กาญจนาคพันธุ์ (๒๕๒๑ : ๗๘ – ๗๙) อธิบายความหมายและที่มาของสำนวนนี้ว่า "ทำให้เห็นเอาจริงเอาจัง แต่แล้วก็ไม่เป็นจริง มูลของสำนวนนี้มาจากการชกมวยแข่งขันคู่ชกรู้กันว่าจะให้ใครแพ้ใครชนะ หากทำเป็นให้เห็นว่าต่อยกันจริงจัง แต่แล้วก็ให้แพ้ชนะตามที่ตกลงกันไว้ การกระทำเท่ากับเป็นการหลอกคนดู เรียกว่า "มวยล้ม" คือ สมยอมกันโกงคนดู คำว่า "มวยล้ม" เลยเอามาใช้เป็นสำนวนหมายความว่าไม่ทำจริง ทำหลอกลวงเป็นทีท่าเอาจริงแล้วก็ไม่จริง" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"กไลโกษฐ์จอมยักษ์รักเมียมาก *จึงไม่อยากขัดขวางให้หมางหมอง*
ต้องล้มเลิกเรื่องร้ายยกให้น้อง *เชิญค่อมทองไปธานีลับศีรินทร์*
ที่ตั้งใจไว้ว่าจะแก้แค้น *จะทำแทนเพื่อนรักเจ้าปักษิน*
กลับเป็นเรื่องมวยล้มนิยมยิน *จอมทมิฬรักเมียเสียสัญญา"*
(เจ้าค่อมทอง)

๑๓๓) **มายาสตรีมีมากกว่าร้อยเล่มเกวียน** หมายถึง "มายาสตรีมีมาก" เป็นสำนวนที่นำความจริงของผู้หญิงที่มีมายามากมาตั้งข้อสังเกตชี้แนะแก่ผู้ฟัง หรือผู้อ่านว่าธรรมชาติของผู้หญิงเป็นอย่างนี้ และพึงวางท่าทีต่อผู้หญิงให้ถูกต้อง เช่น อย่าวางใจเพราะจะเป็นอันตรายได้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ขอสาบานต่อฟ้าเทวาเหย *เราไม่เคยคิดยุ่งไปสุงสิง*
ไม่เคยมุ่งเข้าไปมั่วกลัวจริงจริง *มันยังอิงอ้างเอาให้เราอาย*
สุดวิสัยจะศึกษามารยาหญิง ***มันยากยิ่งมีมากหลากเหลือหลาย***
สองร้อยเล่มเกวียนขนยังหล่นราย ***ชายมักตายเสียเพราะสาวเจ้ามารยา"***
(ม่านมลทิน)

"จึงตั้งจิตติดตามไปบ้านสามปอยดง *ความประสงค์จะได้ชมภิรมย์ขวัญ*
แดนสตรีมีศัตรูของคู่กัน *ประมาทมันมักมอดม้วยมากมายมี*
มายากลมนตร์สาวสักเท่าไร ***ไม่มีใครคำนวณได้ถ้วนถี่***
ถึงคราวเคราะห์เรืองศักดาจะสิ้นบารมี *ตามนารีรูปงามไปบ้านสามปอยดง"*
(สายเลือดขัตติยา)

๑๓๔) **มีไฟย่อมมีควัน** หมายถึง "เมื่อมีผลย่อมมีเหตุ" เป็นสำนวนที่นำความจริงของไฟ ซึ่งมีควันมาเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นที่มีลักษณะเช่นเดียวกันกล่าวคือ เมื่อมีไฟย่อมมีควัน เมื่อมีผลย่อมมีเหตุสิ่งอื่นก็มีลักษณะเช่นนั้น เช่น เมื่อมีการนินทาย่อมมีการทำผิด ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังช่น

"ไฉนนางสร้างกรรมทำความชั่ว *ความผิดตัวหรือจะปิดให้มิดหาย*
เมื่อมีไฟแล้วที่ไหนควันจะวาย *อันช้างตายหรือจะปิดด้วยใบบัว"*
(ภูติเหลือง)

"รวิวรรณขวัญใจอยู่ในห้อง
เคยลอบเล่นเป็นชู้กับผู้ชาย
คอยระวังนั่งระแวงแกล้งรักษา
พ่อรังเกียจความจนพี่สญชัย
คนทั้งสิ้นนินทากันหนาหู
เมื่อมีไฟแล้วที่ไหนจะไม่ควัน
น้ำเนตรนองย้อยหยาดไม่ขาดสาย
พ่อจับได้หวงห้ามไม่ตามใจ
จะพบหน้าชู้ชายไล้ไฉน
หนูกลุ้มใจตอนที่มามีครรภ์
เรื่องเล่นชู้ลอบชมภิรมย์ขวัญ
นางก้มกันแสงหาโศกาลัย"
(มัจจุราชเล่นกล)

๑๓๕) มือใครยาวสาวได้สาวเอา หมายถึง "ใครดีใครได้ โลภอยากได้มาเป็นของตนโดยไม่รู้สึกละอาย" เป็นสำนวนที่มาจากบทร้องเล่นโบราณที่ว่า "ซักส้าวเอย มะนาวโตงเตง ขุนนางมาเอง มาเล่นซักส้าว *มือใครยาวสาวได้สาวเอา* มือใครสั้นเอาเถาวัลย์ต่อเข้า" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"อันเงินทองต้องเบิกจากพระคลัง
ใครทุกข์ร้อนอย่างไรก็ไม่ว่า
ฉ้อเงินราษฎร์กวาดเงินหลวงหลอกลวงกิน
เขาเคยโกงกันมาก่อนก็ไม่ห่อนผิด
มือใครยาวสาวได้ก็สาวเอา
พอมีทางช่องโหว่งก็โกงกิน
เห็นได้ท่าก็ต้องงับเอาทรัพย์สิน
เงินแผ่นดินถ้าได้ช่องก็ต้องเอา
ต้องถือสิทธิ์ทำบ้างเหมือนอย่างเขา
แล้วตั้งเจ้าสุริยะปัญจาระนคร"
(สิงหราชกษัตริย์ศึก)

๑๓๖) มือถือสากปากถือศีล หมายถึง "มักแสดงตัวว่าเป็นคนมีศีลธรรมแต่กลับประพฤติชั่ว" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๘๖๖) หรือ "คนชั่วที่ปากพร่ำพูดแต่ความดี" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๖๘๕) เป็นสำนวนที่เกิดจากพฤติกรรมของคนบางคนที่เป็นเช่นนั้น กล่าวคือปากพร่ำพูดแต่ความดีแต่กลับประพฤติชั่ว พูดเป็นสำนวนว่า มือถือสาก (สากเป็นเครื่องมือสำหรับทิ่มหรือตำสิ่งของ

หรือคน) ปากถือศีล (ศีล คือ ข้อห้ามไม่ให้กระทำชั่ว) ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการสับเปลี่ยนคำไปบ้าง ดังเช่น

"ทั้งวงรัฐวงราษฎร์หรือวงศาสนา ยังเมามันตัณหาจนตาหัน
ไม่หลบหลีกปลีกตัวยังพัวพัน หลงด้วยสรรเสริญสุขเสียทุกราย
ปากถือศีลแต่ว่ามือยังถือสาก *จึงลำบากลำบนต้องขวนขวาย*
ชั้นเถรเฒ่าเข้าคุณยังวุ่นวาย เพราะอยากได้อยากดังอยู่ทั้งนั้น"
(เจ้าแสงเพชร)

"มึงเป็นมิตรผิดสัญญาไอ้หน้าสัตว์ มึงแกล้งขัดผลประโยชน์กูโกรธใหญ่
เด็กที่หลับอยู่ที่ใต้ร่มไม้ไทร ลูกหลานใครที่มึงเป็นก้างมาขวางคอ
ปากถือศีลแต่มือยังถือสาก *กูไม่อยากเกรงกลัวไอ้หัวหมอ*
การคบหาสามัคคีเท่านี้พอ มึงทิ้งข้อผูกพันที่สัญญา
กูก็ผิดที่มาเป็นมิตรกับไอ้ชาติชั่ว ประพฤติตัวตั้งอยู่แบบหมูหมา
ที่สัญญากูผิดเพราะกูคิดเมตตา มึงจะฆ่าเด็กให้ตายกูไม่ให้มึงทำ"
(อาถรรพณ์สวาท)

๑๓๗) ไม้ตาย หมายถึง "วิธีการที่จะเอาชนะศัตรูได้" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๘๘๖) หรือ "กลอุบายสุดยอดที่นำมาใช้" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๖๙๘) เป็นสำนวนที่มาจากการต่อสู้โดยใช้กระบี่กระบองที่มีท่าตีคู่ต่อสู้หลายท่า ท่าที่ตีให้คู่ต่อสู้ถึงตาย ซึ่งเป็นท่าที่สำคัญที่สุด และจะนำมาใช้ในกรณีที่จำเป็นที่สุด เรียกว่า "ไม้ตาย" ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นสำนวนขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"พระทรงสิทธิ์อิทธาปรีชาฉลาด *จึงสามารถผูกพันเป็นปัญหา*
ทิ้งไม้ตายให้เจ้าชายกฤษดา *กับเจ้าฟ้าพรรณรายมุ่งหมายใจ"*
(เสวตฉัตรเวียงชาน)

๑๓๘) **ไม้เบื่อไม้เมา** หมายถึง "ไม่ลงรอยกัน ขัดแย้งกันเป็นประจำ" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๘๘๗) กาญจนาคพันธุ์ (๒๕๒๑ : ๑๕๒) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า "มีเรื่องหรือมีเหตุที่ทำให้เอือมระอาต่อกัน ไม่อยากสมาคมกัน ไม่ชอบกัน ไม่ถูกกัน ไม่เข้ากัน เกลียดชังกันอยู่เสมอเป็นนิจ" เป็นสำนวนที่มาจากการวางยาเบื่อหรือยาพิษทำร้ายกัน ยาเบื่อหรือยาพิษที่ทำให้คนเมาหรือตายได้ มาจากต้นไม้บางชนิดจึงเรียกต้นไม้ซึ่งมีพิษบางชนิดเหล่านั้นว่า "ไม้พิษ" หรือ "ไม้เบื่อ" หรือ "ไม้เมา" คนที่ถูกวางไม้เบื่อไม้เมาหรือไม้พิษหรือยาเบื่อหรือยาพิษย่อมจะไม่ลงรอยกัน ขัดแย้งกัน เกลียดชังกัน ฯลฯ เป็นธรรมดา ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"เดินทางไกลไปเมืองฝางนั้นต่างเขต *แม้เกิดเหตุก็จะยากลำบากแสน*
หนึ่งสตรีสองศัตรูอย่าดูแคลน *ข้อสามแอลกอฮอล์ข้อระวัง*
เรื่องสุรานารีนี้ร้ายนัก *ให้ลูกรักจงจำคำพ่อสั่ง*
ใช้หูตาอย่าประมาทให้พลาดพลั้ง *จงระวังคนเวียงแก้วอย่าร่วมทาง*
เป็นไม้เมาไม้เบื่อเชื่อไม่ได้ *จงหาอุบายหลบหลีกเป็นปีกหาง"*
(เสวตฉัตรลานนาไทย)

๑๓๙) **ไม่มีสักสิ่งหลิ่งไม่พัง** (ไม่มีสักสิ่งตะลิ่งไม่พัง) เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "เมื่อมีเหตุย่อมมีผล ทุกสิ่งย่อมมีเหตุ" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของตะลิ่งที่พัง นำมาตั้งเป็นข้อสังเกต เสนอแนะผู้ฟังว่า ทุกสิ่งเกิดจากเหตุหรือทุกสิ่ง (ที่เกิดขึ้น) ย่อมมีเหตุหรือผลย่อมมาจากเหตุสิ่งนี้เป็นความจริง เป็นสิ่งที่พึงรู้และพึง

วางท่าทีต่อสิ่งนี้ให้ถูก เช่น ยอมรับหรือปฏิเสธ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

ปัทมา : *สำคัญที่มีเหตุจึงมีผล*
นี่คำคนรุ่นก่อนเขาสอนสั่ง
ไม่มีเรื่องเลยสักสิ่งหลิ่งไม่พัง
นางจากวังเดินทางมากลางคืน
(เจ้าแสงเพชร)

เกศสุริยา : *จอมกษัตริย์ขัดสนจนพระทัย*
เรื่องอะไรเข้ามาค้านการมงคล
รัตติกาล : ***แม้ไม่มีสักสิ่งหลิ่งไม่พัง***
ไม่มีเหตุอยู่มั่งไม่มีผล
(เสียแรงรัก)

๑๔๐) **ไม้ล้มข้ามได้ คนล้มอย่าข้าม** หมายถึง "อย่าซ้ำเติม หรือดูถูกคนที่เพลี่ยงพล้ำไปแล้ว เพราะเขาอาจกลับคืนมามีอำนาจได้อีก" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๖๘๘) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นความจริงของต้นไม้ นำมาเปรียบเทียบกับคนกล่าวคือ ต้นไม้เมื่อล้มแล้วไม่สามารถจะลุกขึ้นได้อีกจึงสามารถข้ามได้ ไม่เป็นอันตราย ส่วนคนต่างกับต้นไม้ที่ล้มแล้วสามารถจะลุกขึ้นได้อีก การไปข้ามคนที่ล้มจึงเป็นอันตรายเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ พูดเป็นสำนวนว่า "ไม้ล้มข้ามได้ คนล้มอย่าข้าม" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนคำไปบ้างและใช้คู่กันกับสำนวน "ชั่วเจ็ดทีดีเจ็ดหน" ซึ่งช่วยเสริมให้ความหมายของสำนวนนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่นที่ว่า

"เขารังเกียจเหยียดหยามให้เสียเกียรติ *คอยส่อเสียดทับถมให้จมหาย*
เราเกิดมาสามารถว่าชาติชาย *ต้องดิ้นได้สักครั้งอย่ากังวล*
ใช่ไม้ล้มข่มข้ามหยามกันง่าย *ลูกผู้ชาย**ชั่วเจ็ดทีดีเจ็ดหน***
เขารังเกียจเหยียดหยามยามเราจน *แต่ว่าค่าของคนคือผลงาน"*
(น้ำใจแม่)

๑๔๑) ไม้หลักปักขี้ควาย หมายถึง "โลเล ไม่แน่นอน" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๘๘๐) หรือ "โลเลไปมาเอาแน่นอนไม่ได้" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๗๐๐) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตการปักไม้หลักลงบนกองขี้ควาย ซึ่งมีความอ่อนเหลวว่าไม่แข็งแรง ไม่แน่น โอนเอน ล้มง่าย หลุดง่าย นำมาเปรียบเทียบกับคนที่มีลักษณะเช่นนั้น คือ โอนเอนไปมา ไม่มั่นคง ไม่แน่นอน ฯลฯ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการตัดคำบ้าง ดังเช่น

"คำโบราณท่านห้ามเป็นความจริง *เรื่องผู้หญิงอยู่วัดควรตัดบัญชี*
เพราะตัณหาตาเห็นเป็นความสุข *นำความทุกข์ยุ่งยากเอามาฝากฤาษี*
ถึงโกมาศที่ได้มาก็สัจจะไม่มี *ถึงจะดีก็เหมือน**หลักปักขี้ควาย***
ไม่เที่ยงแท้แน่นอนอ่อนเอนเอียง *เสียชื่อเสียงผู้ใหญ่เจ็บใจไม่หาย"*
(คัมภีร์ดำ)

๑๔๒) ไม่เห็นโลงศพไม่หลั่งน้ำตา หมายถึง "ทั้ง ๆ ที่รู้แต่ไม่ตระหนักไม่คิดป้องกัน จนกระทั่งพบกับสิ่งที่ร้ายนั้นจึงตระหนักได้แต่ก็สายไป ได้แต่เสียใจ" พจนานุกรมฉบับมติชน (๒๕๔๗ : ๖๘๗) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า "ไม่เข้าที่คับขันก็ไม่นึกเสียใจ" เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตพฤติกรรมของคนบางคนว่า เป็นเช่นนั้น นำมาตั้งข้อสังเกตแก้ผู้ฟังว่า คนที่มีพฤติกรรมเช่นนั้นจะได้รับผลเป็นอย่างนั้น พึงวางท่าทีให้ถูก คือ อย่าเป็นเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางคน เมื่อยังไม่เข้าที่คับขัน (คือไม่ถูกยุบ

สภาฯ) ก็ไม่เคยสำนึกว่าชาวบ้านที่ได้เลือกตนเข้าไปเป็นสมาชิกสภาฯมีบุญคุณ มีคุณค่า ซึ่งตนควรจะได้สำนึกและทำอะไรตามที่ได้สัญญาไว้ เพิ่งมาสำนึกได้ว่าชาวบ้านมีบุญคุณ มีคุณค่าก็เมื่อเข้าที่คับขันคือ สภาฯ ถูกยุบไป ตนต้องมาหาเสียงหาคะแนนจากชาวบ้านใหม่ ดังที่ว่า

"แรกหาเสียงเพียงจะกลืนฟังชื่นจิต *ใครหลงผิดก็ต้องตายเสียด้วยปลายชิวหา*
เมื่อไม่เห็นโลงศพก็ไม่พบน้ำตา *ไม่ถึงที่ยุบสภาไม่เห็นหน้าผู้แทน"*
(ขุนศึกนรสิงห์)

๑๔๓) ไม่เอาถ่าน หมายถึง "ใช้การไม่ได้ ไม่เอางานเอาการ ไม่รักดี" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๓๘๕) หรือ "ไม่เอาธุระไม่ทำอะไรเป็นชิ้นเป็นอัน" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๖๘๗) เป็นสำนวนที่มาจากการหลอมแร่แปรธาตุ นำมาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของคน ที่มีลักษณะเช่นนั้น กล่าวคือ การหลอมแร่ต้องใช้ถ่านที่ให้ความร้อนสูงเป็นอุปกรณ์ในการหลอมแร่ที่ดี เมื่อนำมาหลอม จะมีคุณภาพดีขึ้นเป็นแร่ที่เอาถ่าน ส่วนแร่ที่ไม่ดีแม้จะนำมาหลอมสักกี่ครั้งก็ยังมีคุณภาพคงเดิม เป็นแร่ที่ไม่เอาถ่าน คำว่า "เอาถ่าน" และ "ไม่เอาถ่าน" จึงกลายเป็นสำนวนขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังตัวอย่าง

"กูผิดหวังสังเวชน้ำเนตรตก *เลือดในอกผ่าเหล่า**ไม่เอาถ่าน***
มันกลับกลอกนอกจิตคบมิตรพาล *เพราะสันดานดึงดื้อมันถือดี"*
(น้ำใจแม่)

"หลวงสมบูรณ์พูนสุขทุกค่ำเช้า *กลับติดเหล้าหลงไหลหัวใจเถื่อน*
***ไม่เอาถ่าน**การกิจติดจะเฟือน* *แม่ศรีเรือนรบรุกทุกเวลา"*
(คมพิฆาต)

๑๔๔) ย้อมแมว หมายถึง "ตกแต่งคนหรือของที่ไม่ดีโดยมีเจตนาจะหลอกลวงให้ผู้อื่นเชื่อว่าดี" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๘๘๕) หรือ "ปลอมของไม่ดีให้เป็นของดีอย่างที่ตนต้องการ" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๗๐๕) กาญจนาคพันธุ์ (๒๕๒๑ : ๑๖๑) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า "ลวง หลอกลวงเอาง่าย ๆ เอาของไม่ดีมาตบแต่งเสียใหม่ให้หลงเชื่อว่าดีแล้วให้ไป" เป็นสำนวนที่มาจากการย้อมแมวให้เป็นสีต่าง ๆ ตามที่นิยมและเชื่อกันว่าดีเพื่อให้ขายได้ โดยที่สีแมวจริงไม่เป็นเช่นนั้น ผู้ซื้อบางคนที่ไม่รู้ความจริง เมื่อเห็นว่าแมวนั้นสีสวยก็ซื้อไปเลี้ยง ต่อมาสีที่ย้อมอาจจางลงหรือลอก จึงได้รู้ว่าตนถูกหลอกลวง จึงเกิดสำนวน "ย้อมแมวขาย" ขึ้น พูดสั้น ๆ ว่า "ย้อมแมว" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"จึงแถลงแจ้งตามเนื้อความลับ *น้องไม่จับแมวปลอมย้อมถวาย"*
(เพื่อนแก้วเมียขวัญ)

๑๔๕) ยุให้รำตำให้รั่ว หมายถึง "ยุให้แตกกัน ยุให้ผิดใจกัน" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๙๑๐) ยังไม่พบที่มาสันนิษฐานว่าเป็นสำนวนที่มาจากพฤติกรรมของคนบางคนที่เป็นเช่นนั้น คือ ไปยุแหย่ให้คน ๒ คน แตกกันหรือยุให้คน ๒ คน เกิดผิดใจกัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"พระเจ้าตามาด้วยไม่ช่วยห้าม *กลับคล้อยตามสานุศิษย์ผิดผู้ใหญ่*
ฤๅษีว่าถ้าเลี้ยงไว้ต่อไป *จะเสียใจภายหลังพูดดังนี้*
เพราะคนเฒ่าเข้าแทรกจึงแตกจาก *ลูกไม่อยากนับถือว่าฤๅษี*
***ยุให้รำตำให้รั่ว**ตัวกาลี* *พระสามีเชื่อครูผู้ยุยอน"*
(แสงวาริน)

๑๔๖) ร้อยชู้ฤาจะสู้เนื้อเมียตน เมียร้อยคนฤาจะสู้พระแม่ได้ หมายถึง "ภรรยาดีที่สุด ภรรยาเลิศกว่าผู้หญิงอื่นทั้งสิ้น แม่รักลูกที่สุด แม่มีบุญคุณต่อลูกมากที่สุด" เป็นสำนวนที่นำความจริงของภรรยาและแม่ที่เป็นเช่นนั้น มาตั้งข้อสังเกตชี้แนะแก่ผู้ฟังหรือผู้อ่านว่าพึงรู้และวางท่าทีให้ถูกกล่าวคือ ภรรยาย่อมเป็นที่รักที่สุดของสามีหรือดีที่สุดของสามีหรือรักสามีมากที่สุด แม่รักลูกที่สุด แม่มีบุญคุณต่อลูกมากที่สุด พึงรักภรรยามากกว่าหญิงอื่นทั้งหมด แต่ขณะเดียวกันก็ไม่หลงภรรยาจนลืมแม่ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำไปบ้าง เช่นที่ว่า

"พระตรัสว่ากินราก็น่ารัก
ทั้งพวกพ้องเขาเองก็เกรงใจ
ใช่จะหลงรักเมียจนลืมแม่
อันร้อยชู้หรือจะสู้เมียรักตน
ทั้งจอมยักษ์ท่านก็อยู่สมผู้ใหญ่
จะทิ้งไปหรือก็ยังเป็นกังวล
พี่เพียงแต่เล่าความตามเหตุผล
เมียร้อยคนหรือจะสู้พระมารดา"
(เทพวงศ์จงกลนี)

๑๔๗) รักดีหามจั่ว รักชั่วหามเสา หมายถึง "ใฝ่ดีจะมีความสุขความเจริญ ใฝ่ชั่วจะได้รับความลำบาก" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๙๓๘) หรือ "รักดีจะสบาย ใฝ่ชั่วจะได้รับความลำบาก" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๗๓๒) สันนิษฐานว่าสำนวนนี้มาจากการสังเกตจั่วและเสา นำมาเปรียบเทียบกับการใฝ่สูงใฝ่ต่ำของมนุษย์กล่าวคือ จั่วอยู่บนที่สูง เบาเปรียบได้กับความใฝ่สูง ความมานะพยายามจะพัฒนาตัวเองของมนุษย์ ส่วนเสาอยู่ต่ำ หนัก เปรียบได้กับความใฝ่ต่ำ (ใฝ่ชั่ว) ความยากลำบากของมนุษย์ พูดเป็นสำนวนว่า "รักดีหามจั่ว รักชั่วหามเสา" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"พ่อจากไปไกลหายไม่วายข้อง
กลัวคนตายใช้คนเบื่อเชื่อคนจร
โบราณว่ารักงามได้หามจั่ว
ลูกทั้งสองอยู่หลังจงฟังสอน
คิดเสียก่อนจะไว้วางทางน้ำใจ
ถ้ารักชั่วหามเสาจะเอาไหน

หวานเป็นลมขมเป็นยาชะล่าใจ *อย่าเชื่อใจง่ายง่ายให้ตริตรอง*
เมื่อคบคนจะต้องรู้ดูใบหน้า *การซื้อผ้าดูเนื้อดีกว่าเชื่อเจ้าของ*
พ่อจากไปใครเล่าเฝ้าปกครอง *ลูกทั้งสองดูแลกันให้แน่นอน"*
(กุหลาบดำ)

๑๔๘) **รู้หลบเป็นปีก รู้หลีกเป็นหาง** หมายถึง "รู้จักเอาตัวรอดหรือปรับตัวให้เข้ากับเหตุการณ์" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๙๖๓) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตการบินของนก นำมาเปรียบเทียบกับการกระทำของคนที่มีลักษณะเช่นนั้น กล่าวคือ เมื่อนกบินต้องใช้ปีกและหางบินหลบหลีกสิ่งที่อยู่ข้างหน้าเพื่อเอาตัวรอดและไปสู่จุดหมาย เช่นเดียวกับมนุษย์ที่รู้จักเอาตัวรอดหรือปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์นั้น ๆ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"นุชนาถกราบลาท่านอาจารย์ *ความสงสารพระชีครจึงสอนสั่ง*
พระธิดาอย่าประมาทจะพลาดพลั้ง *จงระวังภัยพาลมารทมิฬ*
รู้วิธีหลบหลีกเป็นปีกหาง *อย่าทำทางให้ศัตรูมันดูหมิ่น*
เป็นผู้หญิงสิ่งที่ชั่วคือตัวมลทิน *เมื่อได้ยินคำยุยงอย่าหลงเพลิน"*
(เพลิงพยาบาท)

๑๔๙) **รู้หวัน หรือ รู้จักหวัน** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "รู้จักผิดชอบชั่วดี ควรไม่ควร รู้จักเวลา" เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตพฤติกรรมของคนบางคนที่เป็นเช่นนั้น นำมาตั้งข้อสังเกตว่าเราควรทำหรือไม่ทำเช่นนั้น กล่าวคือ คนบางคนรู้จักผิดชอบชั่วดี ควรไม่ควร รู้จักเวลา ว่าเวลาใดควรทำสิ่งใด คือ รู้จัก "หวัน" (หวัน คือ "สวรรค์" ซึ่งหมายถึง บุญ ความสุข ความดี ความเจริญ หรือ "ตะวัน" ซึ่งหมายถึง "เวลา") ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ดีสมควรทำ ส่วนบางคนมีพฤติกรรมเป็นตรงข้าม คือ ไม่รู้จักหวัน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ไม่ดีไม่สมควรทำ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"นายสีแก้วยอดทองคนของตา
นายสีแก้วนี้เขาอยู่พอรู้หวัน
ให้ธิดารับไว้ได้ใช้งาน
ไอ้ทองนั้นผ่าเหล่าไม่เอาถ่าน"
(เจ้าค่อมทอง)

๑๕๐) เราว่าควายเขาว่าวัว หมายถึง "มีความเห็นที่ขัดแย้งกัน" เป็นสำนวนที่นำเอาความแตกต่างของควายกับวัว นำมาเปรียบเทียบกับความเห็นที่ขัดแย้งเห็นต่างกัน มองต่างกันของคนสองคน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"น่าสงสารพิมผกาเวลาท้อง
ถูกผัวทิ้งยิ่งทุกข์ระทมทวี
โอ้แรกรักผักต้มที่ขมขื่น
พอเบื่อหน่ายเราว่าควายเขาว่าวัว
น้ำเนตรนองแนวหน้ามารศรี
เขาหลีกหนีห่างแหไปแต่ตัว
ยังชมชื่นว่าหวานสันดานผัว
ออกชื่อผัวเข็ดขยาดแล้วชาตินี้"
(อาถรรพณ์สวาท)

๑๕๑) เรือขาดพาย เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ไม่มีจุดหมายปลายทาง ขาดจุดหมายปลายทาง เคว้งคว้าง" เป็นสำนวนที่นำความจริงของเรือที่ขาดพาย (พาย คือ ไม้พายใช้พายและบังคับทิศทางเรือ) ซึ่งจะลอยเคว้งคว้างไม่มีจุดหมายปลายทาง นำมาเปรียบเทียบกับชีวิตครอบครัวที่ไร้ผู้นำซึ่งต้องเคว้งคว้าง ไม่มีจุดหมายปลาย ทางที่แน่ชัด ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"พ่อของเจ้าเท่าแต่แย่เต็มทน
จนเสียกิจไม่คิดการงานประกอบ
สุดปรึกษาหาทางให้บางเบา
ไหนค่ากินหนี้สินเหล้าเข้ามาแทรก
เราเหมือนเรือขาดพายท้ายก็รั่ว
ตกเป็นคนติดเหล้าเท่าแต่เมา
สุราครอบสิ้นปัญญาเป็นผ่าเหล่า
ไม่รับเอาผิดชอบกับครอบครัว
เหมือนเอาแอกมาครอบไว้รอบหัว
จึงครอบครัวเราอนาถต้องขาดแคลน"
(ฟ้าสูงแผ่นดินต่ำ)

๑๕๒) เรือผ่าจอก เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ บางครั้งใช้ว่า "เรือผ่านป่าจอก" หรือ "เรือเข้าป่าจอก" หมายถึง "แม้จะผ่านผู้ชายมาแล้วก็ไม่ปรากฏรอยพิรุธ ไม่มีรอยพิรุธ" เป็นสำนวนที่นำความจริงของจอก (พืชลอยน้ำมักขึ้นในน้ำนิ่งหรือในคูน้ำไหลเรื่อย ๆ มีรากเป็นกลุ่มใหญ่ลอยในน้ำ หรือเกาะยึดโคลนอยู่ใบเป็นแผ่นสีเขียวสดซ้อน ๆ กันชูตั้งบนผิวน้ำ) ซึ่งเมื่อเรือผ่าหรือฝ่าหรือผ่านก็จะแยกออกจากกันแต่เมื่อเรือผ่าพ้นไปแล้วก็จะกลับชิดเหมือนเดิม ไม่ปรากฏรอยพิรุธใดหลงเหลืออยู่ นำมาเปรียบเทียบกับผู้หญิงที่ผ่านผู้ชายมาแล้ว เคยมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายมาแล้วว่ามีลักษณะเช่นนั้นคือไม่ปรากฏรอยพิรุธใด ๆ หลงเหลืออยู่ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ที่เนื้อนุ่มชุ่มฉ่ำเหมือนน้ำอ้อย
เพียงครั้งหนึ่งคงไม่ถึงกับเป็นชาน
ถึงถูกชายอื่นชิมลิ้มรสแล้ว
พืชผักจอกเมื่อเรือออกก็หมดรอย
ถึงเหลือรอยมดตอมก็หอมหวาน
ได้แต่งงานแล้วค่อยปิดให้มิดรอย
เหลือก้นแก้วน้ำตาลหวานคอหอย
จะคิดน้อยใจอะไรทำไมกัน"
(เพื่อนแก้วเมียขวัญ)

๑๕๓) เรือล่มในหนองทองไม่ไปไหน หมายถึง "คนในเครือญาติแต่งงานกันทำให้ทรัพย์มรดกไม่ตกไปอยู่กับผู้อื่น" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๙๗๔) หรือ "การแต่งงานกับเครือญาติกันทรัพย์มรดกยังตกอยู่ในวงศ์ตระกูล" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๗๔๘) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตเห็นความจริงของเรือ ที่บรรทุกทรัพย์สินสิ่งของที่มีค่าต่าง ๆ ว่าเมื่อล่มลงทรัพย์สินสิ่งของที่มีค่าเหล่านั้นอาจเปียกเสียหายไปบ้าง แต่ทรัพย์สินสิ่งของซึ่งมีค่าจริง ๆ ก็ยังอยู่ในบริเวณนั้นเรือซึ่งเป็นทรัพย์สินที่มีค่าอย่างหนึ่งก็ยังอยู่ในบริเวณนั้น นำมาเปรียบเทียบกับการแต่งงานของคนที่เป็นญาติกันว่าเป็นเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า "ถึงแม้จะสูญเสียอะไรไปบ้างก็จะไม่เสียไปอย่างสูญเปล่า แม้จะสูญเสียลูกสาวไปแต่เราก็ได้ลูกเขยที่ดีคู่ควรกับลูกสาวมาทดแทน" เช่นที่ว่า

"เรื่องเงินหมั้นขันหมากต้องช่วยเหลือ
ต่อขัดงานการพิธีไม่ต้องมีอะไร
*ถือว่า**เรือล่มในหนองทองไม่ไปไหน***
ให้ผู้ใหญ่รดน้ำมนต์สองคนก็พอ"
(แสงพยัคฆ์)

"มารฟังดูรู้ประวัติราชบุตร
จะออกปากฝากฝังพระธิดา
เมื่อเราฝากลูกไว้อยู่ใกล้ชิด
ไม่เรียกร้องต้องการให้มากมาย
เหมือนเรือลำสำคัญสุพรรณหงส์
ยิ่งแสนสุดสุขโสมนัสา
ด้วยปัญญาแยบยลกลอุบาย
คงไม่ผิดแผนการประมาณหมาย
ถึงจะให้เขาฟรีฟรีเราก็ดีใจ
เมื่อล่มลงในหนองทองไม่ไปไหน"
(แสงพยัคฆ์)

"สมเด็จท้าววงศ์วิชัยจอมไกรจักร
มิได้รู้เรื่องราวเจ้าสายฟ้า
ให้อยู่ใกล้พระบุตรีรัชนีรมย์
แต่สายฟ้าสารพัดอึดอัดใจ
สุดแสนรักเหมราชปรารถนา
สำคัญว่าราชกุมารสำราญใจ
*นึกว่า**เรือล่มในหนองทองไม่ไปไหน***
ถึงผู้ใหญ่เปิดช่องก็ไม่ต้องการ"
(ฟ้าสูงแผ่นดินต่ำ)

๑๕๔) เรือใหญ่เข้าคลอง เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ผู้ใหญ่ที่ต้องตกอยู่ในภาวะจำยอม" เป็นสำนวนที่นำความจริงของเรือใหญ่ ซึ่งเมื่อเข้าคลองต้องติดขัดจะไปข้างหน้าก็ไม่ได้ จะถอยหลังก็ลำบาก นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่เป็นใหญ่ที่ต้องตกอยู่ในภาวะเช่นนั้น คือเข้าที่คับขัน ติดขัด ไม่สามารถจะแก้ไขหรือทำอะไรได้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"พิษณุมาอยู่ในรัตนา
สอบสัมภาษณ์บรรดาประชาชน
เจ้าอยู่หัวกลัวพระมเหสี
ใช้ปัญญาสังเกตดูเหตุผล
ก็รู้กลนางสร้อยแก้วกัลยา
จึงได้มีความยุ่งยากมากนักหนา

กำลังคนของขุนพลสุริยา *พระราชาจำยอมตรอมพระทัย*
เรื่องทั้งนี้หากไม่มีนางสร้อยแก้ว *ถึงผิดแล้วก็พอมองช่องแก้ไข*
สงสารองค์ทรงฤทธิ์สิทธิชัย *เป็น**เรือใหญ่เข้าคลอง**หมดช่องทาง”*
(ราชินีมหากาพ)

๑๕๕) **เรือใหญ่กว่าคลอง** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “วางตัวลำบากอยู่ยาก” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตความจริงของเรือที่ใหญ่กว่าคลอง (ลำคลอง) ว่าจะลำบาก ติดขัด ไม่เหมาะสมที่จะใช้ นำมาเปรียบเทียบกับคนที่เป็นเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้ในความหมายว่า “เป็นส่วนเกิน สิ่งที่ไม่มีความหมาย ไร้คุณค่า ไร้ประโยชน์” เช่นที่ว่า

“อันเมียเก่าเขาหมายเหมือนปลายอ้อย *ย่อมจืดกร่อยเสื่อมรสหมดความหวาน*
*กลายเป็น**เรือเหลือล้ำเกินลำธาร*** *ต้องขึ้นคานค้างน้ำชอกช้ำใจ”*
(มัจจุราชสายน้ำผึ้ง)

“อยู่วันหนึ่งพระมารดาปรึกษาหนู *แม่ไม่อยากอยู่ในปราสาทราชฐาน*
*แม่นึกอายคล้าย**เรือเหลือลำธาร*** *ต้องค้างคานนานน่าระอาอาย”*
(ทายาทพระยางู)

๑๕๖) **ล่มหัวจมหาง** หรือ “ล่มหัวจมท้าย” หรือ “ร่วมหัวจมท้าย” หมายถึง “ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันตั้งแต่ต้นไปจนจบ” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๗๖๓) เป็นสำนวนที่เกิดจากการพายเรือที่คนที่นั่งหัวเรือและนั่งท้ายเรือ ต้องช่วยกันพายจนไปถึงที่หมาย หากเรือไม่ล่มก็จะไปถึงที่หมายด้วยกัน แต่หากเรือล่มก็จะต้องล่มคือจมน้ำด้วยกัน ทุกข์ยากด้วยกัน นำมาเปรียบเทียบกับการร่วมมือร่วมใจร่วมทุกข์ร่วมสุขกันของคนสองคน ตั้งแต่เริ่มต้นไปจนจบ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"แรมทางกลางป่าตั้งสิบห้าวัน *ความสัมพันธ์พอกพูนเพิ่มทวี*
จนรักใคร่ได้เสียเป็นเมียผัว ***ล่มหัวจมหาง****กลางไพรศรี"*
(กามเทพลวง)

๑๕๗) ล้วงคองูเห่า หมายถึง "บังอาจลักขโมยหรือล่อลวงเอาทรัพย์สินเป็นต้นจากผู้ที่น่าเกรงขาม" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๙๙๑) หรือ "แอบกระทำล่วงเกินผู้มีอำนาจจนสำเร็จ" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๗๖๔) เป็นสำนวนที่นำความมีพิษน่าเกรงขามของงูเห่าที่หากกัดใครเข้า ก็เป็นอันตรายอาจถึงตายมาเปรียบเทียบกับบุคคลที่น่าเกรงขาม คนที่กล้าล้วงคองูเห่า จึงต้องกล้าหาญกล้าเสี่ยงอันตราย เช่นเดียวกับคนที่บังอาจลักขโมย หรือล่อลวงเอาทรัพย์สินหรือสิ่งอื่นจากผู้ที่มีอำนาจน่าเกรงขาม ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ฝ่ายพวกโจรชั้นสมุนต่างวุ่นวาย *เมื่อนางหายออกจากชะวากผา*
ที่หับห้องหุบเขาลำเนาป่า *ตามค้นหาทั่วจบไม่พบพาน*
พวกเรานี้มีผิดคิดไฉน *โทษผู้ใหญ่เขาต้องลงไม่สงสาร*
แต่เวียนวนค้นหาอยู่ช้านาน *มิได้พานพบองค์นางนงเยาว์*
ไอ้ตัวไหนใครกล้าทำสามารถ *ทำบังอาจ****ล้วงล่อคองูเห่า***
ลอบลักพาพระบุตรีหนีจากเรา *เราต้องเอาเรื่องแสดงแข้งเข้านาย"*
(สิงหราชกษัตริย์ศึก)

๑๕๘) ลอยช้อนตามเปียก เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ไม่ยึดตัวเองเป็นใหญ่ ปล่อยตัวปรับตัวไปตามสถานการณ์ ไม่ขัดขวางคัดค้านกระแส แม้จะไม่เห็นด้วย" เป็นสำนวนที่เกิดจากการกินเปียกร้อน (ข้าวต้มร้อน) นำมาเปรียบเทียบกับบุคคลที่มีลักษณะเช่นนั้น คือ ไม่ยึดตัวเองเป็นใหญ่ ปล่อยตัวปรับตัวไปตามสถานการณ์ ไม่ขัดขวางคัดค้านกระแสแม้จะไม่เห็นด้วย ฯลฯ กล่าวคือ การกินเปียกที่ร้อนผู้ที่กินต้องเลือกช้อนเปียกที่เย็น ซึ่งมีน้อยอยู่ข้างชามกินก่อนไม่กระโจมกลาง คือ ช้อนเปียกที่ร้อน

ซึ่งมีมากและอยู่กลางชาม กินก่อนจึงจะกินได้ปลอดภัยไม่เป็นอันตราย การที่เลือกช้อนเปียกที่เย็น ซึ่งมีน้อยอยู่ข้างชามกินก่อนนี้เรียกว่า "ลอยช้อนตามเปียก" ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นสำนวนที่มีความหมายพิเศษขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำไปบ้าง เช่นที่ว่า

"พระนารายณ์สุริยงปลงใจได้ ว่าจะไม่ขัดขวางให้หมางหมอง
*เขาจะพาไปไหนก็ไปลอง เข้าทำนอง**ข้าวต้มร้อนลอยช้อนตาม**"*
(เลือดรักล้างมลทิน)

๑๕๕) ลาย หมายถึง "ฝีมือ ชื่อเสียง เกียรติยศ ความดี" เป็นสำนวนที่มาจากลายบนตัวของเสือโคร่งที่แม้ตัวมันจะตายไปแต่ลายบนตัวของมันยังเด่นชัด ยังน่าเกรงขามอยู่ นำมาเปรียบกับฝีมือ ชื่อเสียง เกียรติยศ ความดีของคน ที่แม้ตัวจะตายไปแต่ฝีมือ ชื่อเสียง ก็ยังคงติดอยู่ในโลก ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

*"ถึงตัวตาย**ลาย**ติดเป็นประวัติ ปรากฏชัดชื่อหนังดังสนั่น"*
(จำเลยรัก : บทปรายหน้าบท)

*"ถึงตัวตาย**ลาย**ติดสถิตถิ่น คู่แผ่นดินแดนใต้ไว้หลักฐาน"*
(พรหมลิขิต : บทปรายหน้าบท)

*"ตัวท่านตาย**ลาย**ท่านติดเป็นประวัติ ยังเด่นชัดมาตรฐานวางการหนัง"*
(ม่านมลทิน : บทปรายหน้าบท)

๑๖๐) **ลิ้นแลน ลิ้นสองแฉก ลิ้นเหี้ย** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ไร้สัจจะ ตระบัดสัตย์ ไม่รักษาคำพูด พูดโกหก" เป็นสำนวนที่มาจากลิ้นของแลน (เหี้ย ตะกวด) ที่เป็นสองแฉก นำมาเปรียบเทียบกับคำพูดที่เป็นสองแฉก คือ เชื่อถือไม่ได้ ไร้สัจจะ ฯลฯ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

บุษรา : อันโศกอื่นหมื่นแสนในแดนโลก
มันไม่โศกลึกซึ้งเหมือนหึงผัว
ยอมเสียทองของรักสักเท่าตัว
ขึ้นชื่อผัวลูกไม่ทิ้งให้หญิงใด
ฤาษีกัสป : ถึงผัวเจ้าเล่าก็ใจไม่หนักแน่น
*คน**ลิ้นแลน**โลเลเถลไถล*
ไม่เที่ยงตรงคงคำในน้ำใจ
*เหมือนยอด**ไผ่ลมพัด**ให้กวัดแกว่ง*
(คัมภีร์คำ)

"มันได้ทำสัญญาพูดจาไว้ มากลับกลายพลิกพลิ้วปลายชิวหา
ต้องลงโทษโกรธกันเพราะสัญญา กูจะด่าเสียให้สมที่คมคาย
*มันพูดปลิ้นลิ้นแฉกสองแพรกพลิ้ว เหมือนอย่าง**ชิวหาเหี้ย**กูเสียหาย*
เมื่อมันแกล้งให้กูโกรธต้องโหดร้าย ราพณ์ร้ายรีบออกนอกบุรี"
(อาถรรพณ์สวาท)

๑๖๑) **ลูกไก่อยู่ในกำมือ** หมายถึง "ผู้ที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจ ไม่มีทางหนี หรือทางต่อสู้" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๐๒๑) หรือ "ผู้ที่ตกอยู่ในอำนาจต้องขึ้นอยู่กับความเมตตาของเขา" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๗๗๘) เป็นสำนวนที่นำความจริงของลูกไก่ ที่ตกอยู่ในกำมือที่ไม่สามารถจะหนีหรือต่อสู้ได้เลย นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่มีลักษณะเช่นนั้น คือ ต้องตกอยู่ภายใต้

อำนาจของคนอื่นโดยไม่มีทางหนีหรือทางต่อสู้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"คันธมาลีมีผงผสมผี *นางเสกทาสามีให้หลงใหล*
ปล่อยให้ไปแต่ตัวส่วนหัวใจ ***เหมือนลูกไก่ที่นางกำไว้กับกร"***
(ทายาทพระยางู)

"นี่หรือแก้วกำพลไอ้คนกล้า *จะหลบหน้าหนีอายไปไว้ไหน*
ตัวเท่าหนูสู้ช้างได้อย่างไร *เหมือน**ลูกไก่ที่ถูก**กำหยำก็ตาย"*
(ราชินีวิปโยค)

๑๖๒) **เลี้ยงลูกเสือลูกจระเข้** หมายถึง "บำรุงเลี้ยงดูลูกศัตรูหรือลูกคนพาลจะได้รับความเดือดร้อนในภายหลัง" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๐๓๗) เป็นสำนวนที่มาจากการเลี้ยงลูกเสือและลูกจระเข้ ซึ่งเลี้ยงไม่เชื่อง บางครั้งก็ทำร้ายคนเลี้ยง นำมาเปรียบเทียบกับการเลี้ยงลูกศัตรู หรือลูกคนพาลที่มีลักษณะเดียวกัน คือ เป็นอันตรายต่อผู้เลี้ยงในภายหลัง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"คำบิดาว่าขานพาลพาลา *แกดุด่าเคี่ยวเข็ญไม่เห็นใจ*
คำว่าเลี้ยงลูกเสือลูกจระเข้ *เหลือคนเนใจบิดาน่าสงสัย"*
(ดัชนีนาง)

๑๖๓) **แล่เนื้อเถือหนัง** หมายถึง "ขูดรีดเอาผลประโยชน์" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๗๘๙) เป็นสำนวนที่เกิดจากการแล่เนื้อเถือหนังสัตว์ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ ซึ่งทำให้สัตว์ที่ถูกแล่เนื้อเถือหนัง ต้องเจ็บปวดทรมานหรือพิการหรือต้อง

ตายไป ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า ลงโทษให้เจ็บปวดทรมาน ทรมานให้สาสม ดังที่ว่า

"จะแล่เนื้อเถือหนังเสียทั้งเป็น ให้เหมือนเช่นทำกับสัตว์เดรัจฉาน"
(ภูติเหลือง)

๑๖๔) **แล่เนื้อเอาเกลือทา** หมายถึง "ลงโทษให้สาสมอย่างเจ็บแสบทรมาน" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๗๘๙) เป็นสำนวนที่นำเอาความเจ็บแสบทรมานอันเกิดจากการถูกแล่เนื้อและทาเกลือ มาเปรียบเทียบกับความเจ็บแสบทรมานจากการถูกลงโทษว่าพอ ๆ กัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำบ้าง ดังเช่น

"ไอ้วิทยานี่น่าจะแล่เนื้อ แล้วเอาเกลือผงคลุกให้ทุกแผล"
(ภูติเหลือง)

๑๖๕) **วัดรอยเท้า หรือ วัดรอยตีน** หมายถึง "มุ่งตอบแทน มุ่งแก้แค้น มุ่งอาฆาต" (กาญจนาคพันธุ์. ๒๕๒๑ : ๒๙๒) เป็นสำนวนใช้กับลูกที่คิดจะสู้พ่อหรือใช้กับผู้น้อยที่คิดจะหักล้างผู้ใหญ่ที่เคยบังคับบัญชาตนมาก่อได้ สำนวนนี้มาจากพฤติกรรมของควายทรพีในเรื่องรามเกียรติ์ กล่าวคือ ควายทรพีเป็นลูกของควายทรพา ควายทรพาเดิมเป็นเทพอยู่ในสวรรค์ กระทำผิดถูกพระศิวะสาปให้มาเกิดเป็นควายอยู่ในโลกมนุษย์จนกว่าจะตายด้วยลูกของตนจึงจะพ้นคำสาป เมื่อควายทรพามีลูกหากเป็นตัวผู้ก็จะฆ่าเสียทั้งหมด แต่แม่ของควายทรพี ซึ่งกลัวว่าถ้าลูกของตนเป็นตัวผู้ก็จะถูกฆ่าจึงแอบไปคลอดลูกในป่าเป็นตัวผู้ตั้งชื่อลูกว่าทรพี นางได้ฝากลูกไว้กับเทพยดาให้ช่วยเลี้ยงดู เทพยดาช่วยเลี้ยงทรพีจนโตขึ้น ทรพีคิดจะฆ่าพ่อจึงพยายามไปวัดรอยเท้าพ่ออยู่เสมอ เมื่อพบว่ารอยเท้าของตนเท่ารอยเท้าของพ่อจึงไปท้าพ่อรบและขวิดพ่อตาย พฤติกรรม

การวัดรอยเท้าของทรพีดังที่กล่าวมานี้เป็นที่มาของสำนวนนี้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"มึงผ่าเหล่าเผ่ากอทรชน *ลืมคุณคนโง่เขลาเบาปัญญา*
ถ้าแม้นรู้กูจะล้างให้วางวาย *ไม่อยากเลี้ยงเอาไว้ให้ขายหน้า*
***วัดรอยเท้า**เท่ารอยของบิดา* *แล้วออกท้ารบพ่อไอ้**ทรพี**"*
(กามเทพผิดคิว)

๑๖๖) **วัวเคยขา ม้าเคยขี่** หมายถึง "กระทำกิจกรรมร่วมกันจนรู้ใจกัน มักใช้ในเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศ" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๘๐๓) เป็นสำนวนที่มาจากการใช้วัวหรือใช้ม้าทำงาน เช่น ไถนา หรือ ขี่ เป็นต้น ซึ่งผู้ที่เคยใช้ย่อมรู้จักรู้ใจ วัวหรือม้าที่ใช้นั้นเป็นอย่างดี นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่เคยมีความสัมพันธ์กันมาก่อนโดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางเพศว่าทั้งสองฝ่ายต่างรู้ใจกันเป็นอย่างดี บางครั้งใช้ว่า "วัวเคยขา" หรือ "ม้าเคยขี่" ก็ได้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"หยกแก้วลาพาตัวไปตามตี *อีหญิงคันธมาลีที่หนีหน่าย*
จะแย่งแหวนเอามาส่งให้องค์ชาย *แม้ไม่ให้ก็ต้องฆ่าไม่ปรานี*
อย่าให้ถึงกับตายจงไว้ใย *แม่เห็นใจเจ้าของจะหมองศรี*
ถึงเลวร้ายหมายว่าเหมือนพาชี ***เขาเคยขี่คู่ขากันมานาน"***
(ทายาทพระยากู)

๑๖๗) **วัวเคยใช้ ควายเคยไถ** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ ตรงกับสำนวนไทยถิ่นกลางว่า "วัวเคยขา ม้าเคยขี่" ซึ่งหมายถึง "กระทำกิจกรรมร่วมกันจนรู้ใจกัน มักใช้ในเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศ" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๘๐๓) เป็นสำนวนที่มาจากการใช้วัว ควายไถนา ซึ่งผู้ที่เคยใช้ย่อมรู้จักวัวหรือควายที่เคยใช้ว่าเป็นอย่างไร

เป็นอย่างดี นำมาเปรียบเทียบกับคนที่เคยมีความสัมพันธ์ในทางเพศกันมาว่าต่างรู้ใจกัน กระทำได้ตรงใจกัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"สองอนงค์สงสารพระผ่านฟ้า *จะอาสาตามพระมเหสี*
แต่องค์ซ้ายฝ่ายน้อยนั้นยังมี *ดีไม่ดีจะหลงซ้ำทำอย่างไร*
พระบิดาอย่าประมาทจะพลาดได้ *วิสัยวัวเคยใช้ควายเคยไถ"*
(ทายาทพระยางู)

๑๖๘) **วัวหายล้อมคอก** หมายถึง "ของหายแล้วจึงจะเริ่มป้องกัน เรื่องเกิดขึ้นแล้วจึงคิดแก้ไข" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๐๖๓) หรือ "เกิดความเสียหายแล้วจึงคิดป้องกัน" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๘๐๓) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของคนบางคนที่เป็นเช่นนั้น คือ เมื่อวัวหายไปแล้วจึงเริ่มทำคอกวัว เพื่อป้องกันไม่ให้วัวหายอีก ทั้ง ๆ ที่ควรจะทำก่อน นำมาตั้งเป็นข้อสังเกตแก่ผู้ฟังว่า เราไม่ควรจะเป็นเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"อย่าให้ทันโคหายล้อมคอกไว้เสียก่อน *จะเดือดร้อนภายหลังเมื่อพลั้งลง"*
(เพื่อนแก้วเมียขวัญ)

๑๖๙) **วิ่งน้ำไม่เกรงขอน** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "กล้าหาญไม่หวั่นเกรงอุปสรรค กล้าทำโดยไม่หวั่นเกรงอุปสรรคใด ๆ" เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตพฤติกรรมของคนบางคนที่เป็นเช่นนั้น กล่าวคือ กล้าวิ่ง (กระโดด) ลงในน้ำโดยไม่เกรงกลัวว่าจะโดนขอนที่ปักอยู่ตำเอา นำมาพูดเป็นสำนวนว่า "วิ่งน้ำไม่เกรงขอน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า กล้าพูดวิจารณ์โดยไม่เกรงกลัวเลย เช่นที่ว่า

"เขาลือชากันมานานว่านักการเมือง สมองเฟื่องเปลี่ยนแปรไม่แน่นอน
*พอตัวแตกแยกพรรคพูดหักล้าง ทำเหมือนอย่าง**วิ่งน้ำไม่เกรงขอน**"*
(ราชินีวิปโยค)

๑๗๐) ศึกเสือเหนือใต้ หมายถึง **"ศึกสงคราม"** (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๑๐๔) สันนิษฐานว่าสำนวนนี้มาจากการสู้รบ การทำศึกสงครามที่เหี้ยมโหดดุร้ายน่าเกรงกลัว เช่นเดียวกับเสือฉะนั้น ศึกหมายถึงการต่อสู้ การสู้รบ เสือ หมายถึง เหี้ยมโหด ดุร้าย น่าเกรงกลัว นำมาใช้รวมกันเป็น "ศึกเสือ" หมายถึง "สงครามที่เหี้ยมโหดดุร้ายน่าเกรงกลัว" ส่วน "เหนือใต้" คงเป็นคำที่เพิ่มเติมขึ้นมาเพื่อให้เกิดความสมดุล รวมทั้งเกิดเสียงสัมผัสคล้องจองกัน อันทำให้เกิดความไพเราะขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"จะรับรองสองนางไว้ปรางค์ปรา ให้ภาระลูกหลวงดูท่วงที
*เกิด**ศึกเสือเหนือใต้**ไปภายหน้า ได้อาสารบสู้กู้กรุงศรี"*
(ตุ๊กตาทอง)

๑๗๑) เศรษฐีเพิ่งผุด ตุดเพิ่งแมลน เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "เย่อหยิ่งเพราะมีทรัพย์เพียงเล็กน้อย" เป็นสำนวนที่เกิดจากการนำธรรมชาติของตุด (หูด) ที่เพิ่งแมลน (เพิ่งบาน) ซึ่งค่อยขยายตัวออกจนเห็นได้เด่นชัดขึ้น นำมาเปรียบเทียบกับคนที่แสดงอาการลิงโลด ดีใจ โอ้อวด หยิ่ง ฯลฯ จนออกนอกหน้า บางครั้งใช้ว่า "เศรษฐีเพิ่งผุดปุดเพิ่งแมลน" ปุด (พืชชนิดหนึ่งคล้ายต้นข่าแต่โตกว่า) เพิ่งแมลน คือ ปุดที่เพิ่งแตกหน่อซึ่งจะโผล่หน่อออกมาอย่างรวดเร็ว จนเห็นได้ชัดเจน นำมาเปรียบเทียบกับคนที่มีพฤติกรรมดังกล่าวแล้ว ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"เขาเล่าว่ากิ้งก่ามันบ้านาย *เพราะอยากได้สร้อยทองมาคล้องคอ*
คอยเคารพผู้ใหญ่เขาไปมา *ไอ้กิ้งก่าชาติชั่วมันหัวหมอ*
พอได้ทองคล้องหนักไม่ยักคอ *นึกว่าพอแล้วทรัพย์สำหรับมัน*
*เหมือน**เศรษฐีเพิ่งผุดตุดเพิ่งแมลน*** *สำคัญแม่นหมายใจว่าใหญ่มหันต์*
เป็นหิ่งห้อยน้อยแสงจะแข่งจันทร์ *นึกว่ามันมีพอไม่ง้อใคร"*
(เจ้าค่อมทอง)

๑๗๒) **ส่งหมาพอพ้นซั้ง** เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ทำอย่างขอไปที ผลักให้พ้นหน้าที่ความรับผิดชอบของตนไป ทำทุกอย่างเพียงแค่ให้ปัญหาพ้นไปจากการรับผิดชอบของตัว" เป็นสำนวนที่เกิดจากพฤติกรรมการเขี่ยซากหมาเน่า ซึ่งส่งกลิ่นเหม็นน่าสะอิดสะเอียนที่มาติดซั้ง (ไม้ที่ปักกั้นสิ่งต่าง ๆ เช่นน้ำ ขยะ ปลา) ซึ่งผู้ที่เขี่ยจะเขี่ยอย่างขอไปที เขี่ยพอให้หลุดจากซั้ง จึงเรียกกิริยาอาการที่ทำอย่างขอไปที อย่างนั้นว่า "ส่งหมาพอพ้นซั้ง" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ออไอ้แก้วกำพลคนปากเสีย *จะทิ้งเมียนึกว่าไปหาใหม่*
จะส่งหมาให้พ้นซั้งได้อย่างไร *มาเสือกไสให้กับข้าน่าทุเรศ"*
(ราชินีวิปโยค)

๑๗๓) **สาวไส้ให้กากิน** หมายถึง "นำความลับของฝ่ายตนไปเปิดเผยให้คนอื่นรู้เป็นการประจานตนหรือพรรคพวกของตน" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๑๘๕) หรือ "นำความลับของฝ่ายตนมาเผยแพร่อย่างเป็นการประจานตัวเองหรือพรรคพวกตน" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๘๗๐) เป็นสำนวนที่เกิดจากพฤติกรรมของคนบางคนที่เป็นเช่นนั้น นำมาตั้งข้อสังเกตว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ไม่สมควรจะทำกล่าว คือ นำเอาความลับของฝ่ายไปเปิดเผยให้คนอื่นรู้ อันเป็นการประจานตนหรือทำให้ตนเสียหาย พูดเป็นสำนวนเชิงอุปมาได้ว่า "สาวไส้ให้กากิน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"พานางหนีชี้ชัดว่าขัดคอ *ทำอ้อร้อสาวไส้ให้กากิน"*
(สวรรค์บันดาล)

"มารเตะตบพระธิดาไม่ปรานี *ในวันนี้มึงต้องยับลงดับขันธ์*
เพราะคดข้อต่อกูอีหูดัน *ทำดื้อดันจองหองจะลองดี*
มึงสาวไส้ให้กาอีหน้าเปรต *ไม่กลัวเกรดเกรงศักดิ์ลอบลักหนี*
ต้องขาดลูกขาดพ่อพอกันที *กูจะตีเสียให้ตายไม่ไว้มึง"*
(แรงอธิษฐาน)

๑๗๔) สี่เท้ายังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้พลั้ง หมายถึง "การพลาดพลั้งเป็นเรื่องปรกติ" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๘๖๗) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตความจริงของสัตว์สี่เท้าเช่นช้าง ม้า วัว ควายและมนุษย์ที่ผิดพลาด เช่น ก้าวพลาดหรือทำผิดพลาด นำมาตั้งข้อสังเกตชี้แนะว่า ความจริงเป็นเช่นนั้น พึงรู้ เข้าใจและวางท่าทีให้ถูก เช่น ยอมรับ ไม่ตำหนิ ฯลฯ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"แม้เล่นผิดกิจกฎบทบาทใด *โปรดอภัยผ่อนพักอย่าหักหาญ*
อย่าโลนล้อก่อก้าวให้ร้าวราน ***ถึงคชสารสี่บาทยังพลาดพลั้ง***
เป็นนักปราชญ์ย่อมแผลออย่าเพ่อสรวล *ควรไม่ควรกรุณาเมตตาหนัง*
ดินจะดีเพราะว่ามีหญ้าบัง *หญ้าจะยังไม่รู้สิ้นเพราะดินดี"*
(ราชินีวิปโยค : บทปรายหน้าบท)

๑๗๕) สำเนียงส่อภาษา กิริยาส่อสกุล หมายถึง "บุคลิกลักษณะนิสัยกิริยามารยาททำให้ทราบว่ามาจากชาติตระกูลอย่างไร" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๘๗๑) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตสำเนียงและกิริยามารยาทของคนว่า สัมพันธ์กับภาษาและสังคมวัฒนธรรม (การศึกษาอบรม) ของคนนั้นอย่างแนบสนิท กล่าวคือ หาก

คนนั้นพูดสำเนียงของภาษาใด แสดงว่าคนนั้นเป็นคนของภาษาหรือของสังคมนั้น หากกิริยาของคนนั้นเป็นอย่างไรหยาบหรือประณีตอย่างไร ก็แสดงว่าคนนั้นเป็นคนของสังคมนั้นตระกูลนั้น พูดเป็นสำนวนว่า "สำเนียงส่อภาษา กิริยาส่อสกุล" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ลูกจะไปใจหายไม่วายหวาด *อย่าประมาทจงจำคำแม่สั่ง*
กระแสน้ำลึกล้นเป็นวนวัง *เราก็ยังรู้ได้ด้วยสายอุบล*
ใจมนุษย์สุดระวังหยั่งไม่ได้ *นอกจากใช้ปัญญาหาเหตุผล*
จะคบคนเขาย่อมว่าดูหน้าคน *หากเหลือล้นแล้วจงเลี่ยงเบี่ยงอุบาย*
สำเนียงคนย่อมออกบอกภาษา ***กิริยาบอกเหตุสังเกตหมาย***
ดินจะดีดูที่ผลของต้นไม้ *คนดีร้ายจะรู้ทันด้วยปัญญา"*
(ดอกฟ้าละอองดิน)

"จะหาคู่สู่สมภิรมย์รัก *ให้เป็นหลักพึ่งพาได้อาศัย*
อย่าตกลงหลงงามจงห้ามใจ *ผู้ชายใดไร้ค่าแล้วอย่าเอา*
ค่าของคนผลงานการพิสูจน์ *ดีแต่พูดทำไม่ได้ก็อายเขา*
ฟังเสียงมากปากไม่ขบหลบบังเงา *คือหมาเห่าใบตองแห้งที่แกว่งไกว*
อันสำเนียงเพียงออกบอกภาษา ***กิริยาบอกวงศ์อย่าสงสัย***
คมในฝักชักออกฟันต่อวันใด *ก็ต้องให้ขาดสะบั้นนั่นแหละดี"*
(น้ำใจแม่)

๑๗๖) **เสียทองเท่าหัว ไม่ยอมเสียผัวให้ใคร** หมายถึง "ยอมเสียทรัพย์สมบัติมีค่าได้ แต่ใครจะมาแย่งผัวไปไม่ได้เด็ดขาด" (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๘๘๘) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของผู้หญิงว่า รักสามีเป็นที่สุด จนยอมเสียทรัพย์สมบัติมีค่าต่าง ๆ ได้แต่จะไม่ยอมเสียสามีอย่างเด็ดขาด นำมาตั้งข้อสังเกตและเสนอแนะว่าพึงรู้จักผู้หญิงและวางท่าทีให้ถูกต้อง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำไปบ้าง ดังเช่น

"อันแก้วแหวนเงินทองของทั้งปวง *หญิงจะหวงก็ไม่หึงเหมือนหนึ่งผัว*
ถึงเสียทองของรักสักเท่าตัว ***จะแลกผัวเอาไว้มิให้ใคร"***
(เทพาธิดาคง)

๑๗๗) เสือติดจั่น หมายถึง "คนร้ายที่จนทาง จนปัญญา หาทางออกไม่ได้" เป็นสำนวนที่มาจากเสือที่ติดจั่น (จั่นเป็นเครื่องมือดักเสือ) ซึ่งหาทางออกไม่ได้ ต้องดิ้นรนเพื่อหาทางออกแต่ไม่สำเร็จ นำมาเปรียบเทียบกับคนร้ายที่ตกอยู่ในภาวะเช่นนั้น คือ จนหนทาง จนปัญญา หาทางออกไม่ได้ ต้องเดือดร้อนกระวนกระวาย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"พอหยุดลักชักจนทนอดยาก *เกิดลำบากตอนที่ท้องร้องเรียกหา*
*กลายเป็น**เสือติดจั่น**หลายวันมา* *เพราะเหตุว่านายตำรวจเขาตรวจการ"*
(สองฝั่งฟ้า)

๑๗๘) เสือพึ่งเพราะป่าปก ป่ารกเพราะเสือยัง ดินเย็นเพราะหญ้าบัง หญ้ายังเพราะดินเย็น หมายถึง "การพึ่งพาอาศัยกัน" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของสรรพสิ่งว่าพึ่งอาศัยกันเกื้อกูลกัน เช่นเสือต้องพึ่งพาอาศัยป่า ขณะเดียวกันป่าก็พึ่งพาอาศัยเสือ กล่าวคือ เสือต้องมีป่าเป็นที่อยู่อาศัยหาอาหารกิน ส่วนป่าก็ต้องอาศัยเสือเนื่องจากมีเสืออยู่คนจึงไม่กล้าไปรบกวนป่า ตัดต้นไม้ในป่า ป่าจึงสมบูรณ์ เป็นความจริงอยู่ดังนี้ นำมาตั้งข้อสังเกตและเสนอแนะว่าพึงรู้จักเข้าใจความจริงนี้ และพึงวางท่าทีให้ถูกเช่นยอมรับ เห็นความสำคัญของคนอื่น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"พระธิดาอย่าอ้างบุญคุณค่า *ให้ชักช้าเอียงอางขนางหนี*
อันอำนาจพระมารดาบารมี *เสนาบดีร่วมด้วยหน่วยกำลัง*
ว่าวเหลิงลมอยู่ได้เพราะสายใย *ผู้ยิ่งใหญ่เพราะมีผู้อยู่เบื้องหลัง*

ดินจะเย็นก็เพราะว่ามีหญ้าบัง *ที่หญ้ายังเพราะดินเย็นจึงเป็นไป*
เสือได้พึ่งก็เพราะว่ามีป่าปก *ป่าได้รกก็เพราะว่าเสืออาศัย*
เสียเวลาว่ากล่าวเมื่อเข้าใจ *เมื่อไหนไหนก็ติดมือของเรามา”*
(แสงพยัคฆ์)

๑๗๙) **เสือสองตัวอยู่ถ้ำเดียวกันไม่ได้** หมายถึง “คนที่มีอำนาจหรืออิทธิพลพอ ๆ กันอยู่รวมกันไม่ได้” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๙๕๑) เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของสัตว์ที่ขนาดเดียวกัน ชนิดเดียวกัน ดุร้ายพอ ๆ กันที่มักจะดุร้าย แย่งชิงอำนาจกัน ไม่อยู่ในที่เดียวกัน เช่นเสือตัวผู้สองตัวจะไม่อยู่ในถ้ำเดียวกัน แม้เสือตัวเมียสองตัวก็เป็นเช่นนั้น มาเปรียบเทียบกับมนุษย์ว่าเป็นเช่นนั้น คือ คนที่มีอำนาจหรือมีอิทธิพลพอ ๆ กันจะแย่งอำนาจกัน จึงอยู่รวมกันไม่ได้ พูดเป็นสำนวนว่า “เสือสองตัวอยู่ถ้ำเดียวกันไม่ได้” หรือ “เสือสองตัวไม่อยู่ในถ้ำเดียวกัน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำบ้าง ดังเช่น

“อยู่ภายหลังแก้วกัณหาพระธิดาท้าวไพสิน *จากธานินทร์ปัญจรามาอาศัย*
เกิดวิบัติขัดข้องหมองฤทัย *เพราะน้ำใจบิตุเรศไม่เมตตา*
เพราะชนนีศิริประกายวายพระชนม์ *พ่อหลงกลเมียน้อยเสน่หา*
ท่านรักเมียเสียลูกถูกนินทา *แก้วกัณหาก็ดื้อดึงตะบึงตะบอน*
เมื่อเสือสองครองถ้ำที่จำกัด *ก็เกิดขัดแค้นกันไม่ผันผ่อน*
แก้วกัณหาฆ่าแม่ที่แส่งอน *พระบิดรจะลงโทษไม่โปรดปราน”*
(ถล่มวิมานรัก)

๑๘๐) **หนอนบ่อนไส้** หมายถึง “ฝ่ายตรงข้ามที่เข้ามาทำทีเป็นพวกเพื่อบ่อนทำลาย” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๒๔๒) หรือ “คนใกล้ชิดแฝงทำลายจนเสียหาย” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๙๐๒) เป็นสำนวนที่เกิดจากหนอนที่แอบซ่อนอยู่ในไส้ของต้นไม้ คอยกัดกินต้นไม้ไปเรื่อย ๆ

กว่าจะรู้ต้นไม้ต้นนั้นก็ถูกกินไปมากแล้ว บางครั้งถึงตาย นำมาเปรียบเทียบกับคนที่มีพฤติกรรมเช่นนั้นคือ แอบเข้ามาทำลายจนอีกฝ่ายเกิดความเสียหาย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำบ้าง ดังตัวอย่าง

"ไอ้โขมพัสตร์เป็นหนอนที่ชอนไช *กินอยู่ในลำไส้กูไม่รู้"*
(เพื่อนแก้วเมียขวัญ)

"ตบอกอักพักตร์ปลดสลดเผือด *เหมือนถูกเชือดเจ็บช้ำระยำผง*
มาผิดหวังพลั้งพลาดนิราศลง *สิ่งกูคงคาดฝันอันตรธาน*
เหมือนมีหนอนชอนไชอยู่ในไส้ *มันจึงได้หักหน้าทำกล้าหาญ*
กูสงสัยใครเหนือเหลี่ยมเสือพาล *มาทำการก้าวก่ายทำลายกู"*
(สิงหราชกษัตริย์ศึก)

"จักรพงศ์ทรงนุญาตให้ราชบุตรเขย *ไม่นึกเลยว่ามหาภัยอันใหญ่หลวง*
เป็นตัวหนอนชอนไชอยู่ในทรวง *เวลาดวงท้าวจะดับอัปรา"*
(สายเลือดขัตติยา)

๑๘๑) **หนังหน้าไฟ** หมายถึง "ผู้ได้รับความเดือดร้อนก่อนคนอื่น" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๒๔๔) หรือ "ผู้ที่ต้องรับหน้าเมื่อคราเกิดความเดือดร้อน" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๙๐๓) เป็นสำนวนที่มาจากการเล่นหนังใหญ่ที่มีการเชิดตัวหนัง ซึ่งต้องเชิดอยู่หน้าไฟ เพื่อให้เงาของตัวหนังไปปรากฏที่จอ ตัวหนังและคนเชิดจึงต้องอยู่หน้าไฟ และได้รับความเดือดร้อนจากไฟก่อนคนอื่น ๆ นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่ต้องตกอยู่ในสภาพเช่นนั้น คือ ต้องได้รับความเดือดร้อนก่อนคนอื่น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"เพราะผัวเขาเอามาไว้ก็ได้เรื่อง *เอ็งลากลับเมืองทีนี้เกิดเรื่องใหญ่*
*ทิ้งให้กูอยู่หลังต้องเป็น**หนังหน้าไฟ*** *เพราะคนในเราไม่ดีมันน่าตีให้ตาย"*
(คัมภีร์คำ)

๑๘๒) หนามยอกเอาหนามบ่ง หมายถึง "ตอบโต้หรือแก้ด้วยวิธีการทำนองเดียวกัน" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๒๕๐) หรือ "แก้คืนด้วยวิธีการเดียวกัน" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๘๐๖) เป็นสำนวนที่มาจากการถูกหนามตำและการเขี่ยหนามออก นำมาเปรียบเทียบกับการเกิดปัญหาและการแก้ปัญหาที่เป็นแบบเดียวกันกล่าวคือ เมื่อถูกหนามยอกหรือถูกหนามตำ (ยอก คือ ตำ) ต้องแก้ปัญหาหรือบ่ง (เขี่ย) หนามที่ยอกหรือตำติดอยู่ออก โดยใช้หนามอีกอันหนึ่งช่วยบ่งหรือเขี่ยออก พูดเป็นสำนวนว่า "หนามยอกเอาหนามบ่ง" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"ถึงมันดีพี่ก็เด็ดไม่กลัวดอก *เมื่อหนามยอกหนามบ่งน้องคงเห็น-*
เมื่อน้องเทินมิให้ทำก็จำเป็น *น้องใจเย็นยิ่งกว่าพี่มารุต"*
(จำเลยรัก)

"แสนเจ็บใจวงศ์บดินทร์ลิ้นสองแฉก *แต่เริ่มแรกรักรื่นกลับขื่นขม*
ทุจริตปิดปดเราก็หมดนิยม *มิให้ชมเชยนางแกล้งพรางความ*
จะไปถามความแค้นแม้นไม่บอก ***เมื่อหนามยอกเราก็คงบ่งด้วยหนาม***
อีสร้อยฟ้าลูกจะพามารามคาม *ถ้าใครตามติดมาต้องฆ่าตี"*
(จำเลยลึกลับ)

๑๘๓) หมดน้ำยา หมายถึง "หมดฝีมือ หมดความรู้ความสามารถ หมดคุณค่า" สำนวนนี้อาจมาจากการรักษาโรค หรือ การรับประทานขนมจีนที่ "หมดน้ำยา" นำมาเปรียบเทียบกับการหมดฝีมือ หมดความรู้ความสามารถ หมดคุณค่าของคนกล่าวคือ

การรักษาโรคให้หายได้ต้องมี "น้ำยา" (น้ำที่ผสมยา น้ำที่เป็นยา) เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ หากหมดน้ำยาที่จะรักษา ย่อมหมดทางที่จะรักษาให้โรคหายได้ หรือ การรับประทานขนมจีนให้อร่อยก็ต้องมี "น้ำยา" (ชื่ออาหารคาวอย่างหนึ่งลักษณะอย่างแกง ทำด้วยปลาโขลกกับเครื่องปรุงกินกับผักบางอย่างเช่นถั่วงอก ใบแมงลัก ใช้คลุกกินกับขนมจีน) หากกินขนมจีนเปล่าไม่มีน้ำยา หรือหมดน้ำยา ย่อมรับประทานไม่อร่อย หมดอร่อย ต่อมา "หมดน้ำยา" มีความหมายขยายออกเป็น "หมดฝีมือ หมดความรู้ความสามารถ หมดคุณค่า" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า "หมดฝีมือ หมดความรู้ความสามารถ" ดังเช่น

"หมดน้ำยาน่าละอายไร้หนทาง จะสืบนางที่หายให้ได้มา"
(ฆาตกรเหนือเมฆ)

๑๘๔) **หมองูตายเพราะงู** หมายถึง "ผู้มีความรู้อาจตายหรือพลาดท่าเสียทีเพราะความรู้ของตนก็ได้" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๒๔๕) หรือ "พลาดในเรื่องที่ตนชำนาญ" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๙๐๘) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นความจริงของหมองู ซึ่งมีความรู้ในเรื่องการแก้พิษงูเป็นอย่างดี แต่อาจต้องตายด้วยพิษงู นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่มีความรู้แต่อาจตายหรือพลาดท่าเสียทีเพราะความรู้ของตนนั่นเอง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำไปบ้าง เช่นที่ว่า

"เสกข้าวสารมารร้ายหมายพิฆาต ล้างอำนาจเทพธิดาอาคมขลัง
แล้วซัดสาดตวาดร้องก็กก้องดัง นางเทพยังยืนยิ้มอยู่พริ้มพราย
เราไม่ใช่พวกสัมภเวสี เมทนีจะพิฆาตอย่ามาดหมาย
อันคาถาอาคมที่ท่านสะสมไว้ จะดีได้เพราะท่านดีมีเมตตา

อันของดีที่ในตัวคนชั่วโฉด *จะเป็นโทษให้ร้ายในภายหน้า*
เหมือนหมองู้รู้มนตร์เที่ยวค้นคว้า ***เจอพระยาจงอางก็วางวาย"***
(อาถรรพณ์สวาท)

๑๘๕) หมาจิ้งจอก หมายถึง "คนเจ้าเล่ห์" เป็นสำนวนที่นำเอาลักษณะของหมาจิ้งจอกที่เจ้าเล่ห์ ลอกลวงมาเปรียบกับคนที่มีลักษณะเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ไอ้หมอเฒ่าเจ้ากลมนตร์มายา *ดูหน้าตาท่าทางทั้งด่างทั้งเครา*
จะมีมนตร์แม่นฉมังเหมือนดังว่า *หรือเพียง**หมาจิ้งจอก**มาหลอกเห่า"*
(สุพรรณิการ์)

๑๘๖) หมาในรางหญ้า หมายถึง "คนที่หวงแหนสิ่งที่ตนเองกินหรือใช้ไม่ได้ แต่ไม่ยอมให้คนอื่นกินหรือใช้" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๒๕๗) หรือ "ทั้ง ๆ ที่ตัวเองไม่ได้ประโยชน์แต่ก็กันท่าคนอื่นที่ควรจะได้" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๕๑๐) เป็นสำนวนที่มาจากนิทานอีสป เรื่องสุนัขในรางหญ้า ซึ่งมีเรื่องย่อว่า สุนัขตัวหนึ่งเห็นวัวกินหญ้าจากรางหญ้าเกิดอิจฉาไม่ต้องการให้วัวได้กินหญ้า เมื่อมีโอกาสจึงลงไปนอนในรางหญ้า เมื่อวัวจะกินหญ้าก็พยายามขัดขวางจนวัวไม่สามารถจะกินหญ้าได้ วัวจึงต่อว่าสุนัขว่าทำผิดน่าละอายคือไปหวงรางหญ้าที่ตนเองกินหรือใช้ไม่ได้ แต่กลับไปขัดขวางคนอื่นที่เขาสามารถจะกินหรือใช้ประโยชน์ได้ การกระทำของสุนัข (หมา) ดังที่กล่าวแล้วจึงเป็นที่มาของสำนวนนี้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ฝ่ายฟ้าคนองเมื่อเสียทีหลบหนีหน่าย *ยังมุ่งหมายพยาบาทไม่หวาดไหว*
ยังมีความปรารถนาชะบาไพร *ยังตั้งใจแย่งชิงจากไอ้สิงห์ศักดา*

ตัวมันเองไม่หมายปองจะครองรัก *แต่เป็นสุนัขนอนขวางในรางหญ้า*
เราพลาดพลั้งเสียทีหนีมันมา *ไปปรึกษากับครูผู้เชี่ยวชาญ"*
(เจ้าแสงเพชร)

๑๘๗) หมาเห่าใบตองแห้ง หมายถึง "คนที่ชอบพูดเอะอะแสดงว่าเก่งแต่ไม่กล้าจริง" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๒๕๘) หรือ "คำค่อนว่าคนที่พูดจาโผงผางแต่ถึงเวลาจริงก็ไม่กล้า" (พจนานุกรมฉบับมติชน.๒๕๔๗ : ๘๑๑) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตธรรมชาติของสุนัข ที่ชอบเห่าเมื่อเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ใบตองแห้งที่แกว่งไกวแต่ไม่กล้าเข้าไปกัด นำมาเปรียบเทียบกับคนที่เป็นเช่นนั้น คือ ชอบพูดเอะอะแสดงว่าเก่งแต่เมื่อถึงเวลาจริงก็ไม่กล้า ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำไปบ้าง เช่นที่ว่า

"ค่าของคนผลของงานเป็นเครื่องวัด *งานไม่จัดจนตายแล้วอายเขา*
ที่เสียงมากปากไม่ขบหลบบังเงา ***นั่นหมาเห่าใบตองแห้งที่แกว่งไกว"***
(นางในฝัน)

๑๘๘) หมาเห่าเรือบิน เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ใฝ่สูงเกินฐานะ ไม่เจียมตัว" เป็นสำนวนที่นำกริยาอาการของสุนัขที่เห่าเมื่อเห็นเรือบิน (เครื่องบิน) มาเปรียบเทียบกับกิริยาของผู้ชายที่แสดงอาการร่าเริง เจ้าชู้เมื่อได้เห็นผู้หญิงที่สูงกว่าตน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

*"กูว่ามึงเหมือน**หมาเห่าเรือบิน*** *เห่าให้สิ้นกำลังอี้หวังไหร"*
(สี่แผ่นดิน)

๑๘๙) หลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน หมายถึง "ที่ต้องตรากตรำทำงานหนักมักหมายถึงชาวไร่ชาวนา ซึ่งเวลาทำไร่ทำนาหลังต้องสู้กับแดดและหน้าต้องก้มดิน" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๒๗๒) เป็นสำนวนที่มาจากการทำงานของชาวไร่ชาวนาซึ่งต้องเหนื่อยยากหลังต้องสู้กับฟ้า (แดด) และหน้าต้องสู้กับดิน (ต้องก้มดิน) เป็นระยะเวลานาน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

*"**หลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน**เราทำกินกันไป ตามวิสัยชาวทุ่งไม่รุ่งเรือง"*
(พรหมลิขิต)

๑๙๐) หวานเป็นลม ขมเป็นยา หมายถึง "คำชมมักไร้สาระทำให้ลืมตัวขาดสติ แต่คำติมักเป็นประโยชน์ทำให้ได้คิด" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๒๗๖) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตพฤติกรรมการพูดของคนนำมาเปรียบเทียบกับรสหวานและยาซึ่งปกติจะมีรสขม กล่าวคือ บางคนพูดชมจึงพูดหวาน ซึ่งทำให้ผู้ฟังชอบลืมตัวไปทั้ง ๆ ที่คำพูดนั้นเป็นเพียงคำชม ไม่ใช่ความจริง ส่วนบางคนนั้นกลับเป็นตรงข้ามไม่ชม เพื่อจะเอาใจผู้ฟัง แต่พูดตามความเป็นจริง ถ้าคนฟังบกพร่องถึงตำหนิก็ตำหนิ ซึ่งทำให้ผู้ฟังไม่อยากฟัง ขมเช่นเดียวกับการกินยา ซึ่งมีรสขมไม่หวานชวนกินแต่รักษาโรคได้ พูดเป็นสำนวนว่า "หวานเป็นลม ขมเป็นยา" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"เพชรารู้ดีว่าไม่มีหวัง *พระจอมวังโลมปลิ้นด้วยลิ้นหวาน*
พอรู้ทันปัญญาภาษาโบราณ *เขาว่า**หวานเป็นลมขมเป็นยา**"*
(ตุ๊กตาทอง)

"น้องพูดหวานปานประหนึ่งน้ำผึ้งอ้อย ข้างปลายตรอยเสื่อมรสหมดความหวาน
***หวานเป็นลมขมเป็นยา**ภาษาโบราณ อย่าเปรียบปานว่าพี่งามเกินความจริง"*
(สองฝั่งฟ้า)

"ใช้ปัญญารักษาตัวทูนหัวแม่ ดูให้แน่ท่าทางก่อนจะวางใจเขา
เชื่อใจทางวางใจคนจนใจเรา จะหนักเบาต้องปัญญารักษาตัว
แสนวิบากยากเข็ญเป็นสตรี จะชั่วดีชื่อเสียงก็เพียงผัว
น้ำลึกจะรู้ได้ด้วยสายบัว คนดีชั่วดูกันที่กิริยา
แขกฝรั่งมังค่าชวากะเหรี่ยง ก็สำเนียงมันจะออกบอกภาษา
*คำโบราณ**หวานเป็นลมขมเป็นยา** ลูกผกาจงระวังด้วยตั้งใจ"*
(คู่สร้างคู่สม)

๑๕๑) **หวานอมขมกลืน** หมายถึง "ตกอยู่ในฐานะที่จำต้องยอมรับไม่ว่าจะดีหรือร้ายพอใจหรือไม่พอใจก็ตาม" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๒๗๖ - ๑๒๗๗) หรือ "จำใจจำยอมน้อมรับไว้" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๘๒๐) เป็นสำนวนที่มาจากการกินอาหารที่แม้จะหวานหรือขมก็จำเป็นต้องกิน นำมาเปรียบเทียบกับบุคคลที่ต้องตกอยู่ในฐานะเช่นนั้น คือ จำต้องยอมรับไม่ว่าจะดีหรือร้ายพอใจหรือไม่พอใจก็ตาม ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุตมีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำไปบ้าง เช่นที่ว่า

"คิดถึงสายฟ้าน้อยพลอยรัญจวน เจ้าคร่ำครวญใฝ่ฝันทุกวันคืน
เรื่องศักดิ์สงทนงนักน่ารักมาก แต่ความยากความจนทนขัดขืน
*สิ้นสำราญ**หวานขมต้องอมกลืน** พ่อเมฆินเจ้าไม่คืนเป็นคนดี"*
(ฟ้าสูงแผ่นดินต่ำ)

"เจ้าอินทปัตขัติย์วงศ์ทรงตรึกตรอง
หากจะต้องคอยท่าน่าบัดสี
จะตัดรักหักหาญก็เป็นการไม่ดี
เสียแรงที่คบหากันมานาน
แม้เลิกร้างก็ไม่เหมาะพิเคราะห์ดู
พวกศัตรูฉวยโอกาสจะอาจหาญ
จะรบรุกบุกบั่นประจัญบาน
ยิ่งคิดอ่านยิ่งวิตกหัวอกตรม
ให้ลูกน้อยคอยท่าก็น่าละอาย
เหมือนหญิงไพร่ต่ำทรามไม่งามสม
แต่คบหากันมานานหวานก็อม
ถึงคราวขมก็ต้องขืนกลืนไว้ใน"
(กรรมลิขิต)

๑๕๒) หวายผ่าสอง เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง **"ยังสองจิตสองใจอยู่ ยังตัดสินลงไปเด็ดขาดไม่ได้ ยังสรุปไม่ได้"** เป็นสำนวนที่มาจากการผ่าหวาย ๑ เส้น ออกเป็น ๒ ซีก ซึ่งทั้ง ๒ ซีก มักจะมีขนาดเท่ากันหรือใกล้เคียงกันยากที่จะตัดสิน หรือสรุปได้ว่าเส้นหนึ่งโตหรือเล็กกว่าอีกเส้นหนึ่ง นำมาเปรียบเทียบกับการตัดสินใจ ที่มีลักษณะเช่นนั้นคือ ยังสองจิตสองใจอยู่ ยังตัดสินลงไปเด็ดขาดไม่ได้ ยังสรุปไม่ได้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ยิ่งตรวจดูรู้สึกนึกประหลาด
เราไม่อาจเข้าจิตผิดวิสัย
เหมือนคนนอนหลับสบายแต่ไม่หายใจ
อบอุ่นไอตัวตนเหมือนคนไม่ตาย
เป็นสาวเคียงเจียวหล่อนมานอนนิ่ง
จะตายจริงหรืออย่างไรพลอยใจหาย
ใจพระสงฆ์ลงเห็นเป็นกับตาย
ยังเป็นหวายผ่าสองน้องนางนี้"
(เจ้าดำดง)

"พระทรงศักดิ์จักรนารายณ์เมื่อได้ข่าว
ให้โศกเศร้าน้ำจิตผิดประสงค์
เสียแรงหวังตั้งจิตคิดจำนง
เจ้ามาปลงชีวาน่าเสียดาย
ไม่ใครพบศพนางบ้างเดียวหรือ
จะเชื่อถือว่าดับชีพลับหาย
ก็บางทีอาจรอดไม่วอดวาย
ยังเป็นหวายผ่าสองน่าข้องใจ

จะอาสาลาตามไปสืบหา *เผื่อคาราศรีสวัสดิ์ไม่ตักษัย*
แต่ตกที่กันดารพบพาลภัย *หรือว่าใครจับไว้มิให้มา"*
(เพลิงพยาบาท)

๑๕๓) หัวโขนครอบ หมายถึง "ฐานะ ตำแหน่ง ยศถาบรรดาศักดิ์ เป็นเพียงสิ่งสมมุติขึ้น" เป็นสำนวนที่มาจากการเล่นโขนที่ผู้เล่นหรือผู้แสดงต้องสวมหัวโขนที่สมมุติว่าเป็นยักษ์ (เช่น ทศกัณฐ์ พิเภก อินทรชิต) เป็นลิง (เช่น หนุมาน สุครีพ พาลี) เป็นพระ (เช่น พระราม พระลักษณ์ พระพรต) เป็นนาง (เช่น สีดา มณโฑ เบญจกาย) เป็นฤาษี (เช่น ฤาษีอังคุต ฤาษีโคดม) ฯลฯ ซึ่งไม่เป็นความจริง เมื่อจบการแสดงถอดหัวโขนที่ครอบออกความเป็นยักษ์เป็นลิง ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งสมมุติขึ้นก็หมดไปเหลือแต่ความเป็นคนธรรมดา เช่นเดียวกับการมีฐานะ ตำแหน่ง ยศถาบรรดาศักดิ์ ซึ่งก็เป็นเพียงบางสิ่งที่สมมุติเท่านั้น เมื่อหมดฐานะ ตำแหน่ง ยศถาบรรดาศักดิ์ คนนั้นกลายเป็นคนธรรมดา ซึ่งเป็นความจริง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

*"อันเกียรติยศชื่อเสียงเพียง**หัวโขน*** *ถูกถอดโยนสิ้นยศหมดศักดิ์ศรี*
บุญที่ทำกรรมที่สร้างเป็นอย่างนี้ *ย่อมไม่มีอะไรแน่ต้องแปรเปลี่ยน"*
(เพลิงพยาบาท)

๑๕๔) หัวล้านนอกครู หมายถึง "ผู้ที่ปฏิบัติผิดแผกไปจากคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์หรือแบบแผนที่นิยมกันมา" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๒๘๕) หรือ "ทำนอกแบบแผน ทำเหลือไปจากแบบอย่างที่ทำกัน ไม่ทำตามรอยที่เขาปฏิบัติกัน" (กาญจนาคพันธุ์. ๒๕๒๑ : ๔๘๖) เป็นสำนวนที่มาจากพฤติกรรมของศิษย์ที่หัวล้านที่ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของครู หรือนอกครูในนิทานศิษย์หัวล้านนอกครู (หรือ หัวล้านนอกครู) ซึ่งมีเรื่องย่อว่า มีศิษย์หัวล้าน ๓ คนไปเรียนวิชากับอาจารย์ ต่อมาทั้ง ๓ คน ต้องการให้ผมดกจึงไปปรึกษากับอาจารย์ อาจารย์ต้องการให้ศิษย์สมปรารถนาจึงสอนคาถาให้และสั่งให้ทั้ง ๓ คน ไปดำน้ำในลำธารพร้อมกับภาวนา

คาถา ๓ ครั้ง ผมก็งอกดกดำทั้ง ๓ คน แต่ทั้ง ๓ คนต้องการให้ผมของตนสวยมากกว่าคนอื่น จึงภาวนาคาถาและดำน้ำเป็นครั้งที่ ๔ ผมที่ดกดำก็ลดหายไป ทุกคนต้องการให้ผมดกดำเท่าคงเดิมจึงภาวนาคาถาและดำน้ำอีกจนในที่สุด ผมที่ดกดำก็หายไปหมด ต่อมาแม้จะพยายามดำน้ำและภาวนาคาถาอีกกี่ครั้งผมก็ไม่งอกมาเลย จึงกลับไปหาอาจารย์ เมื่ออาจารย์ได้สอบถามแล้วจึงสรุปว่า ที่ทุกคนต้องหัวล้านเหมือนเดิมก็เพราะทุกคนไม่เชื่อครูไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของครู เป็นศิษย์ที่หัวล้านที่นอกครู หรือศิษย์หัวล้านนอกครู หรือหัวล้านนอกครูนั่นเอง คำหัวล้านนอกครูจึงกลายเป็นสำนวนขึ้นมา ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"แม้ยังดื้อถือด้นเป็นคนร้าย *เขาจะได้จำของให้หมองศรี*
ทำหัวล้านนอกครูได้ดูดี *พระศุลีเรืองเดชไม่เมตตา"*
(คู่สร้างคู่สม)

"กลับหวนคิดจิตจำถึงคำครู *ว่าตกในช่วงควงคู่ยังอยู่ห่าง*
เราหัวล้านนอกครูนอกลู่ทาง *สมน้ำหน้ามาอับปางเป็นอย่างนี้"*
(กุหลาบดำ)

๑๔๕) หาเหาใส่หัว หมายถึง "รนหาเรื่องเดือดร้อนรำคาญมาใส่ตน" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๒๘๘) หรือ "เข้าไปยุ่งจนเดือดร้อนถึงตัวเอง" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๘๒๖) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของคนที่เป็นเช่นนั้น คือ รนหาเรื่องเดือดร้อนรำคาญมาใส่ตน ดุจเดียวกับคนที่ไม่เป็นเหาที่ไม่ต้องเกาหัว ไม่ต้องเดือดร้อนรำคาญ เพราะเป็นเหา ถูกเหากัดเอาแต่กลับไปหาเหาจากคนอื่นมาใส่หัวของตน ซึ่งทำให้ตนต้องเดือดร้อนรำคาญเปล่า ๆ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ได้ดูแหวนแทนหน้าธิดาราช *ไม่บังอาจเอื้อมจิตคิดถวิล*
ไม่หาเหาใส่หัวให้มัวมลทิน *เป็นดอกดินดอกหญ้าทอดอาลัย"*
(สิงหราชกษัตริย์ศึก)

๑๕๖) หายใจจมูกเทศ หรือ หายใจจมูกคนอื่น เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ตรงกับสำนวนไทยถิ่นกลางว่า "ยืมจมูกคนอื่นหายใจ" หรือ "พึ่งจมูกคนอื่นหายใจ" หรือ "เอาจมูกผู้อื่นมาหายใจ" ซึ่งหมายถึง "อาศัยผู้อื่นทำงานให้มักไม่สะดวกเหมือนทำด้วยตนเอง" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๕๐๕) เป็นสำนวนที่นำความจริงของบุคคลที่ต้องอยู่ในภาวะ เช่นนั้นคือต้องพึ่งพาอาศัยคนอื่นให้ช่วยทำงานให้ว่าต้องอึดอัด ขัดข้อง ไม่ได้ดังใจ ไม่สมใจ เหมือนกับที่ทำเอง อุปมาเหมือนการหายใจที่ต้องอาศัยหรือใช้หรือพึ่งหรือยืมจมูกคนอื่นฉะนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า วางใจ อาศัยผู้อื่นที่เป็นศัตรูให้ทำงานให้ ดังที่ว่า

"จักรพงศ์ทรงอนุญาตให้ราชบุตรเขย *ไม่นึกเลยว่ามหาภัยอันใหญ่หลวง*
เป็นตัวหนอนชอนไชอยู่ในทรวง *เวลาควงท้าวจะดับอัปรา*
ทรงไว้เนื้อเชื่อใจอย่างเด็ดขาด *มอบอำนาจให้เขยขวัญแก้ปัญหา*
*เหมือน**หายใจจมูกเทศ**เจตนา* *ถึงเวลาที่จะแตกแหลกทำลาย*
เกียรติศักดิ์มีราชสารลับ *เรียกกองทัพป้อมปัญจามาเหลือหลาย*
แผนการศึกฮึกเหี้ยมเตรียมทำลาย *แล้วกล่าวถึงชายชราตาพิชัย"*
(สายเลือดขัตติยา)

๑๕๗) หายใจทั่วท้อง หมายถึง "หมดกังวล เป็นสุข" สำนวนนี้มาจากการหายใจที่ปกติเต็มท้อง นำมาใช้เป็นสำนวนกล่าวคือ เมื่อเรามีความสุขเป็นปกติ เราย่อมหายใจเป็นปกติเต็มท้อง ต่างกับตอนที่มีความทุกข์กังวลไม่เป็นปกติที่เราจะหายใจผิดปกติติดขัดไม่เต็มท้อง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ชีวิตน้องสุธีไม่มีญาติ
อนาคตหมดหวังกำลังมอง
มามีเรื่องเคืองใจผู้ใหญ่ไล่
พ่อพันธุละมาเวลาใด
เกิดคงทาสก็ต้องทนความหม่นหมอง
ไม่เห็นช่องไม่มีทางทำอย่างไร
ผู้ใหญ่ไม่เมตตาให้อาศัย
ได้หายใจทั่วท้อง*ไม่ต้องกลัว"*
(ตะวันลับฟ้า)

๑๕๘) เห็นกงจักรเป็นดอกบัว หมายถึง "เห็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เห็นผิดเป็นชอบ" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๓๐๑) หรือ "เห็นเรื่องผิดเรื่องเลวว่าเป็นเรื่องดี" (พจนานุกรมฉบับมติชน.๒๕๔๗ : ๙๓๓) เป็นสำนวนที่มาจากพฤติกรรมของมิตตวินทุกะในนิทานชาดกเรื่องจตุฏฐวารชาดก ที่เห็นผิดเป็นชอบต้องได้รับผลร้ายกล่าวคือ มิตตวินทุกะเป็นคนดื้อ ต่อมาได้ลามารดาไปค้าต่างเมืองมารดาห้ามปรามก็โกรธทำร้ายมารดา แล้วลงเรือสำเภาไปขายสินค้า ต่อมาได้ไปพบนางเวมานิกเปรต ซึ่งมีจำนวนมากและได้สมสู่กับนางเหล่านั้น แต่มิตตวินทุกะยังกระหายกามคุณอีก จึงแล่นเรือเพื่อแสวงหาผู้หญิงอื่นอีกจนไปถึงอุสสทนรกได้พบสัตว์นรกที่ถูกกงจักรผัดหัวเลือดกระเซ็นร้องครวญครางอยู่ แต่มิตตวินทุกะกลับเห็นกงจักรเป็นดอกบัว เห็นเลือดที่กระเซ็นเป็นไม้จันทน์แดง ได้ยินเสียงครวญครางเป็นเสียงดนตรี ซึ่งตนต้องการมาก จึงอ้อนวอนขอดอกบัวจากสัตว์นรกตนนั้น แม้เจ้าตัวจะทัดทานอธิบายความจริงอย่างไรมิตตวินทุกะก็ไม่เชื่อพยายามขออีก จนสัตว์นรกตนนั้นระลึกได้ว่าตนคงพ้นบาปแล้วจึงยินยอมมอบกงจักรให้กับมิตตวินทุกะ ซึ่งทำให้มิตตวินทุกะดีใจมากรีบรับมาวางบนหัวของตน จึงถูกกงจักรผัดหัวได้รับความทรมานอย่างสาหัสจึงคิดจะคืนกงจักรแก่สัตว์นรกตนนั้นแต่ไม่สำเร็จ เพราะสัตว์นรกตนนั้นได้หายตัวไป มิตตวินทุกะต้องทรมานถูกกงจักรผัดหัวไปจนกว่าจะสิ้นกรรม พฤติกรรมดังกล่าวของมิตตวินทุกะนี้เป็นที่มาของสำนวนเห็นกงจักรเป็นดอกบัว ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต มีทั้งที่ใช้คำตรง ๆ และมีการปรับเปลี่ยนคำไปบ้าง เช่นที่ว่า

"เสียแรงรักยักยอกนอกใจรัก *เห็นกงจักรเป็นดอกบัวเรื่องมัวหมอง*
พอผัวหลับรับชู้เป็นคู่ครอง *เข้าทำนองนางโมราหญิงกาลี"*
(สวรรค์บันดาล)

"ประเดี๋ยวนี้มีเสียงเขานินทา *ว่ารักสามัญชนคนพิการ*
ว่าคนค่อมซอมซ่อลูกเราพอใจรัก *จะสอบความถามซักเอาหลักฐาน*
ไปปลงจิตติดต่อคนขอทาน *ร่างพิการหลังค่อมยอมยินดี*
แม้จริงจังดังว่าก็น่าแค้น *เสียแบบแผนลูกกษัตริย์น่าบัดสี*
***เห็นกงจักรเป็นดอกบัว**มัวราคี* *จะเป็นที่ครหาไปช้านาน"*
(เจ้าค่อมทอง)

"แต่แก่เฒ่าคราวตายังลาสึก *เพียงแต่นึกใจรักมาปลูกผักปลูกถั่ว*
มันกงจักรแท้แท้แลเป็นบัว *ก็เพราะตัวกิเลสกรรมชักนำไป"*
(สวรรค์บันดาล)

"จอมกษัตริย์ทัศนาเมื่อปรากฏ *พระโอรสนำสาวเข้าปรางค์ศรี*
สังเกตดูกิริยาหรือท่าที *คงจะมีความสำคัญเข้าพันพัว*
ถึงสวยแส้แต่สาวเข้าตำรา *ลักษณะไม่ค่อยดีปลายนมชี้หน้าผัว*
ชายไหนรักเหมือนเห็นจักรเป็นดอกบัว *เพราะน่ากลัวว่าจะกลายเป็นหลายใจ"*
(จำเลยลึกลับ)

๑๕๕) เห็นเสือขบควายช่วยไล่เสือ เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "อาสาช่วยเหลือเพราะเห็นว่าตนจะได้ประโยชน์ กุลีกุจอช่วยเหลือเพื่อตนจะได้ประโยชน์มากกว่าจะตั้งใจช่วยจริง ๆ" มักต่อท้ายว่า "เพราะหวังเนื้อควายมาเป็นอาหาร" เป็นสำนวนที่เกิดจากพฤติกรรมของคนบางคนที่เป็นเช่นนั้นคือ เมื่อเห็นเสือขบควายรู้แน่ว่าควายต้องตายต้องตกเป็นอาหารของเสือ ตนเสียดายเนื้อควาย อยากได้เนื้อควายจึงช่วยไล่เสือ

ไม่ให้กินเนื้อควาย นำมาชี้แนะว่าคนบางคนเป็นเช่นนั้น พึงรู้และวางท่าทีให้ถูก ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"เขามาช่วยด้วยความหวังช่างกระไร *เราเห็นใจพวกสหายข้างฝ่ายมาร*
เหมือนเห็นเสือขบควายช่วยไล่เสือ *เพราะหวังเนื้อควายมาเป็นอาหาร*
เราเข้าช่องคลองตันยามกันดาร *แล้วตั้งนิทานวงศ์บดินทร์นรินทร"*
(จำเลยลึกลับ)

๒๐๐) เหยียบเงา หมายถึง "ทำตัวเทียบเพื่อแข่งบารมี หาญท้า กล้าสู้" เป็นสำนวนที่เกิดจากพฤติกรรมการเหยียบเงา กล่าวคือ การที่คนหนึ่งกล้าไปเหยียบเงาของอีกคนหนึ่งโดยไม่เกรงใจ หรือเกรงกลัวว่าเจ้าของเงาจะโกรธและทำร้ายตนได้ ซึ่งแสดงว่าคนที่เหยียบพยายามแข่งบารมี หรือพยายามตีตนเสมอ หรือหาญท้าหรือกล้าสู้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

*"ข้างหน้าไปใครจะเทียบมา**เหยียบเงา*** *เสืออย่างเราต้องกำจัดคนวัดดวง"*
(อภินิหารพระสุริยเทพ)

๒๐๑) เหยียบรอยโจร เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง "ไม่ได้เกี่ยวข้องทำผิดด้วยแต่ก็ต้องพลอยผิดตามไปด้วย" เป็นสำนวนที่มาจากการกระทำที่เป็นเช่นนั้นกล่าวคือ มีคนอื่นกระทำความผิดไว้ก่อนแล้วเช่น ปล้นทรัพย์ ลักลอบเป็นชู้กัน ฯลฯ โดยที่คนนั้นไม่ได้เกี่ยวข้องด้วยต่อมามีการจับขโมยและจับคนชู้ คนนั้นก็พลอยถูกจับไปด้วย เพราะถูกเข้าใจว่าเป็นผู้ทำความผิดนั้น พูดเป็นสำนวนว่าเหยียบรอยโจร มักใช้ร่วมกับสำนวน "เนื้อไม่ได้กิน หนังไม่ได้รองนั่ง กระดูกแขวนคอ (ไม่ได้มีส่วนได้เสียใด ๆ แต่ต้องพลอยเดือดร้อนไปด้วย) และ "ตามไต้มาตำตอ" (สิ่งที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นได้เลยก็มาเกิดขึ้น) ซึ่งช่วยขยายความกันให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"เรามาเหยียบรอยโจรจึงโดนจับ *เรื่องลึกลับอยู่ก่อนแล้วชีวิตหล่อน*
แต่ชั้นหนังพี่ไม่ได้ไว้รองนอน ***มาเดือดร้อนเพราะกระดูกถูกแขวนคอ***
จะโทษน้องชะบาไพรก็ไม่ได้ *ต้องยกให้โชคชะตาหนักหนาหนอ*
*เหมือน**ตามไต้ในน้ำมาตำตอ*** *จึงแค้นคอขมขื่นสะอื้นอาย"*
(ยอดกตัญญู)

๒๐๒) เหยียบเรือสองแคม หมายถึง "ทำทีเข้าด้วยทั้งสองฝ่าย" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๓๐๕) หรือ "สัมพันธ์กับสองฝ่ายอย่างมีเล่ห์กลเพื่อประสมโรงเข้ากับฝ่ายชนะ" (พจนานุกรมฉบับมติชน.๒๕๔๗ : ๘๓๕) กาญจนาคพันธุ์ (๒๕๒๑ : ๕๐๗) อธิบายความหมายและที่มาของสำนวนนี้ว่าดังนี้ "เข้าเป็นพวกทั้งสองฝ่าย อย่างมีเล่ห์เหลี่ยมคือฝ่ายไหนก็ตามถ้าเพลี่ยงพล้ำลง ก็ผละทิ้งฝ่ายนั้นไปยึดอีกฝ่ายหนึ่งเปรียบเหมือนยืนเหยียบแคมเรือสองลำ ลำใดเอียงจะคว่ำก็โดดมาอีกลำหนึ่ง สำนวนนี้หมายถึงคนที่ไม่ซื่อตรง ไม่มีใจมั่นคงร่วมทุกข์ร่วมสุขกับใครจริง มุ่งแต่จะเอาตัวรอดหรือมุ่งประโยชน์ตนถ่ายเดียว" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"อันสามีดีร้ายได้กันแล้ว *กัวหรือแก้วทองหรือปูนก็เทิดทูนผัว*
ถึงชะล่าเรือน้อยพลอยฝากตัว *จะร้ายรั่วก็ไม่ร้างไว้กลางคลอง*
วาสนาข้าไม่ถึงพึ่งเรือใหญ่ *ต้องอาศัยเรือรั่วผัวร่วมห้อง*
เรือกัญญาข้าไม่หวังนั่งครอบครอง ***เหยียบเรือสองแคมคิดผิดกระบวน"***
(เศวตฉัตรลานนาไทย)

๒๐๓) แหย่เสือ แหย่เสือหลับ หมายถึง "ไปทำให้ผู้มีอำนาจเดือดร้อน ไปทำให้ผู้มีอำนาจโกรธเคือง" สำนวนนี้อาจมาจากการไปแหย่เสือหรือเสือหลับจริง ๆ หรืออาจมาจากแหย่เสือหรือแหย่เสือหลับที่เป็นสำนวนก็ได้ กล่าวคือ การไปแหย่เสือทำให้เสือที่ดุร้ายอยู่แล้ว ดุร้ายเพิ่มขึ้น การไปแหย่เสือหลับก็เช่นกัน เมื่อเสือถูกแหย่อาจจะ

กระโจนมาทำร้าย คนที่แหย่จนเสียหายหรือบาดเจ็บได้ นำมาเปรียบเทียบกับคนที่มีพฤติกรรมเช่นนั้น ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ควรละเว้น หรืออาจมาจาก "การแหย่เสือ" หรือ "การแหย่เสือหลับ" ที่เป็นสำนวนซึ่งหมายถึง "ไปแหย่ให้มีผู้มีอำนาจโกรธ" ก็ได้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"ความจริงใจมิใช่ว่าจะให้ราคี *อยากดูดีไอ้ค่อมทองทดลองฤทธิ์*
มันมาแหย่เสือก่อนตอนเสือหลับ *ก็ต้องรับโทษทัณฑ์เพราะมันมันผิด"*
(เจ้าค่อมทอง)

๒๐๔) อดเปรี้ยวไว้กินหวาน หมายถึง "อดใจไว้ก่อนเพราะหวังสิ่งที่ดีกว่าข้างหน้า" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๓๒๒) หรือ "รอไว้ให้ได้ผลบริบูรณ์" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๘๔๗) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตธรรมชาติของผลไม้ มาเปรียบเทียบกับการอดใจรอคอย เพื่อจะได้สิ่งดีกว่าข้างหน้าของมนุษย์กล่าวคือ ผลไม้ที่ยังอ่อน ไม่สุก ฯลฯ จะมีรสเปรี้ยว กินไม่อร่อย แต่ผลไม้ที่ยังอ่อน ไม่สุก ฯลฯ ซึ่งมีรสเปรี้ยวนั้น เมื่อสุกจะมีรสหวาน ทานอร่อยอย่างยิ่ง การอดใจรอในสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อหวังผลสิ่งที่ดีกว่าข้างหน้า ก็เช่นเดียวกัน สิ่งนั้นอาจจะไม่ดี ไม่เหมาะสมในเบื้องแรกแต่จะดี เหมาะสม สมบูรณ์ให้ผลดีในเบื้องปลาย การรอในลักษณะเช่นนี้พูดเป็นสำนวนว่า "อดเปรี้ยวไว้กินหวาน" ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"จักรพงศ์ทรงประทับในตำหนัก *สุดแสนรักปัทมาอัชฌาสัย*
คิดหาทางวางแนวให้แน่ใจ *แล้วจะได้บอกน้องตามต้องการ*
โบราณว่ามาเที่ยวเกี้ยวผู้หญิง ***ต้องอ้อยอิ่งอดเปรี้ยวไว้กินหวาน***
ภาษิตสอนตอนที่ว่าช้าเป็นการ *แม้รุกรานก็จะพลาดขาดเยื่อใย"*
(คู่เกิดคู่กรรม)

๒๐๕) อันคงคาขึ้นคงกลับลงคลอง หมายถึง "เมื่อคนรัก (สามี – ภรรยา) ต้องจากไปแต่ในที่สุดก็ต้องกลับมาเช่นเดิม เป็นคนเดิม" เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของน้ำที่ เมื่อขึ้นมาจากลำคลองในที่สุดก็ไหลกลับลงคลองเช่นเดิม นำมาเปรียบเทียบกับคนรักที่ต้องจากกันว่าในที่สุดก็ต้องกลับมาเป็นเช่นเดิม ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"จอมกษัตริย์ตรัสปลอบประโลมจิต *อย่าได้คิดกังวลให้หม่นหมอง*
อันคงคาขึ้นคงกลับลงคลอง *ขอให้น้องตั้งจิตจงคิดอ่าน"*
(แรงรักรอยมลทิน)

"มารทรงปลอบพระชิดายุพาพักตร์ *อย่าทุกข์นักหน้ามนจะหม่นหมอง*
อันคงคาขึ้นคงกลับลงคลอง *ตามทำนองเจ้าจงจำคำโบราณ*
ผัวเจ้าไปไกลลับต้องกลับหลัง *เขาก็ยังลูกรักเป็นหลักฐาน*
เจ้าอยู่นี่อย่าให้มีราคีพาน *ไม่เนิ่นนานดอกเจ้าเขาจะมา"*
(เพลิงพยาบาท)

๒๐๖) เอาทองไประกระเบื้อง เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ ตรงกับสำนวนไทยถิ่นกลางว่า "เอาทองไปรู่กระเบื้อง" ซึ่งหมายถึง "โต้ตอบหรือทะเลาะกับคนพาลหรือคนที่มีฐานะต่ำกว่าเป็นการไม่สมควร" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๓๙๕) หรือ "ลดตัวลงไปทะเลาะกับคนที่ศักดิ์ศรีต่ำกว่าย่อมเสียหายมากกว่า" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๙๘๘) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของคนบางคนว่าเป็นเช่นนั้น นำมาตั้งข้อสังเกตเสนอแนะแก่ผู้ฟังว่า ไม่ควรจะกระทำเช่นนั้น กล่าวคือการไปโต้ตอบหรือทะเลาะกับคนพาลหรือคนที่มีฐานะต่ำกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ไม่ควรจะกระทำเพราะก่อให้เกิดความเสียหายอุปมาเหมือนเอาทอง ซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่าไประ (ปะทะ) กระเบื้องซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีค่าย่อมทำให้ทองเสียหายไปฉะนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต เช่นที่ว่า

"เขาเกลียดหน่ายคอกไม่ใช่เขากลัวฤทธิ์ อย่าหลงผิดพูดหลำเป็นซ้ำสอง
ไม่เอาทองระกระเบื้องให้เปลืองทอง เขาตรึกตรองเช่นนี้แล้วหนีไป"
(เจ้าแสงเพชร)

๒๐๗) เอามะพร้าวห้าวไปขายสวน หมายถึง "แสดงความรู้หรืออวดรู้กับผู้ที่รู้เรื่องดีกว่า" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๓๙๖) หรือ "แนะนำคนที่รู้มากกว่า" (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๙๘๘) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของคนบางคนที่เป็นเช่นนั้น นำมาตั้งข้อสังเกตและเสนอแนะแก่ผู้ฟังว่าไม่ควรจะกระทำเช่นนั้นคือ ไปแสดงความรู้หรืออวดรู้กับผู้ที่รู้เรื่องดีกว่าหรือไปแนะนำคนที่รู้มากกว่า เพราะน่าอาย ไม่เป็นประโยชน์แก่เขา เสียเวลาเปล่า อุปมาเหมือนการเอามะพร้าวห้าว ซึ่งเรามีน้อยไปขายเจ้าของสวนมะพร้าว ซึ่งมีมะพร้าวห้าวและมะพร้าวอื่น เป็นจำนวนมาก ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะ ไม่ควร น่าอาย ไร้ประโยชน์ เสียเวลาเปล่า ฯลฯ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต ดังเช่น

"เห็นช่างเรือถากเรือเชื่อว่าง่าย ลองถากบ้างเสียไม้ได้ค้ามขวาน
ไม่รู้หรือฝีมือเขาชำนาญ จะคิดอ่านอวดแรงทำแข่งมือ
*เรื่องเขาเรียนเราไม่รู้ยกขึ้นเล่า **เอามะพร้าวขายสวนสมควรหรือ***
ตัวตาบอดสอดรู้ดูลายมือ จะเอาชื่อให้เขายอว่าหมอดู"
(เจ้าแสงเพชร : บทเกี้ยวจอ)

มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
SONGKHLA RAJABHAT UNIVERSITY